

Universitetet
i Stavanger

Midlertidige oppholdstillatelser til enslige mindreårige asylsøkere

Masteroppgave i Endringsledelse
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Stavanger

Silje Avlesen Løfgren

MASTERGRADSSTUDIUM I

ENDRINGSLEDELSE

MASTEROPPGAVE

SEMESTER:

Vår 2017

FORFATTER:

Silje Avlesen Løfgren

VEILEDER:

Odd Einar Olsen

TITTEL PÅ MASTEROPPGAVE:

Midlertidig opphold til enslige mindreårige asylsøkere

EMNEORD/STIKKORD:

Enslige mindreårige asylsøkere, midlertidig oppholdstillatelse, asylmottak, psykososial helse, sosial deltakelse, inkludering, ivaretagelse, forsvinninger

SIDETALL: 82 (ekskludert kildehenvisning og vedlegg).

STAVANGER, 13.07.2017

Sted/Dato/År

Forord

Med denne studien runder jeg noen spennende år ved mastergradstudiet endringsledelse ved Universitetet i Stavanger. Med en avsluttende studie om enslige mindreårige asylsøkere, har det vært en utrolig lærerik og givende, men også krevende tid. Jeg sitter igjen med en enorm læringskurve og erfaringer jeg ikke ville vært foruten.

Prosesser forekommer som regel ikke utfordringer, og arbeidet med denne studien har vært intet unntak. Etter blant annet en traumatisk akillesseneruptur, mac-kræsj og en del utfordringer i møte med tematikk, kan det kort fortelles at det har vært en del motgang i prosessen. Verdien i seg selv ligger likevel i å få fordype seg i et tema som er så spennende og skaper et så stort engasjement hos meg selv, og har gjort det verdt hvert eneste sekund. Og nå kan jeg si at jeg endelig er i mål!

Det er mange som det bør rettes en takk til i forbindelse med studien. Først og fremst går den største takk til veilederen min, Odd Einar Olsen, for all god og konstruktiv veiledning, ideer og inspirasjon til denne oppgaven. Samtaler med deg har bidratt til tankeprosesser og refleksjoner jeg ikke kunne vært foruten, og det settes stor pris på at du alltid er tilgjengelig. Her kan jeg ilegge at all forståelse, tålmodighet og støtte underveis i prosessen har vært uvurderlig hjelp. Tusen hjertelig takk!

Takk til alle dere som har bidratt med deres kunnskap og erfaringer innen det barne- og flyktningfaglige feltet, og som har diskutert vesentlige problemområder underveis. Her rettes en spesiell takk til barnevernsjef i Stavanger kommune, Gunnar Toresen, som tok seg tid til å diskutere problemstillinger for studien med meg i en ellers hektisk hverdag, som var avgjørende for det endelige produktet.

Til alle informanter som har stilt opp i travle dager; det har vært interessant og spennende å få innsikt i deres hverdag. Takk for at dere har brukt tiden deres på å dele deres erfaringer og synspunkter. Jeg opplever å ha blitt møtt med velvilje og åpenhet, og det setter jeg stor pris på.

Sist og ikke minst takk til familie og venner, til dere som har vært en god støtte, har lest korrektur og har lutt ett øre når frustrasjonen har stått på som mest, dere er alle satt stor pris på – ingen nevnt, ingen glemt!

Sammendrag

Det anslås at halvparten av verdens flyktninger er barn, og det er en økende trend at barn legger ut på en farefull flukt alene. Enslige mindreårige asylsøkere er en av de mest sårbare gruppene flyktningene, og det er en stor samfunnsmessig debatt rundt hvordan samfunnene de kommer til håndterer flyktninggruppen. På bakgrunn av en negativ utvikling på mottak det siste halvåret, har formålet med denne studien har vært å se hvordan midlertidig oppholdstillatelser kan påvirke enslige mindreårige på norske mottak, med fokus på deres sosiale deltakelse.

“Hvilken effekt har bruk av midlertidige oppholdstillatelser på enslige mindreåriges sosiale deltakelse?”

For å besvare problemstillingen er gjennomført en kvalitativ studie, basert på dokumenter og intervjuer med mottaksledere- og ansatte. Begreper som deltakelse, inkludering, relasjoner og mottaksansattes arbeid er vektlagt i studien.

Studien viser markante endringer på enkelte områder. Som følge av vedtaksbølgene, opplever mottak en livsendrende atferd hos enslige mindreårige asylsøkere. Studien bekrefter en negativ utvikling på mottak, hvor de opplever selvskadings – og selvmordsproblematikk, utagerende atferd, konflikter, isolering og alvorlige psykiske plager hos ungdommen. I lys av de psykiske utfordringene, viser funn at midlertidig opphold har en negativ effekt på ungdommens sosiale deltakelse.

Mottak opplever høyt skolefravær, økt antall forsvinninger og uforutsigbar deltakelse i fritidsaktiviteter. Sistnevnte ses å både være av en positiv og negativ forstand, hvor mottak varierer mellom økt og redusert deltakelse. På bakgrunn av de mange utfordringene, ser man at ungdommenes relasjoner til andre påvirkes, som kan være svært uheldig for den psykiske helsen.

Mottaksansatte opplever en betydelig endring i deres arbeid, på bakgrunn av tunge dager. Selv om studien har fokus på ungdommene, kan det antas at midlertidige oppholdstillatelser også har en negativ effekt på de som arbeider på mottak i dag. På bakgrunn av manglende retningslinjer og rollekonflikter, er arbeidet preget av ansatte som søker å gjøre det beste de kan, i en vanskelig situasjon.

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	1
1.1 BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLING	2
1.2 AVGRENSNING	4
1.3 TIDLIGERE FORSKNING	5
1.4 STUDIENS VIDERE OPPBYGNING	8
2. KONTEKST	9
2.1 HVEM ER ENSLIGE MINDREÅRIGE ASYLSØKERE?	9
2.2 HVOR MANGE KOMMER TIL NORGE?	9
2.3 ASYLPROSESSEN	11
2.4 BO- OG OMSORGSANSVAR	13
2.3.1 Enslige mindreårige under 15 år	13
2.3.2 Enslige mindreårige mellom 15 og 18 år	13
2.5 FORPLIKTELSER OG REGELVERK	15
3. TEORI	17
3.1 PSYKOSOSIAL HELSE	17
3.1.1 Opplevelse av sammenheng	20
3.1.2 Resiliens	22
3.2 DELTAKELSE	24
3.2.1 Hvorfor er deltakelse viktig?	24
3.2.2 Hva er deltakelse?	25
3.2.3 Hva motiverer til deltakelse?	26
3.3 SOSIALE NETTVERK	27
3.4 INKLUDERING	30
3.5 EN ORGANISASJONSTEORETISK VINKLING	31
3.5.1 Konflikter i organisasjoner	31
4. FORSKNINGSDESIGN OG METODE	34
4.1 STUDIENS HENSIKT, VALG AV TEORI OG FORSKNINGSSTRATEGI	34
4.2 CASESTUDIE	35
4.3 METODISK TILNÆRMING	35
4.3.1 Datakilder	37
4.4 ANALYSE	41
4.5 STUDIENS RELIABILITET OG VALIDITET	43
4.5.1 Reliabilitet	43
4.5.2 Validitet	44
4.5.3 Overførbarhet	44
4.6 ETISKE OVERVEIELSER OG ROLLEN SOM FORSKER	45
4.7 STYRKER OG SVAKHETER	46
5. EMPIRI	48
5.1 HVILKE SOSIALE ARENAER DELTAR ENSLIGE MINDREÅRIGE PÅ?	48
5.1.1 Skole	48
5.1.2 Fritidsaktiviteter	53
5.1.3 Ungdommer som forsvinner	58
5.2 HVORDAN INKLUDERES ENSLIGE MINDREÅRIGE I LOKALSAMFUNNET?	63
5.3 HVORDAN ARBEIDER MOTTAKSANSATTE FOR Å SIKRE ENSLIGE MINDREÅRIGES DELTAKELSE?	67
6. DISKUSJON	74
6.1 HVILKE SOSIALE ARENAER DELTAR ENSLIGE MINDREÅRIGE PÅ?	74
6.2 INKLUDERING I LOKALSAMFUNN	77
6.3 HVORDAN ARBEIDER MOTTAKSANSATTE FOR Å SIKRE ENSLIGE MINDREÅRIGES DELTAKELSE?	78

7. KONKLUSJON	81
8. KILDER	83

Innholdsfortegnelse av figurer og tabeller

FIGUR 1. ANKOMSTTALL 2007-2017 (06.06.17)	10
FIGUR 2. VEDTAK OM MIDLERTIDIG OPPHOLD 2009-2017 (07.07.17)	12
FIGUR 3. DIMENSJONER AV HELSE (NAIDOO & WILLS, 2009)	18
TABELL 1. TIDSPLAN	36
TABELL 4. OVERSIKT OVER INFORMANTER	40

1. Innledning

Verden opplevde høsten 2015 den største flyktningsstrømmen siden andre verdenskrig. Det er over 60 millioner mennesker på flukt, og det anslås at rundt halvparten av dem er barn (Flyktningshjelpen, 2016). Barn utgjør en betydelig del av alle migranter som kommer til Europa, der det er en økende trend at barn reiser alene (Bak, 2013; Lidén & Salvesen, 2016). Disse barna omtales som enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger (EMA), og er barn under 18 år, som flykter uten foreldre eller andre voksne med foreldreansvar (Eide & Broch, 2010). Dette er en spesielt sårbar og utsatt gruppe flyktninger, og kommer ofte fra krigs- og konfliktområder i verden. De kan ha opplevd tortur, vold og tap av nære relasjoner, og kan ha hatt en farefull ferd til Norge. På bakgrunn av dette, betraktes enslige mindreårige som en risikogruppe for blant annet å utvikle psykiske plager og for å havne utenfor samfunnet (Berg & Tronstad, 2015; Eide & Broch, 2010, Lidén et al., 2013; Lidén & Salvesen, 2016).

Norge har de siste årene hatt en svingende, men økende antall ankomster av enslige mindreårige som søker beskyttelse (OECD i Østby, 2015). Det høyeste antall ankomster noensinne var i 2015, der 5297 mindreårige søkte asyl, som var tilnærmet en firedobling fra året før (UDI, u.å.). Det er mange problemstillinger knyttet til flyktningsgruppen, som både engasjerer og opprører. Dette gjelder spesielt den spenningen som ligger mellom innvandringsregulerende- og barnefaglige hensyn i asylprosessen (Berg & Tronstad, 2015).

På bakgrunn av den enorme flyktningsstrømmen i 2015, har norske myndigheter søkt å gjennomføre en rekke innstramminger i asylpolitikken. Ett av områdene som har vært mye i fokus i media den siste tiden er en økende bruk av midlertidige oppholdstillatelser. Dette kan gis til enslige mindreårige mellom 16 og 18 år, men det har vært en lav bruk av vedtaket siden innføringen i 2009 – frem til nå. De to siste årene har bruk av midlertidig oppholdstillatelser skutt i været, og rekordmange unge flyktninger sitter på norske mottak i påvente av en klagesak eller en eventuell retur. I praksis betyr dette at ungdommer får satt livet på vent, som innebærer en fremtid preget av usikkerhet.

Det er en stor debatt rundt enslige mindreårige i denne situasjonen. I et brev til Justis- og beredskapsdepartementet¹ rapporterer Barneombudet om en negativ utvikling på mottak den

¹ Barneombudet. (1. Mars, 2017). *Sterk bekymring for enslige mindreårige i mottak*. Brev til Justis- og beredskapsdepartementet.

siste tiden, der de opplever en økning i selvmord- og selvskadingsproblematikk, hærverk, høyt skolefravær og trusler mot ansatte. Samtidig er det et stigende antall mindreårige som “forsvinner” fra mottak, rundt tiden de får vedtak eller fyller 18 år. Barneombudet har gått sterkt ut mot regjeringens økende bruk av vedtaket, der Anne Lindboe blant annet har uttalt at midlertidig opphold er «*roten til mye av det onde*» (Aaser, 2017).

Det er ikke første gang Norge kritiseres for håndteringen av enslige mindreårige over 15 år, som gjentatt har fått anmerkninger av Forente Nasjoners (FNs) barnekomité (Kolstad, 2014). Da enslige mindreårige er en svært utsatt gruppe flyktninger i en sårbar situasjon, og etter norsk lovgivning defineres som *barn*, har dette lagt sterke føringer for denne masterstudien. Det er viktig å belyse de områder som kan ha en innvirkning på flyktninggruppens levekår og livskvalitet, og i lys av den økende bruken av midlertidig opphold, er dette et veldig interessant tema.

1.1 Bakgrunn og problemstilling

Vi ser at det vært en økende bruk av midlertidig oppholdstillatelser de siste to årene, som en del av en rekke innstramminger i asyl- og innvandringspolitikken. En vesentlig faktor for studien er signalet norske myndigheter sender om hvordan de ønsker at vedtaket skal bli en normal praksis, som et hinder for at barn legger ut på en farefull flukt i Europa. Det vil si at det er og/eller har foreligget et ønske om at midlertidig opphold skal innvilges til *alle* enslige mindreårige som kommer til Norge, uavhengig av alder og hvorvidt det foreligger et beskyttelsesbehov (Einarsson, 2016; Prop. 90 L, 2015-2016). Å innføre dette for alle barn og unge, har blitt nedstemt på Stortinget i 2016.

De politiske signalene og forslag til slike endringer i Utlendingsloven (2010) gjør det nødvendig å belyse hvordan statlige virkemidler, som midlertidige oppholdstillatelser, påvirker flyktningbarn. Dette forsterkes med at det for eksempel ikke har blitt gjort tilstrekkelige utredninger av hvilke konsekvenser midlertidig oppholdstillatelser vil ha for barn og unge dersom praksisen hadde blitt utvidet til å gjelde alle, eller blitt vurdert opp mot andre hensyn, slik som Norge er pliktet å gjøre etter barnekonvensjonen (1989). Da innvandringspolitikken er kjernen til de muligheter man har for å ivareta og integrere enslige mindreårige i samfunnet, bør vurderinger gjøres og hensyns veies opp mot hverandre. Et av argumentene for midlertidig opphold er også er å fungere som et hinder for flukt. Tall fra Eurostat (2016) viser en stabil

tilstrømning av unge flyktninger til Europa 2008-2014, og det nesten var en firedobling i 2015, hvor det er lite som tyder på at Norges innføring og bruk av midlertidige vedtak fungerer som et hinder, men kan derimot ha en effekt på at barn og unge velger å søke asyl i andre land enn Norge. Spørsmålet i denne studien er om det ikke også har en effekt på de ungdommene som kommer til Norge?

Det har blitt rapportert om en svært negativ utvikling på norske mottak den siste tiden, og det er interessant å se på relasjonene det har til den økende bruken av midlertidige oppholdstillatelser. Strukturene i samfunnet og mottak kan legge sterke føringer for menneskers levekår, livskvalitet og velbefinnende, og det gjør dette til en svært sentral og dagsaktuell tematikk å studere. Levekår og livskvalitet er begreper som innebærer mange dimensjoner, og har et vidt spekter av problemstillinger som bør belyses. Når det gjelder flyktningsbarn er problemstillingene både relatert til helse, omsorg, integrering, asylpolitikk og liknende.

Formålet med studien tar utgangspunkt i hvordan den økende bruken av midlertidig oppholdstillatelser kan påvirke den sosiale deltakelsen til enslige mindreårige på norske mottak. Deltakelse er et viktig element for en god helse og livskvalitet. Med sosial deltakelse menes her et individs aktive engasjement i en livssituasjon, hvor studien har en relasjonell tilnærming som tilsier at deltakelse er noe som skjer i samhandling med andre mennesker (Ness, 2011).

Min problemstilling er følgende:

“Hvilken effekt har bruk av midlertidige oppholdstillatelser på enslige mindreåriges sosiale deltakelse?”

Følgende forskningsspørsmål er utarbeidet, for å besvare problemstillingen i sin helhet:

- (i) Hvilke sosiale arenaer deltar enslige mindreårige på?
- (ii) Hvordan inkluderes enslige mindreårige i lokalsamfunnet?
- (iii) Hvordan arbeider ansatte på mottak for å sikre enslige mindreåriges sosiale deltakelse?

Det vil nevnes at problemstillingen inkluderer begrepet «*effekt*», fremfor «*konsekvens*» eller «*utfall*», da begrepene kan fattes som en mer permanent og negativ forstand. Med effekt inkluderes både positive og negative konsekvenser, og studien er på søken etter en effekt i begge retninger.

Videre inneholder forskningsspørsmålene tre vesentlige elementer for å kunne besvare hvordan enslige mindreåriges sosiale deltakelse kan påvirkes av vedtak om midlertidig opphold. Først er det nødvendig å kartlegge hvilke sosiale arenaer ungdommene deltar på, for å kunne si noe om hvordan deltakelsen påvirkes. Med arena menes ulike steder, som skole, fritidsaktiviteter, bosted eller nærmiljø, hvor det ofte er en samhandling med andre. Deltakelse på arenaer er ofte en forutsetning for å etablere nettverk og relasjoner, som er viktig for en god helse (Helsedirektoratet, 2014). Neste element er hvordan enslige mindreårige inkluderes i ulike lokalsamfunn, da det antas å kunne påvirke i hvilken grad ungdommene deltar. Et godt inkluderende samfunn kan gi høy deltakelse, og omvendt. Det er dermed hensiktsmessig å se om det er en påvirkningsfaktor, og om det er likheter eller ulikheter i hvordan lokalsamfunn spiller en rolle. Det siste forskningsspørsmålet omfatter de strukturelle rammene på mottakene, grunnet i at det er her det daglige omsorgsansvaret for ungdommene ligger. Mottakenes rammer og hvordan de arbeider for å sikre ungdommenes deltakelse på en god måte kan være av betydning.

Forskningsspørsmålene gjenspeiler tre viktige områder som antas å ha en påvirkning på enslige mindreåriges handlingsrom, og legger dermed grunnlag for ungdommenes handlingskraft- og muligheter. Det vektlegges at barn er handlende subjekter, og at deres potensial til å handle vil kunne påvirkes av faktorer innen de tre områdene. De er dermed av betydning for enslige mindreåriges sosiale deltakelse, både på ulike arenaer og i deres relasjon til andre. Et vesentlig element er at ungdommene er avhengig av gode relasjoner, både på mottak, i lokalsamfunnet og på forskjellige arenaer. Når det gjelder barn som er alene på flukt, kan relasjonene variere i omfang og kvalitet (Lidén & Salvesen, 2016). Denne studien har som hensikt å undersøke om hvilke endringer mottakene opplever som følge av midlertidig oppholdstillatelser på alle de tre områdene, det vil si en søken på forskjeller før og etter myndighetenes økende bruk av vedtaket.

1.2 Avgrensning

Studien fokuserer på bruk av midlertidig oppholdstillatelser til enslige mindreårige asylsøkere. I henhold til utlendingsforskriften § 8-8 kan midlertidig opphold gis til enslige mindreårige mellom 16 og 18 år, etter utlendingsloven § 38, som kommer til Norge uten et reelt beskyttelsesbehov, men som mangler forsvarlig omsorg ved retur. Studien har utgangspunkt i enslige mindreårige som er i denne aldergruppen og har fått vedtak om midlertidig opphold.

Asylsøkere som får vedtak midlertidig opphold har rett på å bo på mottak i tiden de er i Norge, men de kan ikke bosettes i en kommune. Reelt sett er dette et frivillig tilbud, men valgmulighetene deres begrenses betraktelig dersom de velger andre alternativer, som å bo hos øvrige omsorgspersoner bosatt i Norge. Dette gjelder imidlertid svært få. I den sammenheng har jeg utgangspunkt i enslige mindreårige som bor på norske mottak i oppholdsperioden.

Studiens formål er å undersøke hvilken effekt midlertidige oppholdstillatelser har for enslige mindreåriges sosiale deltakelse og det er naturlig å se hvordan en slik situasjon har påvirket enslige mindreårige før og etter et vedtak om midlertidig opphold. Det må tas i betraktning at det bor det flere ulike grupper enslige mindreårige på asylmottak, herunder ungdommer som venter på at saken skal avgjøres, de som er i påvente av bosetting i en kommune, samt ungdommer som har midlertidig opphold og/eller er i påvente av retur. Selv om studien søker hvilken effekt midlertidig opphold kan ha på enslige mindreårige på norske mottak, med utgangspunkt i ungdom som har dette vedtaket, vil jeg ikke utelukke eventuell informasjon eller funn som indikerer en påvirkning på andre av de nevnte gruppene.

Det er mange bekymringer knyttet til enslige mindreårige med midlertidig opphold, herunder blant annet deres traumatiske fortid, psykiske-, fysiske- og sosiale helse, levekår og omsorgssituasjon. Enslige mindreårige er en svært sårbar gruppe flyktninger, og etter norsk lovgivning betegnes alle under 18 år som barn. Tematikken utgjør således et sensitivt forskningsområde, og forskningsetiske retningslinjer vil legge føringer for datainnsamlingen. I den sammenheng velger jeg å ta utgangspunkt i ungdommenes sosiale deltakelse, fremfor andre aktuelle problemstillinger.

1.3 Tidligere forskning

Det foreligger en god del litteratur om enslige mindreårige asylsøkere, både nasjonalt og internasjonalt. Forskingen har likhetstrekk med hva som betraktes som sentrale problemstillinger, som hovedsakelig kan deles inn i tre fokusområder: 1) de juridiske aspektene, 2) organisering av bo- og omsorgsansvar, og 3) den psykososiale situasjonen til enslige mindreårige. Da jeg søker å studere hvilken effekt bruk av midlertidig oppholdstillatelser kan ha for ungdommer på norske mottak, er det flere studier som tar for seg sentrale elementer relatert til min forskningstematikk.

En god del av forskning har fokus på enslige mindreårige og deres psykososiale situasjon. Det argumenteres for at barn og unge som er alene på flukt er en av de mest sårbare og utsatte gruppene flyktninger, ved at de ofte kommer fra områder preget av uro, konflikt og vold. De kan ha opplevd tortur, vold, forfølgelse og tap av nære relasjoner, og å betraktes å være en gruppe som er i fare for å havne utenfor samfunnet, og er utsatt for menneskehandel, både før, under og etter flukten. På bakgrunn av belastningene mange av flyktningene opplever, kan de ha fysiske, psykiske og sosiale vansker (Berg & Tronstad, 2015; Eide & Broch, 2010; Lidén et al., 2013; Lidén & Salvesen, 2016).

Flere studier belyser at enslige mindreårige er en økt risikogruppe for å utvikle psykiske lidelser, som blant annet posttraumatisk stress-syndrom (PTSD), angst, depresjon, søvnproblemer og bekymringer. Jenter fremstår som mer sårbar enn gutter, mens gutter ofte har en høyere grad av eksternaliserende vansker (Bean, Derluyn, Eurelings-Bontekoe, Broekaert & Spinhoven, 2007, Jensen & Dittman, 2010; Oppedal, Jensen, Seglem & Haukeland, 2011). Forekomsten av psykiske plager er høyere hos enslige mindreårige enn hos barn og unge som flykter med familien, og i det norske samfunnet øvrig. Videre fremhever Oppedal et al. (2011) at enslige mindreårige ofte opplever savn og ensomhet, fysiske helseutfordringer i form av kroniske sykdommer eller hemmende skader og/eller sykdommer, i tillegg til at flyktninggruppen kan ha vanskeligheter med både ny kultur og språkbarrierer.

De grunnleggende årsakene til disse problemene peker i ulike retninger, men det antas å være en relasjon mellom den psykososiale helsen og type omsorgsløsning, utdanning-og aktivitetstilbud, samt sosiale nettverk som tilbys enslige mindreårige (Eide & Broch, 2010). I enkelte studier spekuleres det på om de sekundære stressorene som møtes på i bosettingsland kan ha en større effekt på den psykiske helsen, enn deres traumatiske fortid og flukt. Sekundære stressorer kan blant annet knyttes til migrasjon, stigmatisering, antall flyttinger og tilpasning i samfunnet (Barwick, Beiser & Edwards, 2002; Yohani, 2010), samt til prosedyrer som lang bosettingstid og en usikker juridisk status (Lustig et al., 2004; Steel et al., 2006).

Når det gjelder enslige mindreårige, er det en rekke juridiske og politiske spørsmål knyttet til flyktninggruppen. Norge har generelt en streng diskurs i henhold til flyktninger, samtidig som vi har et humanitært ideal (Barn & Brömssen, 2013; Vitus og Lidén, 2013). Etter flyktningstrømmen 2015 er det gjennomført ytterligere innstramminger, eller forsøk på innstramminger, i asylpolitikken, og det er en stor debatt omkring familier og barn som blir

sendt i retur til deres hjemland. I en rapport av Kolstad (2014) trekkes det frem hvordan Norge gjentatte ganger har fått anmerkninger fra FNs barnekomité for deres håndtering av enslige mindreårige mellom 15 og 18 år.

I doktorgradsavhandlingen *“Tvetydige barn. Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv”* gjør Kjetil Eide (2005) rede for hvordan det oppstår samfunnsmessige debatter omkring omsorgssituasjonen til enslige mindreårige, hver gang flyktningstrømmene av denne gruppen øker. Dette fører til en kontinuerlig interessekonflikt, som trekkes mellom politisk interesser og hva som er til barnas beste. Det vil si den stadige tautrekkingen mellom det å opprettholde en restriktiv flyktning- og asylpolitikk, samtidig som man skal utøve god omsorg for barna (Eide, 2005). I likhet med Eide problematiserer Ada Engebrigtsen spørsmål knyttet til innvandring og barnas beste. Hun utfordrer hvordan *“barnas beste”* benyttes som et styrende prinsipp for hvordan offentlig forvaltning håndterer flyktningbarn, samtidig som begrepet brukes som en legitimering av byråkratiske og politiske beslutninger, noe hun er spesielt kritisk til (Engebrigtsen, 2002).

Det foreligger videre en god del forskning som har fokus på enslige mindreårige som bor på norske mottak og i asylsøkerfasen. I Berg & Tronstad (2015) sin levekårsundersøkelse for barn i asylsøkerfasen, fremheves det at enslige mindreårige har et behov for emosjonell og praktisk omsorg i hverdagen. På bakgrunn av dette, er det nødvendig å sikre barnefaglig, flyktningfaglig og psykologisk kompetanse. De viser til at omsorgssentre og asylmottak ivaretar disse behovene i ulik grad, samtidig som det er forskjeller i hvor godt barn og unge selv føler seg trygge og ivarettatt. I studien uttrykker enslige mindreårige at det er viktig med en normal hverdag, der de er opptatt av blant annet skole, fritidsaktiviteter, venner og fremtidsdrømmer. Dette bidrar til trivsel i hverdagen (Berg & Tronstad, 2015).

I rapporten *“Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere”* av Lidén et al. (2013) rettes det lys mot levekårene på asylmottak for enslige mindreårige over 15 år. De fokuserer på boforhold, omsorg, helse, kosthold, sosiale nettverk og aktivitetstilbud, samt involveringen av ulike samarbeidspartnere. Det viser seg at mottak kommer generelt dårligere ut på standard enn omsorgssentre, der noe av årsaken til dette er manglende krav og retningslinjer for mottak. Dette er i forbindelse til ressurser til miljøarbeid, kompetanse, bemanningstetthet og boligstandard. Rapporten trekker frem at standarden anses som tilstrekkelig for korte opphold, men belyser en mer kritisk og alvorlig situasjon for lengeværende beboere, og da blant annet

for enslige mindreårige med midlertidig opphold. De kommer med en rekke anbefalinger relatert til å forbedre situasjonen for ungdommene, i relasjon til økt bemanning og kompetanse, et styrket omsorgsarbeid for de unge og innføring av normer for boligstandard (Lidén et al., 2013). Midlertidig opphold nevnes som en faktor, men vektlegges ikke da det tidligere var svært få ungdommer som fikk vedtaket.

1.4 Studiens videre oppbygning

I dette første kapittelet er utgangspunktet for denne studien presentert, som har som hensikt å undersøke hvilken effekt midlertidig opphold kan ha for enslige mindreårige på norske mottak. Videre er det gjennomgått tidligere forskning relatert til studiens formål og problemstilling.

Følgende er kapittel to et kontekstkapittel, som innebærer en redegjørelse for enslige mindreårige asylsøkere som flyktninggruppe, herunder hvem flyktningbarna er, ankomsttall og ulike elementer sentralt for studiens problemstilling.

Kapittel tre består av det teoretiske utgangspunktet for studien. Her vil det gjøre rede for studiens teoretiske utgangspunkt, rettet mot sosial deltakelse, som blir knyttet opp mot flere relevante elementer.

Kapittel fire er et metodekapittel, der studiens forskningsdesign og metodiske tilnærming gjennomgås, og det vil diskuteres styrker og svakheter ved mitt design underveis.

I kapittel fem vil studiens resultater presenteres, og vil struktureres etter forskningsspørsmålene gjennomgått i kapittel 1. Videre vil kapittel seks innebære en oppsummerende diskusjon for å se hvordan forskningsspørsmålene knyttet sammen kan svare på studiens problemstilling. Kapittel syv inneholder en oppsummering.

2. Kontekst

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for enslige mindreårige asylsøkere, som skal danne grunnlag for en økt forståelse for denne gruppen flyktninger. Dette innebærer en gjennomgang av hvem enslige mindreårige er og ankomsttall, samt en redegjørelse av de kontekstuelle rammene. I den sammenheng vil det bli en gjennomgang av asylprosessen, bo- og omsorgsansvaret for flyktningbarna, samt aktuelle lovverk og internasjonale forpliktelser som skal ivareta flyktningenes rettigheter.

2.1 Hvem er enslige mindreårige asylsøkere?

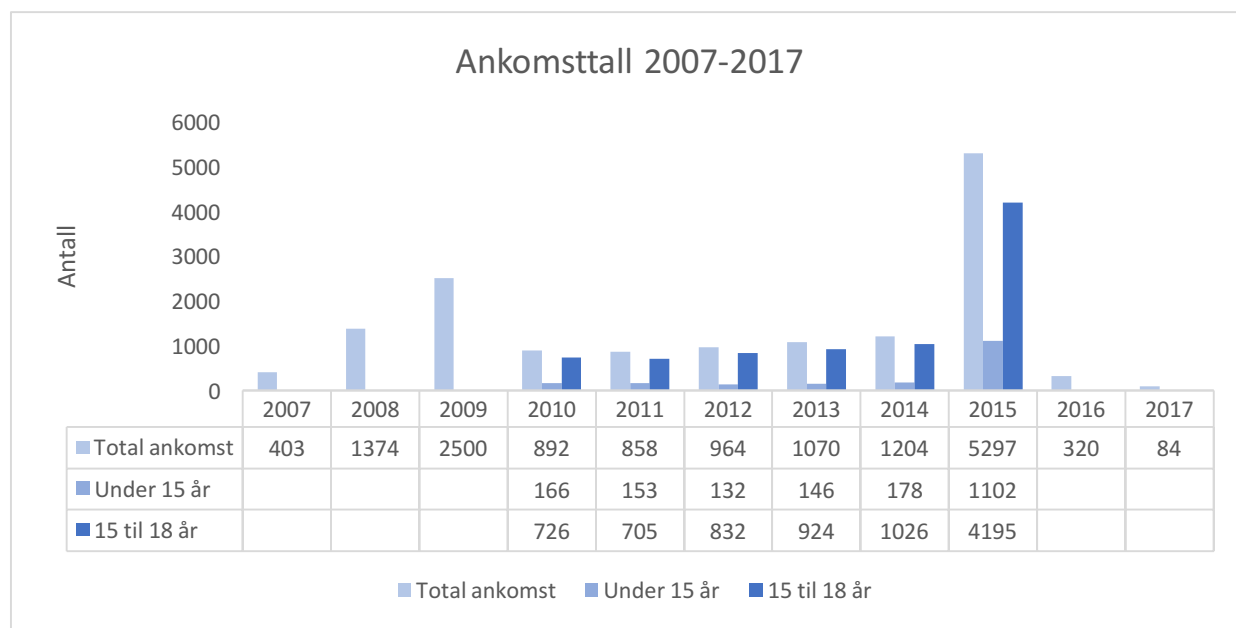
Enslige mindreårige er som nevnt en av de mest sårbare og utsatte gruppene på flukt (Eide & Broch, 2010). FNs høykommissær (UNCHR, 1994) definerer enslige mindreårige som *«those who are separated from both parents, and are not cared for by an adult who by law or custom is responsible to do so»*. Gjennom denne definisjonen kan ikke barn som er i følge med andre voksne, som etter lov eller sedvanerett har ansvar for dem, defineres som enslige mindreårige. I Norge har vi behov for en mer omfattende definisjon enn dette, blant annet på bakgrunn av barnevernloven og vergeloven. Myndighetene må betrakte alle mindreårige som ankommer landet, uten foreldre eller voksne med foreldreansvar, som en enslige mindreårig. Dette resulterer i en praksis der alle søknader fra mindreårige må behandles individuelt, i tillegg til at norske myndigheter må ta hensyn til at alle mindreårige flyktninger er særlig utsatt (Eide & Broch, 2010). Bufetat (2008) praktiserer med tre ulike grupper barn som kommer til Norge, som er nyttig kunnskap for både beslutningstakere på mottaksfeltet, samt de på utøverfeltet:

1. Enslige mindreårige som ankommer alene, og er uten slektstilknytning i Norge.
2. Enslige mindreårige som kommer alene, men som har nær familie i Norge som etter særskilt vurdering kan være aktuelle omsorgspersoner for barnet.
3. Enslige mindreårige som kommer med en eller flere følgespersoner over 18 år som etter særskilt vurdering kan være aktuelle omsorgspersoner for barnet.

2.2 Hvor mange kommer til Norge?

Norge har de senere år hatt et svingende antall enslige mindreårige som har søkt om beskyttelse. Figur 1 er basert på UDI sin statistikk om innvandring, og viser ankomsttallene totalt fra 2007-2017, samt fordelingen mellom enslige mindreårige under og over 15 år. Som det er nevnt

tidligere, eksisterer det et skille mellom de over og under 15 år. Dette skillet kom først med omsorgsreformen (Ot. Prp. 28. 2007-2008), og dermed viser ikke figuren differensieringen mellom alder før 2010. I 2015 søkte 5297 barn om beskyttelse, som er det høyeste antallet ankomster av enslige mindreårige i norsk historie. Forrige topp var i 2009, og i sammenligning med 2014 er det mer enn en firedobling. I 2016 dalte tallene drastisk, der det kun var 320 barn og unge som kom til Norge.

Figur 1. Ankomsttall 2007-2017 (06.06.17)

Figur 1 viser at tallene på enslige mindreårige under 15 år som søker asyl i Norge holdt seg noenlunde stabil, men det har vært en gradvis økning av flyktningbarn i denne aldersgruppen. I 2015 var to av ti under 15 år. Majoriteten av de som ankommer, og som utgjør den største gruppen enslige mindreårige, er i aldersgruppen 15 til 18 år. Den største andelen oppgir å være mellom 15 og 17 år. Videre er det langt flere gutter enn jenter som kommer til Norge som enslige mindreårige asylsøkere, og utgjør omlag to tredjedeler (Berg & Tronstad, 2015).

UDI sin statistikk viser at de vanligste opprinnelseslandene de siste årene har vært Afghanistan, Eritrea, Somalia og Syria. Sistnevnte har tidligere ikke har vært blant de store gruppene, men man kan anta at konflikten og uroen i landet har bidratt til en økning av flyktninger fra området. Majoriteten av enslige mindreårige er likevel fra Afghanistan og Eritrea.

Det er vanskelig å si noe om hvorfor barn og unge legger ut på farefulle ferder alene, men enkelte studier viser noen likhetstrekk mellom vanlige årsaker. Først og fremst flykter mange

barn og unge flykter fra områder hvor det er krig eller væpnet konflikt. Noen er utsatt for forfølgelse på bakgrunn av etnisitet, seksualitet, religion eller politiske årsaker, og mange kan ha familiemedlemmer som er død eller forsvunnet. Det kan altså handle om beskyttelse og sikkerhet. De kan være i fare for å bli rekruttert eller kidnappet til Taliban eller andre militsgrupper, eller ha frykt for myndighetsaktører som fører til at de forlater hjemlandet. Noen er utsatt på bakgrunn av fars relasjon til, eller politiske aktivitet med, Taliban. Unge flyktninger kan også være utsatt for menneskehandel og/eller vold, som seksuelt misbruk. Dette gjelder like mye gutter, som jenter. Videre viser det seg at noen barn og unge flykter på bakgrunn av et fremtidshåp og et ønske om utdanning, spesielt dersom det er få muligheter for dette i hjemlandet. Det er også noen, men svært få, unge som flykter hjemlandet med tanke på familievelferd, økonomiske intensiver og en funksjon som ankerbarn (Lidén & Salvesen, 2016; Kohli, 2003; Thomas, et al., 2003; UNICEF, 2010).

2.3 Asylprosessen

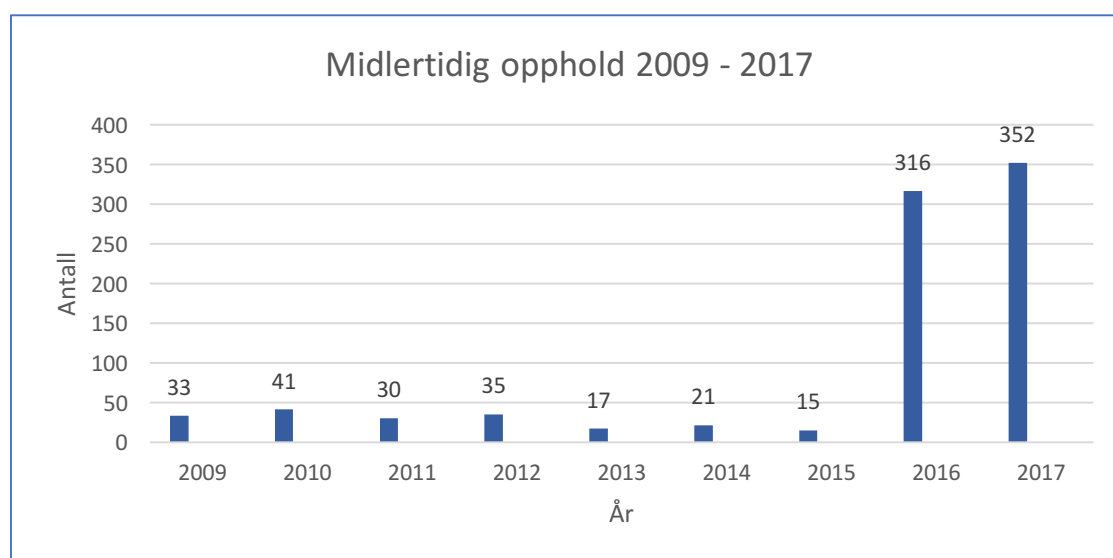
Når enslige mindreårige kommer til Norge havner de i en asylsøknadsprosess, der saksbehandlingstiden og utfallet av søknaden er av vesentlig betydning for levekårene deres. Tidligere fikk de fleste enslige mindreårige innvilget sin asylsøknad ut fra menneskelige hensyn, enten ved at de ble anerkjent som flyktning eller fikk opphold på humanitært grunnlag. Dette grunnet i hensyn til de humanitære forholdene i deres hjemland (Flyktningshjelpen, 2015; Lidén et al., 2013). Det er på dette området vi det siste året har sett en endring. De aller fleste enslige mindreårige under 15 år får i dag fortsatt innvilget opphold, mens det har vært en betydelig nedgang av både innvilget oppholdstillatelse og realitetsbehandling av søknaden for enslige mindreårige mellom 15 og 18 år (Bufdir, 2016).

Realitetsbehandling av asylsøknaden betyr at UDI foretar en vurdering av asylsøkerens behov for beskyttelse eller om det foreligger andre sterke menneskelige hensyn som kan føre til opphold i Norge. Dublin-ordningen², et samarbeid Norge har sluttet seg til, innebærer at søknaden til en asylsøker skal behandles i landet de tidligere er registrert i, forutsatt at det er trygt. I henhold til enslige mindreårige åpnet innstramminger i asylopolitikken opp for retur, selv om Norge har mulighet til å benytte seg av suverenitetsklausulen som åpner opp for en realitetsbehandling i Norge (Bufdir, 2016; Lidén et al., 2013).

² Dublin II forordningen, vedtatt av Det Europeiske Råd 18. Februar 2003.

Når det gjelder enslige mindreårige mellom 16 og 18 år, muliggjorde som nevnt innstramminger i asylpolitikken i 2009 bruk av midlertidige oppholdstillatelser. Dette betyr at de får opphold frem til fylt 18 år. Dette forekommer av to grunner. Enten så finner ikke norske myndigheter et reelt beskyttelsesbehov, men ungdommene anses å være uten forsvarlig omsorg ved retur til hjemlandet, eller ved at ungdommene på bakgrunn av humanitære grunner bør få tillatelse, men de mangler identifikasjonspapirer. Disse må fremskaffes for å få permanent opphold, og de får i mellomtiden begrenset opphold (Lidén et al., 2013). Ved avslag på søknaden om beskyttelse, kan enslige mindreårige anke i Utlendingsnemnda (UNE). Behandlingstiden viser seg å være opp mot ett år. I venteperioden har enslige mindreårige fortsatt rett til skole og økonomisk støtte. Ved et endelig avslag bor ungdommene på mottak til frivillig retur eller tvangsutsendelse, der rettighetene til skole avtar og støtten reduseres (Lidén et al., 2013).

For enslige mindreårige over 15 år har det som vist vært en endring, der det har vært en kraftig nedgang i antall flyktninger som får innvilget asyl og realitetsbehandlet søknaden sin. Bruken av midlertidig opphold har som nevnt holdt seg på et forholdsvis lavt nivå, men i lys av figur 2 ses en omfattende økning i enslige mindreårige som får innvilget midlertidig opphold i 2016 og hittil i 2017³. Majoriteten som får midlertidig opphold er fra Afghanistan.

Figur 2. Vedtak om midlertidig opphold 2009-2017 (07.07.17)

³ Basert på UDI sin statistikk om innvandring.

2.4 Bo- og omsorgsansvar

Alle som søker asyl i Norge har rett på et sted å bo mens de venter på behandling av asylsøknaden (Berg & Tronstad, 2015). Tidligere lå ansvaret for *alle* enslige mindreårige hos UDI, men som følge av omsorgsreformen som trådte i kraft i 2007, ble barnevernloven (1993) endret ved å innføre kapittel 5A i lovverket, og ansvaret for enslige mindreårige under 15 år ble overført til barnevernet. Hensikten var å likestille enslige mindreåriges rettigheter og gi de et bedre bo- og omsorgstilbud, likestilt det tilbudet som gis i barnevernet. Dette har ført til et juridisk/administrativt skille som signaliserer hvem som har ansvar for botilbudet og oppfølging av enslige mindreårige i Norge i dag, og som henholdsvis deler flyktningsgruppen opp mellom enslige mindreårige over og under 15 år (Deloitte, 2014; Ot.prp. nr. 28, 2007-2008). For en mer helhetlig forståelse for praksisen på dette feltet, velges det å foreta en kort klargjøring for omsorgsansvaret for flyktningsbarn under 15 år, før jeg går over på en redegjørelse for målgruppen for denne studien, som er enslige mindreårige over 15 år.

2.3.1 Enslige mindreårige under 15 år

Det statlige barnevern har ansvar for den yngste gruppen enslige mindreårige. Etter endringer i barnevernloven (1993) ble det i 2007 opprettet flere omsorgssentre rundt om i landet, både i statlig og privat regi. Bufetat er ansvarlig for mottak og plassering av enslige mindreårige under 15 år på omsorgssentre (Eide & Broch, 2010). Barn og unge i denne aldersgruppen skal oppholde seg på omsorgssentre frem til UDI fatter et vedtak i asylsaken. I tillegg skal de sørge for at barna får den oppfølgingen de har behov for, herunder i henhold til skole, helsetjenester og liknende (Berg og Tronstad, 2015).

Ved innvilget opphold kan flyktningsbarna bosettes i en kommune, eventuelt i vente på retur (BLD, 2015), men som tidligere vist får likevel de fleste enslige mindreårige i denne aldersgruppen innvilget opphold. Bosetting av denne aldersgruppen ligger hos Bufetat i et samarbeid med Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI), underlagt BLD (Bufdir, 2016). Da denne gruppen ikke inngår i studiens avgrensning, vil det ikke redegjøres ytterligere for dem.

2.3.2 Enslige mindreårige mellom 15 og 18 år

Enslige mindreårige over 15 år er UDI sitt ansvar, og får først et bo- og omsorgstilbud på asylmottak. Dette gjelder enten avdelinger på asylmottak med forsterket bemanning, eller egne

mottak for enslige mindreårige. Enslige mindreårige på mottak kan deles inn i to grupper: de med et opphold på tre til fem måneder, og en lengeværende beboergruppe. Sistnevnte er ofte bestående av de som har fått vedtak om midlertidig opphold, venter på ankesak i UNE eller som har fått avslag (Lidén et al., 2013).

Enslige mindreårige som får midlertidig opphold må bo på mottak mens de venter på en ankesak eller på en eventuell retur, og kan ikke bosettes i en kommune. I St. Meld. 27 *Barn på flukt* (2011-2012) gjengis det at mottak skal være *nøkternt* og *tilpasset* asylsøkernes behov, samt hvor i asylprosessen de er i. Standarden på mottak er ofte satt til at det skal være et midlertidig tilbud. Det daglige omsorgsansvaret er delegert til mottak som driftes på oppdrag av UDI av ulike driftsoperatører, både kommunale, private og organisasjoner. Disse driftsavtalene kommer på bakgrunn av anbudsrunder, og er dermed delvis tidsavgrenset. Denne fleksibiliteten skal gi UDI mulighet til å opprette og/eller nedlegge mottak etter ankomsttall og behov. Dette er i all hovedsak et frivillig tilbud til ungdommene, men den økonomiske basisstøtten er knyttet opp mot å bo i mottak (Lidén et al., 2013; BLD, 2015).

Mottakene skal tilby stabile bomiljøer for de enslige mindreårige, samt sikre ivaretagelse av ungdommen. Det vil si at ungdommene skal få individuell kartlegging og tiltaksplaner for å få et tilpasset omsorgsbehov, bistand dersom de har behov for helsetjenester, samt tilbud om aktiviteter (St. Meld. 27. (2011-2012)). For å sikre at enslige mindreårige får nødvendig trygghet og omsorg på mottak, stiller UDI med en rekke krav til hvordan mottakene skal jobbe og forholde seg til beboerne. Et mål er blant annet at ungdommene skal få et likeverdig bo- og omsorgstilbud under opphold på mottak, samt en meningsfull hverdag (Bufdir, 2016). UDI har blant annet en tilskuddsordning⁴ rettet mot aktivitetstilbud til barn i mottak, med mål at de kan få en så normalisert og meningsfull hverdag som mulig, samt at barna skal være i fysisk aktivitet og tilegne seg ferdigheter gjennom aktiviteter.

De som får innvilget oppholdstillatelse skal tilbys bosetting i en kommune innen tre måneder. IMDi har ansvaret for bosettingen, og skal sørge for god oppfølging i de ulike bosettingskommunene (Bufdir, 2011). Det er kommunene selv som organiserer bosetting og arbeidet med ungdommene. De er etter barnevernsloven § 3-4 forpliktet til å foreta en vurdering av den enkelte ungdommens behov, og på bakgrunn av dette tilby egnet bolig for enslige mindreårige (Barnevernloven, 1993).

⁴ 2016-12-19 JD Tilskudd til aktivitetstilbud for barn i mottak. Statsbudsjettet 2017, kap. 490, post 71.

Barn som forsvinner fra mottak

Det er et overraskende høyt antall enslige mindreårige som forsvinner fra mottak. En undersøkelse av Aasen, Dyb & Lid (2016) viser at 601 enslige mindreårige forsvant fra mottak i perioden 2008-2015. Rapporten peker på at halvparten forsvinner fra transittmottak for enslige mindreårige eller andre transittmottak, og 96% av de som forsvinner er gutter. Den høyeste andelen forsvinninger er enslige mindreårige fra nord-afrikanske land. Nesten 60 % hadde UDI behandlet som en Dublin-sak på forsvinningstidspunktet. I perioden 2010 til juni 2015 hadde omkring 4% av de enslige mindreårige fått midlertidig opphold (Aasen et al., 2016).

Faktorer som ofte bidrar til forsvinninger er; dersom en er mann, har mangel på familie, ikke har en dokumentert identitet, man har en Dublin-sak eller har en økt sannsynlighet for avslag. Det kan være vanskelig å si noe om hvor disse personene blir av, og hvorfor de forsvinner fra mottak, men det kan ses i lys av aldersvurdering, avslag eller gjenforening med nettverk i Norge eller utenlands (Brekke, 2012).

2.5 Forpliktelser og regelverk

Den norske diskursen i forhold til flyktninger er streng, men er likevel utformet i en språkdrakt der humanitære rettigheter, rettferdighet, solidaritet, likhet og verdighet. Slik sett har Norge et humanitært ideal (Barn & Brömssen, 2013). Mindreårige har rettigheter som er hjulmet i ulike internasjonale konvensjoner, i tillegg til norske lover som blant annet utlendingsloven (2010) og barnevernloven (1993).

Barn og unge har rettigheter i henhold til de internasjonale konvensjonene, som verdenserklæringen om menneskerettigheter, barnekonvensjonen og flyktningkonvensjonen (se vedlegg 1), som legger føringer for myndighetenes asylpraksis. Når det gjelder norsk lovgivning, stadfester menneskerettighetsloven (1999) de internasjonale konvensjonene. Norge er etter FNs barnekonvensjonen forpliktet til å anerkjenne, verne om og sørge for en realisering av barns rettigheter. En vurdering av barnas beste og deres rett til å bli hørt er spesielt viktig ved behandling av deres asylsøknad, samt handlinger som berører dem. Barnekonvensjonens prinsipper er bygget inn i det norske velferdssystemet, der barnevernsloven (1993), vergemålsloven (2013) og utlendingsloven (2010) skal forsterke og styrke barneperspektivet (Barn & Brömssen, 2013). Det er derimot store forskjeller i håndtering av forpliktelsene i de internasjonale konvensjonene, også mellom Europeiske land.

Etterlevelse av både internasjonale og nasjonale forpliktelser er viktig, og på bakgrunn av dette har det blitt utarbeidet *Erklæring om god praksis* (UNCHR/Save the children, 2004). Den legger til grunn de ulike konvensjonene som er nødvendig for å iverksette og beskytte rettighetene til enslige mindreårige asylsøkere, i tillegg til flyktning/politiske føringer for en god praksis når det gjelder opphold i omsorgssentre og mottak som skal ivaretas. I henhold til staters ivaretagelse av asylbarn vektlegges det at mindreårige sikres tilgjengelig informasjon, herunder om sine rettigheter, krav på tjenester, asylprosessen og at beslutninger tas med hensyn til barnas beste. I tillegg påpeker erklæringen at det skal innrømmes rettigheter til enslige mindreårige asylsøkere som reiser alene som innvandrere for å unnsnippe situasjoner som fattigdom, lidelse og savn, der de skal ha tilgang til beskyttelse i form av omsorg, helsetjenester og utdanning (UNCHR/Save the children, 2004).

3. Teori

I dette kapitlet vil det teoretiske utgangspunktet for denne studien gjennomgås, som skal legge grunnlag for å analysere og tolke funnene fra den empiriske innsamlingen (Thagaard, 2013). Da utgangspunktet er å søke hvilken effekt midlertidig opphold har på enslige mindreåriges sosiale deltakelse, vil jeg i følgende delkapittel kort klargjøre for hvorfor dette aspektet er viktig ved å legge til grunn studiens tilnærming til helse. Kapitlet vil videre ta for seg sentrale emner som kan knyttes til et individs deltakelse, herunder sosiale nettverk, inkludering og integrering. Alle kan knyttes til viktige områder som antas å ha en påvirkning på enslige mindreåriges handlingsrom, og legger dermed grunnlag for ungdommenes handlingskraft- og muligheter. I henhold til hvordan mottaksansatte arbeider for å sikre ungdommenes deltakelse, presenteres relevant organisasjonsteori.

3.1 Psykososial helse

Hensikten med delkapitlet er å gi en grunnleggende forståelse hvorfor studien vektlegger sosial deltakelse. Utfordringene enslige mindreårige møter er mange, og utgjør et komplekst felt. Det handler om en *psykososial helse*, så er det mange faktorer som er i samspill med hverandre, og som kan ha en påvirkning på et individs helsetilstand (Kumar & Viken, 2010).

Når man prater om helse, er det to kjente tilnærminger, en negativ (patogen) og en positiv (salutogen). I en negativ tilnærming handler helse om fravær av sykdom, der medisinske faktorer (fysiske, genetiske eller biologiske) betraktes som den primære årsaken til en tilstand eller sykdom hos et individ. Tilnærmingen anerkjenner i en viss grad at helse må ses i relasjon til en sosial kontekst, men undergraver ofte dette (Naidoo & Wills, 2009). I en positiv tilnærming til helse, anses det at helse inneholder flere elementer (figur 3) som utgjør et individs totale helsetilstand, som går i et gjensidig samspill (Naidoo & Wills, 2009). Studien vektlegger denne tilnærmingen, som legger til grunn at helse er "*en tilstand av velvære*". Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer helse som «*en tilstand av fullstendig fysisk, mentalt og sosialt velvære, og ikke bare fravær av sykdom eller skrøpelighet*» (WHO, 1946).

Figur 3. Dimensjoner av helse (Naidoo & Wills, 2009)

Ved å legge til grunn en positiv tilnærming, vil en rekke indre og ytre faktorer påvirke et individs helsetilstand. Det kan både være et individs personlige egenskaper, så vel som faktorer fra omgivelsene (Naidoo & Wills, 2009). For eksempel kan kritiske livshendelser raskt endre et miljø for mennesker, og i følge Theorell (2003) bør virkningene vurderes ut fra et psykologisk og sosialt perspektiv. *Psykososial* er da et begrep som er mye brukt, men sjeldent er definert. Det har blitt trålt gjennom mengder av litteratur for å finne en god definisjon, men svært få og entydige kommer fram. Det kan ha en sammenheng med at *psykososial* blir brukt i ulike sammenhenger og kontekster som kan være overskridende og blir brukt om en annen. I litteraturen finnes det begreper som *psykososial(e/t) miljø, -arbeid, -problemer, -risiko, -dysfunksjon, -faktorer, -tiltak, -beredskap, -utvikling* og mange fler.

Store norske leksikon beskriver psykososial som «*en fellesbetegnelse på forhold som angår sosiale forhold av psykologisk betydning*». I likhet med Theorell, vektlegges en psykologisk og sosial side.

Theorell forklarer psykososial som «*interaksjonen (samspelet) mellom psykiske og sosiala faktorer*» (Theorell, 2003:14). Det vektlegges dermed en interaksjon mellom det psykiske og det sosiale.

NOU 1998:18 (s.435) skriver at «*begrepet inneholder en forståelse av det intime forholdet det er mellom individets særtrekk og hennes sosiale forhold. Særlig barns fysiske og psykiske helse er sårbar for ikke-optimale forhold i oppvekstmiljøet*».

NOU 1998:18 trekker frem at det er forhold i omgivelsene som kan en innvirkning på barns psykiske og fysiske helse, men kan vurderes å ha en negativ tilnærming ved å vektlegge sårbarheten for en negativ utvikling, og utelate den positive effekten et miljø også kan ha for et individs helsetilstand. Ingen av definisjonene rekker over hvordan jeg betrakter en psykososial helse i en positiv tilnærming, og på bakgrunn av de nevnte legges følgende definisjon til grunn:

“Psykososial helse handler om en interaksjon mellom psykologiske og sosiale faktorer, som er i et gjensidig avhengighetsforhold til hverandre. Begrepet omfatter de fysiske, mentale, sosiale, seksuelle, åndelige og emosjonelle dimensjonen av helse, i tillegg til ytre forhold, som er i et dynamisk og komplekst samspill, og resulterer i en god og/eller negativ tilstand.”

(egendefinert)

Psykososial helse handler dermed om et individ sine personlige egenskaper (Kumar & Viken, 2010), og kan være reflektert i en positiv identitet, psykisk velvære og evnen til å gå inn i og opprettholde gode relasjoner (Ommundsen, 2000). I tillegg må det vektlegges at mennesker blir påvirket av den verden de lever i og er en del av. Det er en samhandling som finner sted i en sosial kontekst og i samhandling med andre. Det vil si at de sosiale forholdene kan påvirke den psykiske helsen og vice versa (Kumar & Viken, 2010). Det er viktig med gode miljøbetingelser som er sosialt støttende, og som kan være dempende på bekymringer, psykisk stress og avvikende handlingsmønstre (Ommundsen, 2000). Generelt da kan man si at det er en rekke forhold hos et individ, i omgivelsene rundt eller i samfunnet generelt som kan føre til at mennesker har det vanskelig eller mestrer vanskelige opplevelser. Ofte er det en kombinasjon av mange, som kan ha en negativ eller positiv innvirkning på helsen.

I studien er formålet å se hvordan enslige mindreåriges sosiale deltakelse kan påvirkes av vedtak av midlertidig opphold. Som poengtert frem til nå, må dette ses i sammenheng med psykologiske faktorer. Det er flere studier som vurderer at enslige mindreårige er en risikogruppe for å utvikle psykiske problemer, for å blant annet posttraumatisk stresslidelse (PTSD), depresjon og angst. Dette kan komme på bakgrunn av at flyktninger ofte har en bakgrunn fra krig, tap og/eller separasjon fra nær familie (Algado & Burgman, 2005; Bean et al., 2007, Jensen & Dittman, 2010; Oppedal et al., 2011). De har hatt ett oppbrudd i livet, en

flukt og kan ha vært utsatt for mange påkjenninger underveis, som kan fortsette når de kommer til ett nytt vertsland (Sveaass & Hauff, 1997). Sett sammen er dette er en rekke faktorer som kan føre til frykt, sinne og usikkerhet, og som kan gi en mistilpasset atferd, i tillegg til at de gjerne har økt irritabilitet og søvnproblemer. Faktorene kan være av en så alvorlig karakter, at selvmordsfaren øker (Algado & Burgman, 2005; Brunvaten, 2006).

Det er ikke slik at alle flyktninger er traumatiserte, selv om de har vært utsatt for en rekke stressorer. Først og fremst er første årene i ett nytt land er av vesentlig betydning for en normalisering av hverdagen (Theorell, 2003). Når mennesker utsettes for stressfaktorer, er det i følge Antonovsky (1987) viktig å ha i mente at det også eksisterer en rekke motstands- og mestringsressurser hos mennesker, som kan virke beskyttende mot uheldige forhold. Motstandsressurser kan blant annet være av genetisk art, penger, kulturell stabilitet, sosial støtte og gode relasjoner, deltakelse, en følelse av å være inkludert, og evnen til å se en mening og mestre hverdagen.

3.1.1 Opplevelse av sammenheng

Antonovsky sin «*sence of coherence*»-teori er sentral når man skal undersøke hvordan flyktninger mestrer en tilværelse i eksil. Det å være en asylsøker innebærer å være i en tilværelse preget av usikkerhet, både om nåværende situasjon og om hva fremtiden vil bringe. De er preget av deres fortid, og av flere faktorer i et nytt land (Theorell, 2003). Når mennesker eksponeres for påkjenninger, legger Antonovsky (1987) til grunn at det interessante i seg selv ikke er hvilke generelle motstandsressurser et individ har for å imøtekomme vanskelige situasjoner og hvordan de har en innvirkning, men hvordan de kan settes inn i en meningsfull kontekst og gir en "opplevelse av sammenheng". Teorien belyser tre komponenter som skal ha en positiv effekt på helsen, og oppnå en opplevelse av sammenheng: *begripelighet*, *håndterbarhet* og *meningsfullhet* av forandring (Antonovsky, 1987).

Begripelighet handler om i hvilken grad et individ opplever situasjonen man havner i som forståelig. Dersom den vurderes som velordnet, strukturert, sammenhengende eller velinformert, i tillegg til at situasjonen er forutsigbar, vil man gjerne ha en høy forståelse. Dersom den kommer overraskende, må den kunne forklares. Grunnprinsippet i begripelighet er dermed evnen et individ har til å bedømme virkeligheten, og vektlegge dette framfor det følelsesmessige i en situasjon (Antonovsky, 1987).

Håndterbarhet handler om hvordan et individ opplever at han/hun har nok ressurser til å håndtere situasjonen de blir stilt ovenfor, som man enten kan ha selv eller som kontrolleres av nære personer som man har tillit til. Dersom et individ har en sterk opplevelse av håndterbarhet vil man ikke føle seg som et offer eller urettferdig behandlet (Antonovsky, 1987).

Det tredje og siste komponenten handler om *meningsfullhet*, som handler om i hvilken grad et individ føler at livet i seg selv er forståelig. Dette vektlegger Antonovsky som den viktigste komponenten. Når vanskelige situasjoner inntreffer må det være noe i tilværelsen som gjør at et individ føler at det er verdt å kjempe og bruke krefter på å komme seg gjennom tilværelsen. (Antonovsky, 1987). De tre komponentene kan da oppsummeres i definisjonen til opplevelse av sammenheng, som lyder følgende:

«en global innstilling som uttrykker i hvilken grad man har en gjennomgående, varig, men også dynamisk følelse av tillit til at (1) stimuli som kommer fra ens indre og ytre miljø, er strukturerte, forutsigbare og forståelige, (2) man har ressurser nok til rådighet til å kunne takle kravene som disse stimuliene stiller, og (3) disse kravene er utfordringer som det er verd å engasjere seg i» (Antonovsky, 1987:41).

De tre komponentene er i et gjensidig samspill, og hvordan man opplever de tre komponentene kan måles i om man har en sterk eller svak opplevelse av sammenheng. En sterk opplevelse vil fremme en psykisk helse, og omvendt. En opplevelse av sammenheng og forståelse av situasjonen man befinner seg i kan være en avgjørende faktor når det kommer til helsen. Det er ikke alt som nødvendigvis må oppleves som begripelig, håndterbart og meningsfylt, men av og til det som er avgjørende er om en person i det hele tatt har områder i livet som oppfattes som viktig (Antonovsky, 1987).

Antonovsky sine tre komponenter kan betraktes å være ulike mestringsfenomen. Å mestre og ha kontroll over livet er vesentlig for å oppnå en god helse (Espnes & Smedslund, 2001). Mestring kan betraktes som kontinuerlig skiftende kognitive og handlingsrettede forsøk på å håndtere spesifikke indre og/eller ytre utfordringer som blir oppfattet som krevende eller som overgår et individs ressurser (Lazarus & Folkman, 1984). Flyktninger møter ofte på et kulturelt sjokk, der overgangen fra det som er kjent til det ukjente kan sette den psykososiale mestringen på prøve (Kumar & Viken, 2010). I følge Øia & Heggen handler mestring også om individets sosiale sammenheng, og knytter begrepet til handling og handlingspotensialer som er sosialt

forankret, som må ses i et tidsperspektiv og en spesifikk utfordring (Øia & Heggen, 2005). Kombinert kan si at mestring er en prosess, der det å håndtere enkelte stressfaktorer kan føre til at nye oppstår, da det innebærer rolleforandringer og mobilisering av ressurser (Antonovsky, 1987). Mestring handler om å mestre de utfordringene man møter på.

3.1.2 Resiliens

Resiliens er et sentralt begrep i studier hvor man blant annet ser på sosial deltakelse. Begrepet kommer fra det engelske ordet *resilience*, og er sentralt i risikoforskning. Resiliens handler om psykososiale påkjenninger og et individs motstandskraft, det vil si et individs evne til å tilpasse seg under eller etter ugunstige betingelser eller hendelser. Det handler dermed om en evne til å tilpasse seg og bedre egen funksjon i samfunnet eller på skolen, til tross for eksponering for risiko, uhelse og en vanskelig oppvekst, som mange flyktninger gjør. Ugunstige betingelser kan være eksterne vilkår, som krig, tap, omsorgssvikt eller liknende, eller interne betingelser som en dårligere fysisk eller psykisk sykdom. Det som er spesielt med resiliens er hvordan enkelte individer gjennomgår traumatiske opplevelser, uten å få vedvarende psykiske problemer, og hvordan de klarer å gjenoppta daglige aktiviteter (Borge, 2008).

Det finnes flere definisjoner på resiliensbegrepet, som vektlegger litt forskjellige aspekter av fenomenet. Grunnen til dette er at forskere i hovedsak er opptatt av ulike påkjenninger og ulike typer fungering hvor resiliens trekkes inn (Borge, 2008). Rutter (2000) legger til grunn at resiliens kan defineres som en prosess som gjør at utviklingen når et tilfredsstillende resultat. Dette til tross for at barn har hatt erfaringer med situasjoner som innebærer en stor risiko for å utvikle problemer (Rutter, 2000). Ut fra tilnærmingen er resiliens en prosess som skjer under utviklingsstadier, hvor utfallet er tilsynelatende positivt. Resiliens som en prosess er noe som går igjen i flere definisjoner, der det fremheves god fungering tross negative vanskelige omstendigheter. I følge Torgersen & Waaktaar er resiliens:

«en prosess hvor alle elementer inngår i en gjensidig, interaktiv, sirkulær prosess. Det som foregår inne i personen, er resiliens, det samme er de ytre forholdene. Personens tanker og følelser er resiliens, beskyttelsesmekanismene er resiliens, støtten hos de nærmeste, i nettverket og omgivelsen er resiliens» (Borge, 2008:53).

Definisjonen fremhever elementer av resiliens som prosess, men Torgersen & Waaktaar fremhever også resiliens som egenskapene hos et individ og noe som ligger i menneskets natur. Dersom man betrakter i mennesker å komme seg psykisk etter påkjenninger, impliserer det at personlige egenskaper vil bidra og dermed er den evnen ulik hos mennesker. Dermed er det nødvendigvis ikke motsetninger mellom resiliens som prosess, personlige egenskaper eller i menneskets natur. Mennesker vil ha en ulik grad en evne til å mestre varige påkjenninger, stress og negative livshendelser, der noen er robuste eller handler på måter som gjør at de klarer å håndtere påkjenninger. Dette er mennesker som er resiliente (Borge, 2008). Ved å legge til grunn deres definisjon, vil man også understreke omgivelsens rolle når det gjelder resiliens.

Resiliens handler om individuelle faktorer, kvaliteten ved sosiale relasjoner og kvaliteten i omgivelsene. Dette kan fungere som beskyttende faktorer i en asylsituasjon, som gjør at man har en evne til å mestre vanskeligheter man står ovenfor (Rutter, 2000). For enslige mindreårige kan dette være avhengig av biologiske og beskyttende faktorer under oppveksten i hjemlandet og i de omgivelsene de møter i mottakslandet. For eksempel kan beskyttende faktorer handle om å få støtte fra sentrale personer, evne til å skape innhold i hverdagen og til selvstendighet, samt kunne legge framtidspaner (Valenta & Berg, 2012). Resiliente mennesker er de som fungerer best sosialt. De er mindre aggressive, ensomme, mer sosiale, har en høyere selvfølelse og er mindre sky. På den annen side kan mennesker som ikke er resiliente være mer isolert og får dermed mindre sosial støtte. De kan ha manglende glede, et høyt stressnivå, og produserer en rekke negative hendelser og enkelte kan ha det vanskelig på praktisk talt alle områder (Borge, 2008)

Det finnes endel beskyttelsesmekanismer når mennesker er eksponert for risikofylte situasjoner. Det kan være generelle og individuelle beskyttelsesfaktorer som god intellektuell fungering, sosial kompetanse og lavt temperament, egenverd, selvtillit og en opplevelse av sammenheng. De ligger også i relasjonene man har til andre, som en nær omsorgsperson, prososiale voksne, gode rollemodeller, tilknytning til prososiale organisasjoner og skolemiljøet. Det kan være nyttig å søke å styrke en eller flere av disse, for å utvikle resiliens. Når det gjelder resiliens vil det ikke nødvendigvis kun handle om å fremme en eller flere beskyttelsesfaktorer, men også å fjerne risikofaktorer, som kan ligge hos personen selv eller i omgivelsene (Borge, 2008). Luthar (2006) mener resiliens er uløselig knyttet til risiko, både det å ha vært utsatt for risikofylte situasjoner, i tillegg til en risiko for å utvikle psykososiale problemer. Når det gjelder resiliens vil det i følge Borge (2003) ikke nødvendigvis kun handle om å fremme en eller flere

beskyttelsesfaktorer, men også å fjerne risikofaktorer, som kan ligge hos personen selv eller i omgivelsene. Ved å ilegge risiko i resiliensbegrepet ser man en sammenheng mellom sosiale forhold og utviklingen av psykiske problemer hos et individ.

Ikke alle som møter på utfordringer utvikler resiliens. For at unge individer skal utvikle resiliens, må enkelte beskyttelsesmekanismer tre i kraft. Borge mener derfor at en overdreven tro på resiliens og mestring er uheldig, og man må alltid ta i betraktning at enkelte har behov for hjelp. For eksempel må barn som har vært utsatt for påkjenninger i blant ha hjelp til å utvikle seg, der blant annet venner og voksne kan bidra med en positiv stimulering er nødvendig. Samtidig kan omgivelsene, nærmiljøet, samfunnsforhold, nabolag, skole og vennskap spille en vesentlig rolle om et barn utvikler resiliens eller ei (Borge, 2008).

3.2 Deltakelse

3.2.1 Hvorfor er deltakelse viktig?

Deltakelse som begrep har mange fasetter og tilnærminger. Aristoteles (384 – 322) illustrerte en sammenheng mellom menneskets lykke og det å være i virksomhet, og kun gjennom virksomhet kunne mennesket utnytte sitt iboende potensial. I virksomhetsteori ses menneske også på som aktivt, handlende og skapende subjekter, innenfor de livsbetingelser og rammer som en sosial kontekst gir. Virksomhetsteori bygger på Hegel & Marx' historisk-dialetiske materialisme, som ser på mennesket som objekt og subjekt på samme tid. Virksomheten er hele mennesket: kropp, bevissthet, følelser, behov og motiv for å utvikling og forandring. Et individs personlighet er ulik fra person til person på bakgrunn av erfaringer man tar med seg gjennom å delta i ulike virksomheter. Mennesket er dermed både handlende og skapende. Deltakelse er sentral i virksomhetsteori, da menneskelig endring og utvikling skjer gjennom deltakelse (Leontjev, 2002).

I et sosiokulturelt perspektiv handler deltakelse om å ta del i situerte aktiviteter og sosiale samspill. Her vil sosial deltakelse være en forutsetning for menneskelig liv, velvære og utvikling. Sosial deltakelse omfatter det kontinuerlige samspillet med andre mennesker, som familie, venner og andre relasjoner en måtte ha. Samspillene skjer da i sosial, kulturell og materiell kontekst (Fyrand, 1992).

I et systemteoretisk perspektiv på menneskelig aktivitet og deltakelse ligger en forståelse av at alle mennesker har behov for aktivitet, som skaper et grunnlag for motivasjon for aktivitet. All aktivitet er noe som skjer innenfor komplekse omgivelser, som kan påvirke og gi mening til aktiviteter. Deltakelse er et viktig aspekt i alle menneskers liv, hvor det er en sammenheng mellom aktivitet, helse og livskvalitet. Deltakelse er vist å ha en positiv effekt på helse og livskvalitet. Kielhofner iletter at menneskelig aktivitet består av tre systemer: vilje, vanedannelse og utøvelseskapasitet. Aktivitet og deltakelse er i perspektivet noe personlig som påvirkes av omgivelsene, enten ved å legge til rette for eller begrense aktivitet (Kielhofner, 2010).

Alle perspektivene vektlegger at deltakelse er noe som skjer i en kontekst i samspill med andre, og er en vesentlig del av menneskers liv. Alle mennesker har personlige egenskaper og forutsetninger for deltakelse, og de utviklings- og handlingsmuligheter kan påvirkes av en rekke forhold. Deltakelse som begrep legger føringer for menneskers helse, og kan påvirke et menneskets deltakelse i positiv eller en negativ betydning. Deltakelse kan handler om prosesser i samfunnet til aktivitet og deltakelse i hverdagslivet.

3.2.2 Hva er deltakelse?

Det vil først understrekes at det er et skille mellom deltakelse og aktivitet, selv om begrepene er svært overlappende. Å være i aktivitet kan bety å delta i noe. Aktivitet omfatter alt fra nødvendige livsoppgaver, til arbeid, lek eller dagligdagse gjøremål, og er noe som skjer innenfor en tidsmessig, fysisk og sosiokulturell sammenheng. Det er en handling eller oppgave som mennesker utfører (Kielhofner, 2010).

Deltakelse på sin side handler om å engasjere seg i en livssituasjon. Deltakelse kan være et mål for god helse (WHO, 1948), og handler da om en grad av involvering i en livssituasjon. Å involvere seg i en livssituasjon, kan deles inn i (1) deltakelse i formelle aktiviteter, og (2) deltakelse i uformelle aktiviteter. Formelle aktiviteter refererer til de som er strukturert. De følger gjerne regler eller har et spesifikt formål, for eksempel på arenaer som skole eller fritidsarenaer. Uformelle aktiviteter er på sin side av en mer frivillig karakter, som på forhånd har lite eller ingen planlegging. Det kan være å tilbringe tid med venner, se på TV, lytte til musikk, spille spill, med mer (Stensæth & Jenssen, 2016).

Omgivelsene er sentral for all aktivitet, og omfatter «*de fysiske, sosiale, kulturelle, økonomiske og politiske trekk i de sammenhenger man befinner seg i*» (Kielhofner, 2010:101). Aktivitet skjer i ulike former for omgivelser og i sosiale grupper, som utgjør en ramme for aktivitetsutførelse. Dette kan være i hjemmet, på skole, bibliotek, i fritidsaktiviteter – ja, egentlig alle plasser hvor man møter andre.

For flyktningbarn er skole en viktig arena, da det er en arena for språkutvikling, sosiale nettverk, skape framtidsutsikter og reetablering av en hverdagsrytme (Valenta & Berg, 2012). Samtidig er skolen en mulighet til å styrke mestringsevnen, skape tilhørighet og trygghet (Brunvaten, 2006). Fritidsaktiviteter foregår i ulike fellesskap, som kan kjennetegnes av likhet i situasjon og omgivelser. Det er en plass hvor man kjenner hverandre, gjør noe sammen innen for en kontekst. Grupper har felles normer og verdier som kan bidra til tilhørighet (Andresen, 2000). Miljøet og de sosiale gruppene kan være ulike på forskjellige arenaer, da mennesker ofte inngår i ulike sosiale nettverk. Mye av det mennesker velger å foreta seg skyldes karakteristikk i disse miljøene (Kielhofner, 2010).

3.2.3 Hva motiverer til deltakelse?

Hvorfor mennesker deltar eller som motiverer til deltakelse kan ses i lys av Maslows behovshierarki. Abraham Harold Maslow var en russisk-amerikansk psykolog, som er kjent for sin teori om motivasjon hos mennesker. Behovspyramiden handler om at mennesker har enkelte behov som må dekkes i en prioritert rekkefølge, både fysiske, sikkerhet, sosiale og påskjønnelse, før man kan oppnå en selvrealisering. På dette nivået har mennesket oppnå alle sine mål og gjennom prosessen søker man en mening med livet (Borgenhammer, 1994). Menneskelig motivasjon kan ses ut fra de grunnleggende behovene som alle må ses i sammenheng (Hasle, 1988). Med et utgangspunkt i Maslows behovspyramidehandler motivasjon kan handle om å få dekket alle grunnleggende behov for å oppnå selvrealisering, gjennom aktiv deltakelse.

Mennesker velges aktivitet ut fra hva et individ finner meningsfullt og verdifullet. Verdier, interesser, følelse av handleevne roller, vaner og omgivelser utgjør en kompleks dynamikk som både kan hemme og/eller fremme aktivitet. Motivasjon er en viktig drivkraft (Kielhofner, 2010). En rekke arenaer for aktivitet kan være sosial-, skole- og aktivitetsliv, som påvirker både

ens forventninger og muligheter til å foreta seg ting. Dette gjelder blant annet kulturelle-, politiske- og økonomiske forhold.

Mennesker er vanedyr, og når etablerte aktivitetsmønstre er dannet opprettholder man ofte en atferd som gjør at man bevarer de mønstrene man har. Likevel vil det av og til inntreffe mindre eller større forandringer i livet, tanker eller følelser som gjør at man bryter opp disse mønstrene. Det kan være et skifte i både indre eller ytre omstendigheter som fører til nye atferds- og aktivitetsmønstrene. Dette trenger strengt tatt ikke bare være av negativ betydning, da omgivelsene også kan gi muligheter og ressurser, så vel som krav og begrensninger. De fleste omgivelser tilbyr muligheter for å velge hva man vil foreta seg, samt med ressurser å fastholde motivasjon, i form av støtte, og støtter i den sammenheng rutinemessig atferd. På den annen side kan omgivelsene også sette begrensninger for aktivitet og handlinger, og vesentlig for studien er de begrensninger som kommer gjennom andres forventninger, lover, regler og krav, samt sosiale normer. Dette er aspekter som kan ha en betydelig innvirkning på et individs handling og aktivitetsmønstre, og ikke minst deres motivasjon. Det er viktig å bemerke seg at den påvirkningen omgivelsene kan ha vil være avhengig av det enkeltes individ vurderinger av disse kravene som stilles (Kielhofner, 2010).

3.3 Sosiale nettverk

Barn og unges deltakelse skjer i et sosialt samspill, i ulike nettverk, som kan tilrettelegge for trivsel, velvære og muligheter for å delta. Et godt sosialt nettverk er av vesentlig betydning for den psykososiale helsen, og kan være en avgjørende faktor når mennesker havner i vanskelige situasjoner. I denne studien er det en relasjonell tilnærming til deltakelse, som betyr at deltakelse er noe som skjer i samhandling med andre. Det kan dermed handle om relasjoner, som oppstår i ulike former for nettverk. Det kan være nyttig å se på disse, for å se hvordan relasjonene enslige mindreårige har kan fremme og/eller hemme deltakelse.

Et sosialt nettverk kan defineres som «*ett sett av relativt varige, uformelle relasjoner mellom mennesker*» (Fyrand, 1992:19). Når man prater om nettverk så handler det om hvordan mennesker er koblet sammen og knyttet til hverandre (Bø & Schiefloe, 2007). Et vesentlig element her er at nettverk er noe annet enn en gruppe, som en vennegruppe. Grupper har ofte kjennetegn ved at den holder sammen, og man deltar med både tid og engasjement. I en gruppe har man som regel et felles formål, som man jobber mot i fellesskap og hvor man er bevisst

over sin tilknytning. I motsetning vil personer ikke alltid være bevisst på om de inngår i et nettverk, og de har nødvendigvis ikke et bestemt formål (Bø & Schiefloe, 2007).

Ett nettverk består først og fremst av to komponenter, en mengde aktører og en mengde relasjonene mellom disse. Aktører er vanligvis personer, men det kan også være organisasjoner. I prinsippet er nettverk frivillig, men kan for enkelte føles som påtvunget av enkelte (Fyrand, 1992). Nettverk forekommer i ulike former og fasonger. De kan være av ulike styrke og varighet, i tillegg til at en kan avgrense dem til en omverden (Fyrand, 1992). Videre kan de være av en individuell-, kontekstuell- eller partiell karakter (Bø & Schiefloe, 2007). Når det gjelder sosiale nettverk er individuelle og kontekstuelle nettverk av spesiell betydning, da de legger føringer for asylsøkeres handlinger (Valenta & Berg, 2012).

Et individuelt nettverk består av de menneskene man har en varig, personlig og direkte relasjon til. Dette kan for eksempel være familie, venner, naboer og andre man opplever en varig tilknytning til uavhengig av geografiske avstander (Bø & Schiefloe, 2007). Det er altså primærrelasjoner, med mennesker man møter i mange sammenhenger og kjenner i mange roller. Det er personene man har en nær kontakt med. I følge Bø & Schiefloe (2007) kan likevel styrken på relasjonene variere, avhengig av mengden av tid man bruker sammen med dem, samt emosjonell intensitet og intimitet, i form av betroelser til hverandre. Relasjonene i et individuelt nettverk handler om en interaksjon, det handler til dels om den subjektive opplevelsen av nærhet og til dels om hva relasjonen brukes til. Selv om relasjonene er primære, er de ikke nødvendigvis statisk, og kan endres over tid (Bø & Schiefloe, 2007). For enslige mindreårige har de nære relasjonene til familie blitt forstyrret, og ofte foreligger det andre, sekundære relasjoner som er av verdi. I følge Bø & Schiefloe (2007) er det nødvendig å se på og vurdere dette nettverket i situasjoner hvor man skal søke å forstå menneskers tilknytning til de sosiale omgivelsene. Dette er sentralt da styrken i nettverket er avgjørende for et sosialt liv og involvering, og har dermed videre en direkte konsekvens for livskvaliteten og evnen til et individ til å håndtere utfordringer (Bø & Schiefloe, 2007).

Mennesker inngår også i kontekstuelle nettverk, hvor man inngår i omgivelser som er av mer uformelle relasjoner mellom mennesker, i en felles kontekst. Det handler om hva slags relasjoner som finnes i nærsamfunnet (Bø & Schiefloe, 2007). Dette er av betydning, for det handler om asylsøkeres evne til å klare seg uten for mottaket (Valenta & Berg, 2012). Denne typen nettverk er en viktig miljøfaktor som kan ha en positiv betydning for trivsel, tilhørighet

og trygghet for et individ, i form av at det kan bidra til støtte og hjelp (Bø & Schiefloe, 2007). Det er viktig å skille mellom et individuelt- og kontekstuet nettverk, men grenseovergangen kan være skridende. Et kontekstuet nettverk er det som er i umiddelbar geografisk nærhet, og en vurdering av nettverket innebærer hva slags relasjoner som er i nærheten, og hvilken betydning dette har (Bø & Schiefloe, 2007).

Sosiale nettverk, uansett hvilken form, etableres, vedlikeholdes og utnyttes gjennom en direkte og personlig interaksjon. Mennesker møtes, blir kjent, etablerer relasjoner og engasjerer seg i en felles atferd (Bø & Schiefloe, 2007). Valenta & Berg (2012) peker på at nettverk er spesielt viktig for avviste asylsøkere, og man kan anta at dette også gjelder enslige mindreårige med midlertidig oppholdstillatelse. Relasjonene enslige mindreårige etablerer, skjer innen en eller annen form for kontekst, som byr på både muligheter og utfordringer for relasjonene og den atferden man har. I følge Bø & Schiefloe (2007) kan den sosiale atferden forklares gjennom mennesket som selvstendige individer, som handler på grunnlag av et mål og virkemidler, samt gjennom en mening i det de foretar seg. Max Weber mener en forståelse av den sosiale handlingen kan forekomme dersom man vurderer relasjonen mellom mål og midler (i Bø & Schiefloe, 2007).

For å kunne forstå enslige mindreåriges atferd, må en dermed kunne vurdere hva de ønsker å oppnå med deres relasjoner og nettverk. Relasjonene kan handle om å få ivareta emosjonelle behov, som sosial støtte, eller eksterne sosiale forhold som immaterielle goder (Bø & Schiefloe, 2007). Sosial støtte er et viktig element i barn og unges hverdag, og handler om om emosjonell støtte som gir empati og omsorg (Espnes & Smedslund, 2001). Et støttende nettverk kan medføre stabilitet og forutsigbarhet i et barns livssituasjon, og en følelse av å være verdsatt. Det er viktig, da det kan redusere risikoen for å bli utsatt for negative hendelser og negativ atferd (Cohen, 1992). Sosial støtte er blant annet en av mange motstandsressurser, og fungerer ikke bare som en buffer, men har en direkte sykdomsforebyggende effekt (Antonovsky, 1987). Relasjoner som gir en god, sosial støtte har vist seg å blant annet fungere som en beskyttende faktor mot å utvikle og/eller opprettholde PTSD (Brewin, Andrews & Valentine, 2000). For barn og unge er omsorg og støtte fra voksne er vesentlig, samtidig som relasjoner til andre barn og jevnaldrende, på skole og fritidsaktiviteter.

3.4 Inkludering

St.meld. nr. 6 (2002-2003) fremhever at regjeringens mål er et inkluderende samfunn, hvor alle skal gis mulighet for å oppleve sosial tilhørighet, gjennom deltakelse i arbeids- og samfunnsliv. Deltakelse henger ofte sammen med inkludering, der man kan si at deltakelse i samfunnet på ulike arenaer er en vesentlig forutsetning for inkludering. Inkludering som begrep henger tett sammen med integrering, og fungerer delvis som en erstatning for førstnevnte. Det er ingen entydig definisjon på begrepene, som begge benyttes i noe forskjellige sammensetninger og i ulik mening.

I lys av flyktninger brukes integrering ofte for å signalisere at flyktninger innen visse rammer kan føre videre kulturell og religiøs egenart (St.meld. nr. 49, 2003-2004). Da jeg i studien søker å se på flyktningers deltakelse, faller det naturlig inn å trekke inn inkludering.

Inkludering handler i følge Skaalvik & Skaalvik (2005) om meningsfull samhandling og aktiv deltakelse på egne premisser. Inkludering kan også ses på som et sted hvor alle hører til og er akseptert, og hvor man støtter og støttes av de nærmeste rundt (Goodwin, 2009). Inkludering kan ses i sammenheng med å føle tilhørighet, som er et vesentlig behov for mennesker for å fungere sammen med andre i samfunnet. I lys av St.meld. nr. 49 (2003-2004), er intensjonen at alle skal være akseptert og likeverdige på sosiale arenaer. Inkludering innebærer dermed at alle mennesker bør inngå i fellesskapet.

Å være inkludert kan handle om en subjektiv følelse av å høre til. Det handler om å gi rom og legge til rette for mangfoldet (Strømstad, Nes & Skogen, 2004), som tilsier at noen har et indirekte ansvar for å gjøre det. Når det gjelder flyktninger vil det handle om å gi rom og gi en plass til dem i samfunnet. Inkludering er nær beslektet med deltakelse på forskjellige arenaer. Regjeringens mål er et inkluderende samfunn uten sosial utstøting, marginalisering og ulikheter (St.meld. 49, 2003-2004). Styringsdokumenter legger klare føringer for målsetningen for inkludering, men sier lite om hvordan dette skal gjøres.

Inkludering kan ses på som en dynamisk prosess. Det er en ideal alle burde forsøke å oppnå. I et bredt perspektiv handler inkludering om å anerkjenne mangfold og ulikheter. For å fremme deltakelse og læring i samfunnet. Det er en visjon og noe som er abstrakt, som samfunnet skal sikte mot (Skogdal, 2014). Deltakelse kan da forstås som den mer målbare dimensjonen av inkludering.

3.5 En organisasjonsteoretisk vinkling

Studien legger her til grunn en organisasjonsteoretisk tilnærming, som betyr å se på organisering og virkemåte (Christensen, Lægreid, Roness & Røvik, 2004). Alle organisasjoner har noen fellestrekk. De har et formål, en formell struktur, en kultur og noen uformelle maktforhold, samtidig som de inngår i et sett omgivelser (Jacobsen & Thorsvik, 2009). Asylmottak er organisasjoner, enten de er driftet av offentlige-, private- eller ideelle organisasjoner.

Det er et system, der mennesker samhandler for å oppnå sitt formål og/eller fastsatte mål, som definerer årsaken til at de eksisterer. Det handler om å løse en oppgave eller ha en funksjon. Dette er ikke nødvendigvis alltid organisatorisk, der de i større grad kan ha en samfunnsmessig funksjon som de skal oppfylle (Jacobsen & Thorsvik, 2009). Asylmottak driftes blant annet for å være et bosted for enslige mindreårige, samtidig som mottaksansatte er omsorgsyter for flyktingene. Man kan si de er en tjenesteytende organisasjon. De produserer noe som er immaterielt, som konsumeres samtidig som det produseres. Det kan forklares som en sosial samhandling mellom de ansatte på asylmottak og flyktingene, der det er en direkte relasjon mellom mennesker hvor kunnskap og ferdighet er i sentrum. I slike organisasjoner er det et følelsesmessig innhold i arbeidet (Jacobsen & Thorsvik, 2009).

I formelle organisasjoner er det ofte nedfelt posisjoner for hvers rolle i organisasjonen og rutiner, som handler om at det etableres faste ordninger, rutiner eller regler for hvordan en oppgave skal utføres, og at det gjennomføres noenlunde likt hver gang. En forutsetning for dette er imidlertid at oppgavene er like over tid. I organisasjoner som asylmottak, vil det ofte være motsatt, der oppgavene varierer og skifter over tid. Oppgavene kan være unike, og er i større grad vanskeligere å etablere og opprettholde rutiner for (Jacobsen & Thorsvik, 2009).

3.5.1 Konflikter i organisasjoner

Det er vanlig å oppfatte konflikt som noe negativt:

Kaufman & Kaufman mener en konflikt er *«helt grunnleggende at det foreligger en uoverensstemmelse. Mer presist kan vi si at det dreier seg om en tilstand hvor det eksisterer motsetninger som er vanskelige å forene»* (2003: 84)

Konflikter kan oppstå når det er vanskelig å forene ulike interesser, samtidig som det kan ha noe med avhengigheten mellom partene å gjøre. Det kan handle om at en part ikke lever opp til andres forventninger eller gjør noe galt., eller uenighet om hvordan oppgaver skal utføres. Jo sterkere avhengigheten er mellom dem, jo sterkere kan en konflikt utvikle seg. Konflikt kan munne ut fra det meste (Jacobsen og Thorsvik, 2007).

Det er viktig å sette et skille ved at konflikter i organisasjoner kan oppstå på ulike nivå, både individ, gruppe og organisasjoner. *Interpersonelle konflikter* ligger i en konflikt mellom mennesker og grupper av mennesker. Det kan handle om ulike synspunkter, eller av grunner til at de ikke klarer å samarbeide. *Konflikter mellom grupper* er nok den mest bredte, og har ofte opphav i den formelle strukturen. Det kan være en konflikt mellom ulike avdelinger og divisjoner, på bakgrunn av uenigheter, for eksempel om ressurser. *Interorganisatoriske konflikter* er konflikter mellom selvstendige organisasjoner.

Hvorfor oppstår konflikt?

Loden (1987) legger til grunn at konflikt den spenningen som er resultatet av motstridende krefter. Kilden til konflikter innenfor organisasjonene faller i fire hovedkategorier; (1) rollekonflikt, (2) konflikt om knappe ressurser, (3) ulike verdier og prioriteringer, og (4) ulik oppfattelse av problemet.

Konflikt om knappe ressurser er det mange organisasjoner som opplever. Alle organisasjoner har begrenset med tid, penger og menneskelige ressurser for å oppnå personlige – og virksomhetsmål. Konflikt om ulike verdier og prioriteringer handler om konflikter i organisasjoner hvor det er ulikt verdisyn. Konflikter kan også utløses av ansatte som kan være enige om at et problem eksisterer, er det ofte liten eller ingen enighet om noe som helst annet (Loden, 1987). Videre vil jeg fremheve sistnevnte; rollekonflikt, som er vanlig form for konflikt.

En rolle kan forstås som koblingen mellom en organisatorisk enhet eller virksomhet og et sett av oppgaver (Lindøe, Kringen & Braut, 2012). I følge Jacobsen & Thorsvik (2009) kan det i blant oppstå en rollekonflikt, som skjer når en ansatt står ovenfor ulike forventninger som er vanskelig å oppfylle, uten at det går på bekostning av noe annet. Det handler således om konflikter mellom ulike identiteter. Rollekonflikter kan handle om hensynet til faglig integritet og hensynet til lojalitet. Organisasjonsstrukturen kan sette opp et sett av forventninger til hvordan en person skal handle i en gitt posisjon, og dette vil ikke alltid være sammenfallende

med forventningene til andre individer i og utenfor organisasjonen (Jacobsen & Thorsvik, 2009).

Når personer havner i en situasjon hvor de opplever motstridende interesser, vil det være vanskelig å oppfylle begge rollene. Rollekonflikter kan være en belastning for de individene som havner i en slik situasjon, og kan i mange tilfeller føre til dårlig samvittighet, stress, utbrenthet og misnøye (Jacobsen & Thorsvik, 2009).

Jacobsen & Thorsvik (2009) legger til to ekstra element, en konflikt om mål- og midler. En målkonflikt munner ut i en uenighet om den grunnleggende utviklingen en organisasjon skal ha. I en middelkonflikt er man i større grad enig om målet, men uenig om middelet. I følge Christensen et al (2004) er mål-middelkjeder mål som blir satt, der midler for å oppnå ålene følger. Mål er noe som fremmes fra toppen og ned, og om de oppfylles er avhengig av organisasjonsmedlemmenes vilje og evne til å følge disse opp. Dette forutsetter at de strukturelle rammene. Mål-middel inngår i en instrumentell måte å se målformulering og målutvikling på.

4. Forskningsdesign og metode

I dette kapittelet vil det gjøres rede for mitt valg av forskningsstrategi og metodisk tilnærming, samt begrunne de valg og vurderinger som er tatt underveis. Jeg vil videre fremheve det jeg anser som styrker og svakheter ved mitt design. Studiens problemstilling har lagt føring for hvilken fremgangsmåte som har vært hensiktsmessig å benytte.

4.1 Studiens hensikt, valg av teori og forskningsstrategi

Forskningsstrategier angir en logikk for hvordan et forskningsprosjekt bør legges opp, og legger et grunnlag for hva slags slutninger man kan trekke (Blaikie, 2010). Da denne studien har som formål å se hvordan den økende bruken av midlertidig oppholdstillatelser kan på virke enslige mindreåriges sosiale deltakelse, er det valgt å benytte en abduktiv forskningsstrategi. I følge Blaikie (2010) er forskningsstrategien hensiktsmessig i forskning som søker hvordan sosiale aktører oppfatter og tolker fenomener som oppstår i deres omgivelser.

I en abduktiv forskningsstrategi vil etablert teori være et utgangspunkt for studien, der det er flere mulige forståelser av fenomenet, avhengig av teorien som legges til grunn (Dey, 2004; Thagaard, 2013). Sosial deltakelse er et bredt aspekt, og kan relateres til mange elementer. Da det søkes om hvordan enslige mindreårige påvirkes av dagens situasjon, legges det til grunn teoretiske perspektiver om hvorfor deltakelse er viktig, og hva som kan påvirke et individs deltakelse, som grunnlag for datainnsamlingen. Dette har lagt grunnlag for analyse av mønstre i dataen, og kunne legge grunnlag for nye forståelser av fenomenet, og/eller et nytt teoretisk perspektiv (Dey, 2004; Thagaard, 2013).

Blaikie (2010) legger til grunn at man gjennom en abduktiv forskningsstrategi har utgangspunkt i en sosial kontekst og kun benytter teori underveis i prosessen. Ofte vil man i etterkant av forskningen se endringer. Utgangspunktet for denne studien har nødvendigvis ikke vært å finne en absolutt sannhet eller å utvikle en ny teori, men snarere å drøfte fenomenet. I lys av dette vektlegges i større grad Danemarks (1997) tilnærming, der utgangspunktet for forskningen er etablert teori som skal bidra til å forstå sammenhenger og tolke et fenomen i en sosial kontekst (Danemark, 1997).

4.2 Casestudie

Studien tar utgangspunkt i et spesifikt fenomen, og kan da karakteriseres som en casestudie, som er hensiktsmessig når man: «[...] *investigates a contemporary phenomenon (the “case”) in it’s real- world context, especially when the boundaries between phenomenon and context may not be clearly evident*» (Yin, 2014:16). Casestudier samsvarer med bruk av en abduktiv forskningsstrategi, ved at man drar fordeler av tidligere teoretiske perspektiver som legger føringer for datainnsamlingen og analysen (Yin, 2014).

Blaikie (2010) legger til grunn at en casestudie er ikke et metodisk valg, men et valg av hva som skal studeres. I studien er formålet å undersøke hvordan den økende bruken av midlertidig oppholdstillatelser påvirker enslige mindreårige på asylmottak. Å benytte en casestudie gjør det mulig å undersøke fenomenet i kontekster der mange variabler spiller inn, og egner seg dermed godt for å belyse komplekse fenomener. En av fordelene har vært muligheten til å inkludere flere enheter eller systemer, som flere asylmottak, i studien. Videre må ikke resultatene fra ulike mottak nødvendigvis adskilles, men kan snarere ses sammen som en helhet for å undersøke kausale forklaringer (Yin, 2014).

Det er viktig å klargjøre rammene en case befinner seg innenfor (Yin, 2014). Caset har utgangspunkt i effekten midlertidig opphold har på enslige mindreårige på asylmottak, men det er valgt å inkludere hvordan lokalsamfunnet inkluderer flyktninggruppen og hvordan mottaksansatte arbeider for å sikre flyktningenes deltakelse. En antakelse er at dette kan ha en innvirkning på hvordan og/eller i hvilken grad enslige mindreåriges deltar i samfunnet (Yin, 2014).

4.3 Metodisk tilnærming

Det er viktig å kunne drøfte kritisk hvorvidt resultatene i studien oppnås som følge av metodologiske eller substansielle forklaringer (Jacobsen, 2005), og i det følgende vil det systematisk gjennomgås studiens metodiske tilnærming, samt drøfte de valg og vurderinger som er tatt underveis.

Det er tatt utgangspunkt i en kvalitativ tilnærming, som er formålstjenlig da det søkes en helhetlig forståelse av hvilken effekt midlertidig oppholdstillatelser har på ungdommer på mottak, gjennom beskrivelser fra involverte aktører (Blaikie, 2010; Grimen, 2003). Å benytte

tilnærmingen forsterkes ved at det legges til grunn at den virkelige verden er slik mennesker oppfatter den, og studien inkluderer aktørers beskrivelser og perspektiver av den konteksten de finner seg i (Kvale & Brinkmann, 2010). Følgende presenteres en tabell, som vil utgjøre et grunnlag for å beskrive denne studiens prosess, valg og veien i mål i dette delkapittelet.

Når	Hva	Forventet utbytte	Faktisk utbytte
Jan-17	Forskningsdesign <i>Innledende arbeid:</i> Konkretisere tema. Gjennomgang av litteratur. Utarbeide kontekst- og metodekapittel	Utarbeide og konkretisere tema. Første utkast kontekst og metode.	Innledende arbeid.
Feb-17	Metodebearbeiding. Innhente dokumentdata.	Datainnsamling. Bearbeide utkast av kontekst og metode	Skifte i tematikk. Bearbeidet metode.
Mar-17	Innsamle og analyse av dokumentdata.	Datainnsamling. Første utkast empirikapittel.	Bearbeiding av tematikk. Første utkast av kontekst- og metodekapittel.
Apr-17	Sammenstille data.	Ferdigstille empiri. Starte diskusjon.	Rekruttere informanter. Datainnsamling. Første utkast kontekst, metode og teori.
Mai-17	Koble empiri mot teori. Diskusjon og konklusjon.	Første utkast diskusjon og konklusjon.	Rekruttere og avtale med informanter. Datainnsamling. Ferdigstille kontekst, teori og metode. Første utkast empiri, diskusjon og konklusjon.
Jun-17	Ferdigstille	Ferdigstille.	Ferdigstille empiri, teori, diskusjon og oppsummering.
Juli-17	-	-	Ferdigstilt.

Tabell 1. Tidsplan

Utgangspunktet for studien var forholdsvis et forslag til ny lov om omsorgssentre for enslige mindreårige asylsøkere (omsorgssenterloven), som ble valgt å ikke fremmes av regjeringen i mars -17. Som følge av dette ble det betraktet som nødvendig å skifte fokus i masterstudien. Etter samtale med veileder, og en del søk på nett og i media, fattet jeg fort interessen for debatten omkring midlertidig oppholdstillatelser. Å bytte tema har ført til at tidsplanen for gjennomføring av studien ble forskjøvet, og har satt en stram ramme for gjennomføring og utforming av studien. Dette med tanke på at det teori- og metodekapittelet, samt deler av kontekstkapittelet, da det er et skille mellom enslige mindreårige over og under 15 år i litteraturen. Personlig er oppfatningen at endringene førte til en mer spennende tematikk, og til et område som er nødvendig å belyse ut fra dagens situasjon.

Yin beskriver casestudier som en lineær, men iterativ prosess (Yin, 2014:1). Formålet med studien er å se hvordan bruk av midlertidige oppholdstillatelser kan ha en effekt for enslige mindreåriges sosiale deltakelse, og jeg startet dermed med å etablere teori med utgangspunkt i psykososial helse, deltakelse, nettverk og inkludering, for å kunne analysere og beskrive fenomenets mulige effekter på unge flyktninger. Da innsamlingsprosessen har bidratt til å se det teoretiske rammeverket på nye måter, har dette satt krav til å ytterligere raffinere teorien underveis. Et innfall etterhvert var at teorien ble veldig individsentrert, og det har videre blitt inkludert teori om hvordan organisatoriske forhold og faktorer kan ha en innvirkning for den daglige driften og arbeidet på mottak, da det antas å kunne legge føringer for hvordan mottaksansatte arbeider for å sikre enslige mindreåriges deltakelse. De teoretiske perspektivene kan gi et sterkere design, og bedre evne til å tolke dataen (Yin, 2014).

4.3.1 Datakilder

En av fordelene med casestudier er muligheten til å triangulere metoder og ulike datakilder (Blaikie, 2010; Grønmo, 2004). I denne studien er en metodetriangulering benyttet, der dokumenter lagt til grunn som den primære kilden til data, som lagt føringer for den resterende empiriske innsamlingen. Det er videre er supplert med intervjuer, for å oppnå en mer nyansert og helhetlig forståelse av fenomenet.

Utvalg av dokumenter

Med dokumenter som utgangspunkt for denne studien, er det først og fremst gjennomført systematiske litteratursøk om enslige mindreårige, som har vært en dynamisk prosess.

Eksisterende litteratur er et viktig element som utgangspunkt for forskningen (Blaikie, 2010; Yin, 2014), og dette bidro tidlig i startfasen til en god innsikt og et godt kunnskapsgrunnlag om flyktninggruppen. Et selektivt utvalg er redegjort for i delkapittel 1.1, samtidig som kapittel to (*kontekst*) er basert på en del av den forskningen som er innhentet.

Dokumenter er en relevant datakilde i de fleste casestudier, og kan inneholde resultater som øker og/eller forsterker datagrunnlaget i en studie (Yin, 2010). Dokumenter har som nevnt vært den primære datakilden, der tidligere forskningsrapporter utgjør bærebjelken i studien og har lagt føringer for videre datainnsamling. Av de litteratursøkene som er gjort, viser følgende tabell 2 de rapporter som benyttes i den empiriske fremstillingen, men det må påpekes at det er gjort mye forskning om enslige mindreårige, og det er mye som utelates i denne studien. Rapportene som er valgt er de som inneholder vesentlig elementer, som direkte kan knyttes til ett eller flere forskningsspørsmål (Tjora, 2010), i tillegg til at de belyser en situasjon før bølgene av midlertidig opphold og kan dermed bidra til å analysere eventuelle forskjeller.

Dokumenter kan også være av en mer generell art, skrevet i forbindelse med for eksempel utredninger og lovverk (Tjora, 2010). Som følge av den store tilstrømmingen av flyktninger i 2015, ble Prop. 90 L. (2015-2016), "*Endringer i utlendingsloven mv. (innstramminger II)*" lagt fram av justis- og beredskapsdepartementet, og inneholdt en rekke forslag til innstramminger i asylpolitikken. Ett av forslagene var å endre lovgivningen for midlertidig oppholdstillatelser til å gjelde alle enslige mindreårige asylsøkere, og ikke bare de mellom 16 og 18 år som dagens praksis muliggjør. På bakgrunn av dette ble det sendt inn 233 høringssvar, som har blitt innhentet som dokumenter som kan gi verdifull informasjon og innsikt i det empiriske grunnlaget. Det har vært viktig å ta i betraktning at disse høringssvarene ikke er skrevet i studiens spesifikke kontekst, og er en tertiærkilde i denne sammenheng (Blaikie, 2010). På den annen side er det vurdert at svarene er basert på høringsinstansenes kunnskap, erfaringer og perspektiver, samt annenhåndsinformasjon, på midlertidig opphold som er av relevans da det bygger på dagens praksis.

Da en utfordring i kvalitative forskningsopplegg er å finne det fornuftige i en stor mengde, ustrukturerte data, er det nyttig å starte med å organisere datamaterialet. For å få en oversikt ble det konstruert en kategoribasert inndeling, som vil si at høringssvarene ble kategorisert i grove grupper etter fellestrekk, herunder *privatpersoner*, *interesseorganisasjoner*, *private organisasjoner*, *trossamfunn* og *offentlige institusjoner*. For å redusere datamengden til å bli en

håndterbar mengde, ble informasjonen som handlet om midlertidige oppholdstillatelser hentet ut og systematisert. Prosessen bidro til en stegvis overgang til selve analyse- og fortolkningsarbeidet, og ga en god innsikt i materialet (Johannessen, Christoffersen & Tufte, 2011).

Uvalg av informanter

Gjennom dokumentanalysen ble det ansett som nødvendig å supplere med datamaterialet, for å få en mer nyansert og helhetlig forståelse av studiens problemstilling. I den sammenheng ble det valgt å gjennomføre intervjuer, som representerer samtaler om sentrale tematikker relatert til problemstillingen (Thagaard, 2013). Formålet med intervjuene har vært å få en økt forståelse om effekter av midlertidig oppholdstillatelser, ut over det som fremkommer i dokumentene (Johannessen et al., 2011). Gjennom intervju har det vært en søken å kartlegge endringer som informantene opplever på mottak som følge av bølgene av vedtak man har sett de to siste årene.

Denne studien har som sikte å se hvordan den økte bruken av midlertidige oppholdstillatelser kan påvirke enslige mindreåriges sosiale deltakelse, der det er inkludert å se hvordan ungdommene inkluderes i lokalsamfunnet og hvordan mottaksansatte arbeider for å sikre deres deltakelse. En inngangsport til å forstå enslige mindreåriges situasjon har dermed vært å intervju personer som mottaksledere- og ansatte, som har ansvaret for organisering og drift av mottak, samt har det daglige omsorgsansvaret for ungdommene. Som intervjuobjekter representerer de en relasjon som kan være viktig å undersøke, herunder både en relasjon til ungdommene og norske lokalsamfunn øvrig.

I forskningsprosesser er det ikke lett å bestemme hvor mange informanter som bør rekrutteres, eller hvem som skal delta, da intervjuer handler om å få mye informasjon av et begrenset antall personer (Johannessen et al., 2011). Ut fra UDI sin oversikt over mottak, ble det sendt ut forespørsler til alle asylmottak for enslige mindreårige, samt de mottak som har egne avdelinger for EMA. Totalt sett har 14 mottak gitt tilbakemelding, dette etter det også er sendt ut purringer. Enkelte mottak oppga stor arbeidsmengde som årsak til at de ikke hadde mulighet til å delta, mens andre viste sin interesse. Generelt sett oppleves responsen fra mottak som minimal, med tanke på hvor mange som er kontaktet. Åtte mottaksledere- og ansatte ga tilbakemelding på at de ønsket å stille opp (Se tabell 4), og det ble avtalt intervju. To informanter har falt fra underveis, da de ikke har respondert tross flere forsøk, og det betraktes som et valg om å trekke seg fra studien. De resterende informantene arbeider på fem forskjellige mottak som er spredt

geografisk, og informantene har ulike, og noen flere, roller på mottakene. Det er bevisst valgt å ikke foreta noen ytterligere utdypning om dette, for å sikre full anonymitet.

Informantene som har stilt opp fremstår som svært engasjert i studiens tematikk, som ligger til grunn for deres deltakelse. Min sammenfallende oppfatning er at alle informantene virkelig bryr seg om ungdommene på samtlige mottak, og har et ønske å belyse hvordan situasjonen er for enslige mindreårige som får vedtak om midlertidig opphold.

<i>Informant</i>	<i>Hvem</i>
<i>Informant A</i>	Mottaksansatt
<i>Informant B</i>	Mottaksansatt
<i>Informant C</i>	Mottaksleder
<i>Informant D</i>	Nestleder
<i>Informant E</i>	Mottaksleder
<i>Informant F</i>	Mottaksansatt

Tabell 2. Oversikt over informanter

Informantene fikk tilsendt ytterligere og utdypende informasjon om studiens hensikt, da det er vektlagt at deltakelsen skal være fri basert på at informantene har blitt velinformert, samt en samtykkeerklæring på forhånd (se vedlegg 2). De som er rekruttert ble intervjuet fortløpende, over en periode på to uker i mai. Det er gjennomført semi-strukturerte intervjuer, som har hatt en varighet på 25 til 55 minutter, og er gjennomført over skype eller telefon. Dette kommer på bakgrunn av min geografiske beliggenhet i forhold de representerte mottakene, og knapphet med tid som følge av skifte av tema og det å få tak i informanter. Det var mest ønskelig å besøke mottak og foreta intervjuene der, og intervjumetoden har i enkelte settinger påvirket interaksjonen med informantene, altså det mellommenneskelige samspillet (Kvale & Brinkmann, 2010). Likevel anses både telefon- og skypeintervjuene å ha vært nyttig, der det oppleves å ha hatt en god dialog med informantene.

Det ble utarbeidet en veiledende intervjuguide på forhånd (se vedlegg 3), og de informantene som ønsket det fikk tilsendt denne på forhånd. Bakgrunnskunnskapen fra rapporter og høringssvar la føringer for utformingen av tematikker og spørsmål. Dette kan ha ført med en risiko for at det ble utelukket viktige temaer og diskusjoner, og dermed er det søkt å holde åpne

intervjuer, uten å lede informantene, for å kompensere for dette (Kvale & Brinkmann, 2009; Thagaard, 2013). Årsaken til at intervjuguiden kalles *veiledende* kommer på bakgrunn av at jeg opplever at flere av intervjuene fikk en naturlig gang, der informantene fortalte fritt i henhold til studien tematikk, og jeg i større grad stilte oppfølgingsspørsmål ved behov.

Hvert intervju har startet med en redegjørelse av studiens hensikt, samt en forespørsel om å ta intervjuet opp på bånd, noe alle informantene samtykket til. På denne måten kunne verdifull informasjon sikres, ved at den ble notert korrekt (Johannessen et al., 2011). Kun ett intervju ble ikke tatt opp på lydopptak, som følge av tekniske vansker som forstyrret samtalen. Det ble notert mye underveis, der notatene ble utfylt direkte i etterkant av intervjuet ut fra egne erindringer. Dette er en av de negative sidene ved telefonintervju, og grunnet dette vil det ikke være direkte sitater fra denne informanten.

Enkelte intervjuer har vært krevende å gjennomføre, da noen informanter har fortalt om krevende opplevelser og erfaringer, og vonde historier om ungdommene på mottak. Enkelte informanter har stoppet opp underveis, for å forsikre seg om anonymisering i oppgaven av både dem og mottaket. Dette er grunnet i at det de har fortalt kan være sensitivt, der informantene ikke ønsker å bli utsatt som følge av deltakelsen. Noen historier har også blitt fortalt i fortrolighet, som informantene ikke har ønsket at skal tas med, da det kan gjøre det lett å finne ut hvilket mottak og personer det gjelder. Disse ønskene er respektert, og er ikke tatt med i den empiriske fremstillingen.

4.4 Analyse

En dataanalyse er en metode for å analysere og redusere dataen som er innsamlet, og har utgangspunkt i data som tekstform, herunder rene tekster eller dokumenter (Blaikie, 2010). Som en del av analyseprosessen ble dermed alle intervjuene transkribert, senest innen en uke etter intervjuene var gjennomført. Dey (1993) beskriver en kvalitativ analyse som en sirkulær prosess, der man beskriver, kategoriserer gjennom koding, og kobler sammen rådata (sitert i Blaikie, 2010). I denne studien er de eksisterende dokumentene og dataen fra intervjuene analysert hver for seg, før rådataen har blitt satt opp mot hverandre og som en helhet, for å få en forståelse og tolkning av materialet.

Rapportene og høringssvarene utgjør som nevnt grunnlaget i studien, og ble analysert i forkant av intervjuene. Det ble gjennomført en innholdsanalyse, der dokumentene først ble nøye gjennomlest og informasjonen som var av relevans for studien ble hentet ut. Dette er blant annet grunnet i at flere høringssvar responderte på ulike forslag til lovendringer, og inneholdt dermed en del informasjon som ikke var aktuell for studien. Neste trinn i prosessen var koding av dokumentene. Det ble benyttet fargekoding, som vil si at det ble etablert nøkkelord som fikk en egen farge, som skulle bidra til å se mønstre i dataen. Det har vært en dynamisk prosess, og tanker om innholdet ble notert underveis. Dokumentene har blitt gjennomgått flere ganger, og ved å ta et avbrekk og vende tilbake til arbeidet etter litt tid har bidratt til et reflektert syn på innholdet, samtidig som det på denne måten er søkt å unngå et tunnelsyn (Grønmo, 2004). Innholdet ble deretter systematisert under forskningsspørsmålene. Utfordringen her var at mye av informasjonen inneholdt elementer som kunne plasseres under flere av forskningsspørsmålene, da de henger tett sammen og kan være vanskelig å skille. Informasjonen er i enkelte tilfeller vurdert på ny ved en senere anledning, for å se sammenhengene med nye briller, samt i et helhetlig perspektiv.

Da dataen fra intervjuene skulle analyseres ble det etablert kategorier, også her gjennom koding, da det er en integrert del i enhver kvalitativ analyse. Koding har i denne delen foregått gjennom to trinn, herunder gjennom åpen- og aksial koding (Blaikie, 2010). Dataen først ble brutt ned i kategorier og videre i underkategorier som representerte handlinger eller opplevelser, som resulterte i en oversikt over fortellinger og utsagn relatert til en kontekst. Informasjonen ble så systematisert og plassert i en matrise. Å benytte aksial koding fremhevet de enkeltes informanternes svar på ulike områder, samtidig som det ga en mulighet til å se deres svar og fortellinger opp mot en annen. Det ble her sett etter både mønstre, likhetstrekk og konflikter, sett opp mot kontekster, handlinger og andre kausale forhold (Blaikie, 2010).

Det er summen av innholdsanalysen og analysen av intervjudataen som har dannet grunnlag for fremstillingen i følgende kapittel, der dataen ble sett opp mot en annen for å også her finne mønstre, likheter, forskjeller, og konflikter (Blaikie, 2010). Den empiriske fremstillingen består av en hel del rådata, som er plassert og strukturert etter relevans til forskningsspørsmålene. Grunnet overskridende elementer som kan være vanskelig å plassere i teksten, kan man si det empiriske kapittelet ofte det mest ustrukturerte. Det er søkt å unngå gjentakelser, selv om dette har vært en utfordring, og videre er det vært fokus på å fremheve overgangen ved før og etter midlertidig opphold. Da studien har valg å intervju mottaksansatte og – ledere, vil det søkes å

belyse endringene fra deres perspektiv. Det må pekes på at deltakelse, relasjoner og arbeid inneholder mange elementer, hvor flere aspekter kunne vært relevant å dra frem. I fremstillingen vil det vektlegges å fremheve de områdene hvor informantene opplever størst endringer, i lys av problemstillingen. Teksten har dannet grunnlaget for tolkning og fortolkning av innholdet i lys av studiens teoretiske grunnlag, og studiens forskningsspørsmål og problemstilling har blitt tillagt større vekt underveis i prosessen for å se hvordan mønstrene passer inn og kan belyse studiens formål (Grønmo, 2004).

4.5 Studiens reliabilitet og validitet

Forskningsdesignet som er gjennomgått skal i bunn representere et sett av logiske utsagn, som kan vurderes ut fra ett sett logiske tester (Yin, 2014). Når det gjelder forskning er det et krav å kunne kvalitetssikre studien, der to sentrale begreper er reliabilitet og validitet (Thagaard, 2013).

4.5.1 Reliabilitet

Reliabilitet handler om forskningsprosessen har vært pålitelig eller troverdig, og hvorvidt resultatene er riktig og til å stole på. For å sikre studiens pålitelighet, har det vært viktig å gjennomføre studien på en troverdig måte (Jacobsen, 2005). Det er flere faktorer som kontinuerlig kan påvirke studiens pålitelighet, og det er søkt å kontinuerlig være bevisst over dette slik at skjevheter ikke skulle oppstå underveis i prosessen (Kvale og Brinkmann, 2009).

Faktorer som kan påvirke påliteligheten knyttes ofte til datainnsamling, oversikt over og utvalg av datamateriale, informanter, formulering og fortolkning (Kvale og Brinkmann, 2009). Silverman (2011) argumenterer for at ved å gjøre forskningsprosjektet «transparent», altså gjennomsiktig, vil reliabiliteten styrkes. I dette kapittelet er det søkt å gi en detaljert beskrivelse av forskningsprosessen, forskningsstrategi og metoder for analyse, slik at prosessen kan vurderes av leser del for del, og skal også styrke studiens reliabilitet (Yin, 2010). Kapittelet inneholder også en rekke overveielser, og har bidratt til refleksjoner over prosessen, som kan skape en bevissthet over egen forskningsprosess. Dette er viktig, da egen mening, oppfatning og holdninger kan være en viktig påvirkningsfaktor i henhold til valg av teoribidrag og utforming av innsamling, i tillegg til tolkningen i analysen. Når man prater om reliabilitet knyttes dette også til hvorvidt resultatene kan bekreftes og reproduseres (Kvale & Brinkmann, 2009). Dette kan være en av de svake sidene ved å benytte metoden og et mindre antall

informanter, da menneskets erindringer ikke er statiske, og deres forklaringer og erfaringer om fenomenet kan endres over tid. Å da få bekreftet resultatene, kan ved en senere anledning skape utfordringer.

4.5.2 Validitet

Validitet er knyttet til tolkning av data, og handler om i hvilken grad det kan trekkes gyldige slutninger ut fra funnene (Thagaard, 2013). Det er viktig å sikre validitet gjennom hele studien, og kan gjøres ved å se om forskningsspørsmålene belyser problemstillingen. Da det søkes å belyse enslige mindreåriges sosiale deltakelse, er forskningsspørsmålene utarbeidet på bakgrunn av erfaring og kunnskap fra min grunnutdanning, der deltakelse er sentralt. Intervjuguiden har tatt utgangspunkt i de utarbeidede spørsmålene som overordnede tematikker. Begreper som psykososial helse, relasjoner og inkludering i lokalsamfunnet er tatt med i studien, da det henger tett sammen med deltakelse og er elementer som kan være en påvirkende faktor. Da forskning på enslige mindreårige innebærer en rekke problemstillinger på mange områder, er det søkt å inkludere dem uten å falle utenfor "den røde tråden". Det har vært utfordrende ved at deltakelse og psykisk helse henger tett sammen, og dette har vært krevende å skille, ettersom å belyse det ene må man gjerne ta med elementer fra den andre. Da dette er en masteroppgave i endringsledelse, har det søkt å rette fokus på hvordan enslige mindreåriges deltakelse søkes å sikres av mottaksansatte, og hvordan rammeverket rundt dem påvirker dette arbeidet.

4.5.3 Overførbarhet

Dersom studien oppfattes som pålitelig og gyldig, gjenstår ofte spørsmålet om hvorvidt resultatene er overførbare til andre kontekster. Dette er kjent som *generalisering* (Kvale & Brinkmann, 2009). En vanlig innvending mot generalisering av kvalitativ forskning er blant annet at det er få intervjupersoner, som blant annet denne studien har. Ut fra en abduktiv forskningsstrategi vil nødvendigvis ikke målet være å generalisere resultatene, som kan være vanskelig på grunn av flyktningsfeltet er et dynamisk område å forske på. Hensikten kan i større grad handle om å belyse fenomenet, noe mitt utgangspunkt er (Johannessen et al., 2011). Likevel kan man stille spørsmål om ikke resultatene kan overføres til liknende situasjoner. Flyvbjerg (2006) at det er mulig å generalisere ut fra enkelte casestudier, da menneskelig virksomhet er situert i en kontekst, og kunnskapen er dermed kontekstavhengig (i Kvale & Brinkmann, 2010). I denne sammenheng kan det antas at flere av funnene belyser situasjonen

til flere asylmottak rundt i landet, som ikke bare dem har deltatt i studien. Det kan også handle om fremtidige situasjoner, og kan ses mot enslige mindreårige, som både nå og i fremtiden kommer til Norge, og får vedtak om midlertidig oppholdstillatelse. Da resultatene inkluderer tidligere studier og empiri fra dagens situasjon, finns flere likhetstrekk som forsterker dette.

Gjennom en analytisk generalisering kan fyldige kontekstbeskrivelser og argumentasjon for at resultatene er overførbare, bidra til et godt utgangspunkt for leseren å vurdere ut fra (Yin, 2010). I dette kapittelet har jeg søkt å gi en god beskrivelse av hvordan det er gått fram i studien, og i følgende kapittel vil resultatene presenteres. Formålet er å gi rikelige beskrivelser og en velbegrunnet vurdering – som da danner grunnlaget for at overførbarheten kan vurderes av andre. Funn fra tidligere forskning og intervjuer viser likhetstrekk på enkelte områder. Det kan dermed ikke direkte avvise at den effekten midlertidig oppholdstillatelser har som utspiller seg på mottak i dag ikke vil fortsette å inntreffe ved en fortsatt høy bruk av vedtaket, selv om det utspiller seg i en annen kontekst og/eller tid. Dersom studien hadde hatt flere informanter, som representerte flere mottak, kan det rasjonelt antas at liknende erfaringer ville blitt fortalt om. De resultatene som presenteres i neste kapittel, vil gi en pekepinn på hvordan forholdene for mange mottak er i dag og kan også benyttes til å vurdere hvordan framtidige situasjoner kan utspille seg. Uansett er det leseren som vurderer hvor holdbar studien er og i hvilken grad det kan dras paralleller (Johannessen et al., 2011). Enkelte forskere hevder at studien uansett er av verdi i seg selv, ved at den belyser og skaper en bedre forståelse for situasjonen som den er i dag (Kvale & Brinkmann, 2009).

4.6 Ethiske overveielser og rollen som forsker

Forskning forbindes ofte med en rekke etiske spørsmål som er knyttet til hele forskningsprosessen. Etikk og moral er to velkjente begrep, men det skilles ikke direkte mellom dem her. Kort sagt handler det om etiske retningslinjer og daglig oppførsel i forbindelse med forskning (Kvale & Brinkmann, 2010). Å studere et fenomen som enslige mindreårige flyktninger har av flere årsaker bidratt til en rekke etiske overveielser gjennom prosessen, som det er viktig å reflektere over.

Først og fremst ble det valgt å rekruttere mottakslesere og – ansatte som informanter i studien. Det er reflektert over at det kunne vært aktuelt å intervjuer enslige mindreårige, med midlertidig oppholdstillatelse, da barn og unge ofte er kompetente bidragsytere i å forstå egen situasjon (Berg & Tronstad, 2015). Da dette er ungdommer i en svært sårbar situasjon, har derimot de

etiske aspektene blitt vektlagt. I følge Kvale (2001) er det en tommelfingerregel i forskning på sårbare grupper at disse ikke skal brukes som informanter, dersom kunnskapen kan innhentes andre (sitert i Berg & tronstad, 2015). I tillegg er dette en gruppe mennesker fra andre land, og i forskning kan dette bidra til en rekke utfordringer, relatert til språk og kulturelle forskjeller (Kvale & Brinkmann, 2009). Informantene har stilt opp frivillig på bakgrunn av flere runder informasjon, og det er presisert at de når som helst kan trekke seg. De fleste har stilt opp på fritiden, og studien representerer kun på de enkelte informantenes opplevelser og erfaringer av hvordan midlertidig oppholdstillatelser påvirker deres livsverden.

På bakgrunn av studiens formål og problemstilling betraktes tematikken også som meget ømfintlig for mange parter. Informasjonen som fremkommer gjennom intervju, kan dermed også være svært sensitiv. På bakgrunn av dette er det blitt valgt å fullt ut anonymisere både informanter og hvilket mottak de tilhører, samt at det er utelukket enkelt informasjon som kan bidra til å identifisere informantene og mottak. Det understrekes blant annet i *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora* (NESH, 2016), at man som forsker har et ansvar for å unngå å gjøre skade. Det vil si at det legges til grunn at tematikken er et følsomt forskningsområde, og informantene skal ikke utsettes for noen form for belastning som følge av studien (Johannessen et al., 2011). Den informasjonen som utelukkes kan ha en innvirkning på den empirien som blir fremstilt, men det betraktes å ikke utgjøre store utslag.

4.7 Styrker og svakheter

Ulike motiver kan ligge til grunn for valg av en forskningstematikk; samfunnsmessige, faglige og/eller personlige (Blaikie, 2010). I dette tilfellet har det vært en kombinasjon av dette, både på bakgrunn av at barn og barns velferd er en hjertesak hos meg, men også i den forstand at studien inkluderer min grunnutdanning innen ergoterapi opp mot de samfunnsendringene vi ser i dag. Det er søkt å være bevisst og reflektert over egne holdninger og verdier underveis i prosessen, for å holde forskningen nøytral og verdifri. Enkelte peker på at dette er vanskelig, der verdier styrer de valg som tas ved valg av tema, utforming av problemstilling og tolkning av resultater (Jacobsen, 2005; Halvorsen, 2008). Det har ikke vært ønskelig at oppgaven skulle styres av mine verdier, men det anerkjennes at dette kan ha påvirket valg og betraktninger i henhold til studiens utforming og valg av tematikker. Dermed er det søkt å ikke la holdninger og verdier influere blant annet tolkningen av den innsamlet data og resultatene som fremheves i denne studien, og har i den grad så langt som mulig søkt å være nøytral og objektiv.

Studien har en kvalitativ tilnærming og det er benyttet en metodetriangulering, herunder gjennom dokumenter og intervju. Thagaard (2013) mener dette er med å styrke en studies reliabilitet og validitet. Metoden har krevd et omfattende arbeid, både gjennom innhenting, analysering og tolkning av datamaterialet, som også krever at gyldigheten og påliteligheten sjekkes mot hver datatype. Dette er ikke nødvendigvis en styrke, men heller ei en svakhet ved studien. Det har vært en utfordring ved at datamengden har vært stor, og for å sikre at resultatene som fremkommer er pålitelige, har blant annet dokumenter blitt gjennomgått og sjekket opp mot fremstillingen av empirien opptil flere ganger. Det er også slik at studien inkluderer én persons perspektiver og tolkning, og ved å notere tanker og legge vekk materialet i perioder har vært nødvendig for å unngå tunnelsyn. Det kunne vært mulig å benytte en kvantitativ datainnsamling, ved å sende ut spørreundersøkelser til mottaksledere- og ansatte, men det ville ikke gitt meg den dybden i materialet som var den primære hensikten med å inkludere intervjuer i studien.

5. Empiri

For å undersøke hvilken effekt bruk av midlertidig opphold kan ha på enslige mindreåriges sosiale deltakelse, er det utledet tre forskningsspørsmål som hver og en utgjør en brikke for å kunne besvare problemstillingen. Hvert forskningsspørsmål har elementer i seg som enhver kan ha en innvirkning på hvordan enslige mindreåriges sosiale deltakelse opprettholdes, endres og/eller fremmes. Hensikten er å belyse eventuelle endringer norske mottak opplever som følge den økende bruken av midlertidige oppholdstillatelser, og fremstillingen vil dermed inkludere forhold både før og etter bølging av vedtak de siste årene.

5.1 Hvilke sosiale arenaer deltar enslige mindreårige på?

For å kunne besvare hvordan enslige mindreåriges sosiale deltakelse påvirkes, har det nødvendig å kartlegge hvilke arenaer ungdommene deltar på. Bærebjelken for dette delkapittelet er bygget tidligere rapporter, der spesielt to områder utpeker seg: *skole* og *fritidsaktiviteter*. Sistnevnte kan deles inn i ytterligere kategorier, som idrett, organiserte aktiviteter på mottak og i nærmiljøet.

5.1.1 Skole

Å gå på skole er en viktig arena i ungdommenes hverdag og utgjør en normaliserende faktor i livet, ved å skape forutsigbarhet, struktur og stabilitet i ungdommenes hverdag. Det er også et sted hvor de kan etablere vennskap og sosiale nettverk med jevnaldrende norsk ungdom og spiller en vesentlig rolle for integrering (Berg & Tronstad, 2015; Lidén et al., 2013). Enslige mindreårige fra 16 år har rett, men ikke plikt, til videregående opplæring (Opplæringsloven, §3-1). Skoletilbudet ungdommene får kan variere i form av struktur, omfang og innhold, avhengig av kommunens strukturelle forutsetninger. Noen ungdommer får tilbud om voksenopplæring, andre på videregående skoler i ordinære klasser eller i en kombinasjon av ordinære- og innføringsklasser (Berg og Tronstad, 2015; Lidén et al., 2013). I likhet med dette er det variasjoner i mottakene som har deltatt i studien, og tilbudet ungdommene får inngår i alle de tre nevnte.

,Når enslige mindreårige kommer til Norge har man sett variasjoner i hvordan ungdommene forholder seg til skolehverdagen og hvilken betydning skole har for dem. Uavhengig av

asylstatus har det generelt vært vist at ungdommene er motivert for å gå på skolen og for å lære, spesielt det norske språk (Lidén et al., 2013). Mange setter pris på å få gå på skole, da dette ikke har vært en selvfølge tidligere (Berg & Tronstad, 2015). Informantene opplever Dette er noe mange erfarer, og kan gjenspeiles i følgende utsagn:

“I våre daglige møter med enslige mindreårige asylsøkere, opplever vi et stort engasjement og iver for å lære norsk og forstå Norge” [høringsnotat, Refugees welcome to school]

“[...] Det er også gutter som ønsker å lære norsk, som gleder seg over å gå på skole, som ønsker norsk fellesskap” [høringsnotat, Victoria Lie].

Når det gjelder oppholdsstatus, er det vist at usikkerheten kan ha en negativ innvirkning på ungdommers motivasjon til å fortsette på skolen, og er en av de største bekymringene når det gjelder enslige mindreårige med midlertidig oppholdstillatelse (Berg & Tronstad, 2015). Å være bekymret for oppholdsstatus kan blant annet føre til redusert oppmøte og tunge skole hverdager (Lidén et al., 2013). Oslo biskop [høringsnotat] uttrykker sitt syn, som representerer manges bekymringer rundt hvordan midlertidig opphold kan påvirke ungdommenes motivasjon og vilje for skolegang, læring av det norske språk og tilegning av kunnskap:

“[...] Det er grunn til å tro at motivasjon til å lære seg språk, gå på skole og delta i fellesskapet vil svekkes betraktelig i den viktige startfasen for barn som ikke vet om det får bli i landet. Usikkerhet om fremtiden vil som regel redusere læringsevnen, og virke negativt inn på livskvalitet og integreringsprosess for de fleste”.

Disse bekymringene er svært sammenfallende med intervjuene, der informanter forteller om ungdommer på mottak som får et endret syn på fremtiden. Sammenfallende er en endring i atferd hos ungdommene:

“Vi ser en totalendring i menneske fra før de får vedtak til de får vedtak om midlertidig opphold. Og det er en frykt, for mange av de så opplever de det som en dødsdom som de sitter og venter på.” [Informant A]

For mange skjer endringene den dagen et vedtak kommer, og det oppfattes slik at ungdommene ikke lengre ser en hensikt i å gå på skole eller få seg en utdanning. I lys av dette, erfarer informantene at svært mange ungdommer får økt fravær eller dropper helt ut av skolen:

“Vi hadde 29, men nå er det 3 som forsvant, så nå er det 26. Og av dem, så er det 17 stykker som har droppet ut av skolesystemet i løpet av denne våren. Og som ikke lengre ser noen grunn til å gå på skolen.” [Informant F].

“Det er svært få av de som får midlertidig opphold som nå går på skole, fordi de ser ikke lengre poenget i det” [Informant C]

Hvorfor så mange ungdommer faller fra, er svært interessant. Mange av informantene opplever at det skjer en livendrende atferd hos ungdommene på dagen vedtaket deres kommer, som kan være en påvirkende faktor til at ungdommene faller utenfor skolehverdagen. Flere informanter forteller om ungdom som blir mer aggressive, som isolerer seg, går inn i alvorlige depresjoner og psykoser, sultestreiker, opplever søvnløshet og blir utmattet, i tillegg til at de opplever markante endringer i selvskadinger og ungdommer som blir innlagt på psykiatrisk for selvmordsproblematikk. En informant [B] forteller:

“Deltakelsen på skolen har jo gått drastisk ned. Og det er jo både for at det ikke er vits å lære norsk, og fordi de sover ikke på natten, for de er utslitt og redde og trøtte og sinte. Men det har gått drastisk ned, mye på grunn av selvmordproblemer og helseproblemer.”

Liknende erfaringer har mottaket til informant C:

“Hos oss ble det en merkbar og akutt endring i veldig mange selvskadinger. Masse konflikter, og mye hæververk, masse problemer med søvn. Noen isolerte seg, og mange startet med, hvis det går an å si middels selvskading, altså de risper seg, skjærer seg. Så har vi hatt to selvmordsforsøk”.

Det har vært interessant i å se hva som kan karakterisere ungdommene som faller ut. Det er viktig å ta i betraktning at flyktningbarn har ofte varierende utdanning; noen har aldri gått på skole, noen har oppstykket utdanning og et fåtall har sammenhengende utdanning. Det kan være vanskeligere for afghanske ungdom å tilpasse seg skolen fremfor somaliske, da de ofte har en

fordel ved at de har kjennskap til det latinske alfabet (Lidén et al., 2013). En informant deler et litt annet perspektiv, og trekker frem at de somaliske ungdommene kommer fra et land uten noen form for struktur og har en manglende forståelse på hvordan skole skal hjelpe dem videre i livet:

“De er ute noe som helst holdepunkt i tilværelsen, og de er helt uten noen framtidstanker [...]. de er kjempe søte og mange er veldig intelligente, men de er helt uten skolering, og helt uten fremtidsvisjoner og helt uten forankring i tilværelsen.”

Informanten erfarer de afghanske ungdommene som de mer ressurssterke, og reflekterer over om det er på bakgrunn av at de kommer fra et land med mer struktur og utdanningsmuligheter, og som da i større grad skjønner nytten med å fortsette på skolen. Og nettopp dette med at ungdommene er ressurssterke, er noe alle informantene understreker. Likevel er det mange ungdommer som faller fra:

“Jeg har jo lagt merke til det at vi har fått en del unge inn i huset som er litt mørkere til sinns og som har en mer deprimert verdensanskuelse og holdning, og som kanskje har mer negative belastninger bak seg. Og så er det noen som, jeg pleier alltid å si, at de må ha hatt en nydelig barndom fordi de greier dette her. For hvis de ikke hadde hatt en god barndom eller tiltro til de voksne når dere var bitte små og nærhet til en omsorgsperson, så ville de ikke greid å gå gjennom dette helvete som de går gjennom nå. [...] de som er litt mer negative typen, det er de som slutter fortest ut av skolen, som dropper fortest ut av systemet, som ikke har lyst å være med på noe. De som er mer lyse og positive fra før av, de fortsetter på skolen, selv om de får avslag”. [Informant F]

Flere informanter reflekterer over at det ofte er de svakerestilte, og som har langt større traumer bak seg både i hjemlandet og under flukten, som faller ut først og som heller ikke er dem som kommer seg tilbake.

Tross dette er det enkelte ungdommer som fortsetter på skolen. De beskrives som ungdommer som har en unik overlevelsesstrategi, en stå på-vilje eller som ressurssterke, som etter noen dager i tenkeboksen klarer å komme seg tilbake. En informant forteller at mottaket erfarer at de fleste ungdommene, etter litt tid, kommer seg tilbake og klarer å fortsette, mens det for de andre mottakene gjelder noen få. På spørsmål om hvem de ungdommene er, så trekkes det fram litt

ulike refleksjoner om hvem de ungdommene er, og dette varierer fra mottak til mottak. Flere av informantene trekker fram ungdommer som har skjønt verdien av å lære seg blant annet engelsk og matte, men også norsk. Andre mener det er ungdommen som har gode nettverk rundt seg, norske venner og som er kontaktsøkende, eller de som tidligere har hatt en god oppvekst, god familie, omsorg og trygghet i hjemlandet. Det er også enkelte som fremhever ungdom som tror at det vil hjelpe deres asylsak. Lidén et al (2013) fremhever at det ligger en unik læringsevne hos enslige mindreårige, sett mot å lære seg norsk, da mange ungdommer tror det kan styrke deres asylsak og virke som forberedende på framtiden (Lidén et al., 2013). En informant forteller en historie om en ungdom, som klaget på avslag og brukte tiden på å arbeide knallhard på skolen i tro på å få permanent opphold. *“Og han klarte det pokker meg og!”* [Informant B].

En dominoeffekt?

Det er ikke alltid slik at det høye skolefraværet kommer dagen ungdommene får vedtak om midlertidig opphold. Flere av informantene forteller om enkelte ungdommer som allerede får økt skolefravær før vedtaket, men oppgir litt ulike grunner til at de tror dette skjer.

Noen mener frafallet skyldes at ungdommene blir påvirket av utfallet til de andre ungdommene, og dernest starter de å vurdere likhetstrekk mellom seg selv og de som har fått midlertidig oppholdstillatelse. Dette fører til at mange ungdommer tar sorgene på forskudd. De vurderer språk, hvor de kommer fra og hvilken bakgrunn de har, og ungdommene tar så antakelser om deres eget utfall, som fører til skolefravær. Informant C erfarer at situasjonen er enormt belastende for alle på mottak, enten de har fått vedtaket sitt eller ikke, og forteller:

“Noen av guttene har jo ventet på intervju nå i 16 måneder, de har ikke en gang vært på asylintervju. Det er klart at den ventetiden.. når de ser utfallet fra hva alle andre får, er det fryktelig å vite at «dette ligger fremfor meg, men det ligger langt, langt fremfor meg». Sånn at det er en enorm slitasje på veldig unge gutter”.

To informanter mener skolefraværet, i tillegg til vedtakene, skyldes at det også er feil i systemet som fører til fravær. De erfarer skoletilbudet som dårlig tilpasset enslige mindreårige på mottak, da noen av ungdommene ikke har eller har manglende utdanning fra hjemlandet. Å følge systemet her blir så vanskelig for noen, som gjør at de faller fra. Mens for andre, som fort lærer norsk, går det gjerne bedre for. Det understrekes derimot at de merkbare endringene komme

som følge av vedtaksbølger, og mange ungdommer kutter da skolen ut helt eller mister plassen som følge av høyt fravær.

5.1.2 Fritidsaktiviteter

Meningsfulle aktiviteter er en viktig del av ungdommenes liv, og kan bidra til selvfølelse, mestring og at tiden går fortere (Berg & Tronstad, 2015). Aktiviteter er en sentral del av mottakenes miljøarbeid, og UDI stiller blant annet krav til miljø- og aktivitetstilbud i mottak (R-2010-012). Det kan legge en struktur i hverdagen, samtidig som det kan bidra til meningsfulle hverdager og sosialt samvær for enslige mindreårige (Lidén et al., 2013).

Aktivitetstilbudet på mottak betraktes å være bredt og variert, og det er vist forskjeller mellom mottakene i hvilken grad de organiserer aktiviteter og hvor ofte. Idrettsaktiviteter har vist seg å være mest organisert og utbredt, deretter friluftaktiviteter (Seland & Lidén, 2011). Når det da gjelder midlertidige oppholdstillatelser, er Kari E. Thomassen [høringsnotat], Caritas [høringsnotat] og Røde kors [høringsnotat] en av mange som uttrykker bekymring for at det vil gå utover ungdommenes motivasjon til prososiale aktiviteter.

Det er tidligere vist at ungdommer på mottak er glad i aktiviteter (Berg & Tronstad, 2015). Informantene forteller om ungdommer som deltar i aktiviteter, både på mottak og i lokalsamfunnet. Hvilke aktiviteter som tilbys, varierer både i grad og omfang. Ungdommene er glad i aktiviteter som fotball, cricket, håndball, svømming, kampsport, ski, fiske og andre friluftaktiviteter, samt aktiviteter som ungdomsklubber og kafé. Tidligere studier viser likhetstrekk med dette, og presiserer at ungdommer på mottak er generelt glad i fotball og svømming, i tillegg til friluftaktiviteter (Seland & Lidén, 2011). I studien her settes ikke et direkte skille mellom idrett, organiserte eller uorganiserte aktiviteter på mottak, hobby – og kulturaktiviteter. Enkelte elementer fra aktiviteter i lokalsamfunnet, er inkludert. I det følgende vil det fokuseres på hvilke endringer i deltakelsen mottakene opplever på mottakene i dag.

Den generelle oppfatningen er ungdommer som er glad i å drive med aktiviteter, og har en god deltakelse generelt. Når det gjelder informantene er det en enighet om at midlertidig opphold har en effekt på i hvilken grad ungdommene deltar i aktiviteter på. Ganske sammenfallende hos alle er at ungdommene faller fra den dagen de får sitt vedtak, både på mottak, fritidsaktiviteter og i idrett. Som det tidligere er beskrevet, opplever mottakene ungdommer som endrer atferd

og som isolerer seg. Hvordan midlertidig oppholdstillatelser har en effekt, kan ses i lys av følgende:

“Jeg har empirisk observasjon av at det har en veldig negativ virkning. Det er flere asylsøkere som har en fullstendig avslutning av deltakelse i det sosiale. Ikke bare i det norske samfunnet og i nærmiljøet, men også sånn på det rent primærsosialiserende nivå, de slutter av helt. Og ofte begynner det med det vi i mottakene kaller §8-8. Dette er resultatene av disse oppholdstillatelsene” [Informant D]

At deltakelsen påvirkes negativt er det en bred enighet om. Flere ungdommer slutter å delta aktivt, de isolerer seg og ønsker ikke være med på noe – dette er en atferd som forekommer de første dagene, og for noen i flere uker, etter vedtaket har kommet. Det som er interessant her, er at fortellingene i etterkant blir sprikende og virker å gå i tre retninger: (1) deltakelsen reduseres, (2) deltakelsen opprettholdes, eller (3) deltakelsen blir høyere.

Deltakelsen reduseres

Tre av informantene opplever at deltakelsen i aktiviteter og fritidstilbud svekkes som følge av midlertidig opphold. Ungdommene trekker seg tilbake og isolerer seg, som går ut over deres deltakelse i aktiviteter:

[..] aktiviteter ser vi også en endring på i forhold til deltakelse. Flere som ikke blir med på aktiviteter, som mottaket tilbyr, OG ute i lokalsamfunnet så er det mindre kontakt.”

[Informant A]

Fortellingene hos disse informantene trekker frem hvordan ungdommene har en svært uforutsigbar og oppstykket deltakelse. Ungdommene melder seg på og av aktiviteter på mottaket, oppgir ofte de er syke eller at de er utmattet og ikke føler for det. En informant forteller her at endringene også skjer i organisert idrett, da ungdommene føler seg skambelagt og mindreverdige enn andre ungdommer, som de for eksempel spiller fotball med, som fører til en tilbaketrekking hos mange. En mindre deltakelse grunnes også i:

“Det er veldig individuelt så klart. Men selvfølgelig deltar de mindre, for alle vet at de må ut igjen. Det eneste de klarer å tenke på er klagen og alt som skjer, og redselen. De får mindre

overskudd til å delta, for det første. Og for det andre, så får de mindre grunn til å delta, fordi de mest sannsynligvis skal ut.” [Informant B]

Tidligere studie har vist psykiske reaksjoner kan føre til tilbaketrekking fra aktiviteter, mens for andre blir det avgjørende innhold i hverdagen (Lidén et al., 2013)

Deltakelsen opprettholdes og/eller øker

En informant oppgir de ikke merker en markant endring, og aktivitet ofte er det området på mottak som ikke endres. Det vil si at de opplever at aktiviteten opprettholdes som før. To informanter oppgir på den annen side at de opplever at ungdommene etterhvert får en økt deltakelse som følge av midlertidig opphold, både på fritidsarenaer og på mottak. Det må presiseres at mottakene opplever at ungdommene først faller av, og etter litt tid, gjerne noen dager, kommer seg tilbake igjen.

De informantene som opplever økt deltakelse, har en formening om at det handler om at økt deltakelse ligger i at ungdommene får en pause fra tankene sine. Ungdommene havner i en svært belastet situasjon, som er svært alvorlig for dem, og noen får alvorlig depresjon som følge av dette. Aktiviteter gir rom for ungdommene å tenke på noe annet, letter trykket i hodet og får et avbrekk fra vonde tanker. De "glemmer" hverdagen et øyeblikk. Det vektlegges at deltakelsen i aktiviteter gir ungdommene utløp for deres frustrasjon, gjennom å bruke opp energien sin. Dette fører også til at enkelte ungdommer får sove bedre om natten. Det illustreres tanker om det gjerne også er disse ungdommene som klarer å fortsette på skolen.

I tillegg er det én informant som reflekterer over om den høye deltakelsen de opplever er fordi at aktivitetstilbudet er en så integrert del av mottaket, og dernest også hverdagen til ungdommene. De har lenge hatt et fokus på aktiviteter, og har allerede før vedtaksbølgene hatt en god deltakelse sett opp mot andre mottak. Det er også det mottaket som har fortalt om det mest rikelige og varierte tilbudet av de som er representert i studien, med aktiviteter på alle områder og som er variert i den grad at de har noe å tilby alle.

Enkelte informanter tror også at deltakelsen i aktiviteter opprettholdes eller økes på bakgrunn av at det er noe ungdommene gjør "her og nå", og handler ikke om fremtiden. Det gir de en kortvarig glede eller avbrekk fra hverdagen, som gir de noe her og nå. I motsetning til skole, hvor de fleste opplever høye frafall, handler det i større grad handler om fremtiden.

Hvilke aktiviteter deltar de på?

Aktiviteter som fotball, og friluftsliv har tidligere vist å være av særlig interesse for ungdommene på mottak for enslige mindreårige (Seland & Lidén, 2011). I tillegg har mottak vist seg å ha en god deltakelse på utbredelse og hyppighet når det gjelder hobbyaktiviteter, som for eksempel film, spill eller matlaging (Seland & Lidén, 2011).

Som det er sett har mottakene en variert deltakelse på fritidsaktiviteter, men det er noen forskjeller på hva ungdommene deltar på og hvordan. Det mest sammenfallende for alle mottak er at fotball er den aktiviteten ungdommene i stor grad fortsetter med, både på mottak og delvis i lokalsamfunnet. Dette gjelder spesielt dersom ungdommene får aktiviteten tilrettelagt, ved å for eksempel blir kjørt eller at ansatte blir med dem. For noe gjelder det svømming, eller cricket. Flere nevner også at fisking er populært, og er noe ungdommene nå har startet med igjen. Det kan tas i betraktning at midlertidig opphold ble hyppig brukt i høst 2016, og fisking ikke en aktivitet som i stor grad drives med gjennom vinteren. Hos én annen er fellesmåltid som holdes en gang i uken det som opprettholdes

“Fellesmåltid er kanskje det vi ser flest er med på. Da får de jo og mat, så det er jo veldig kjekt. Og det skaper et godt felleskap for ungdommene. Jeg tror det er fordi de får et godt måltid, som smaker godt. De må jo, vanligvis lage egen mat selv. Så at de får god næringsrik mat tror jeg betyr veldig mye for dem”.

Det er tidligere vist at de økonomiske rammene også kan legge begrensninger for både mat og matinnhold hos ungdommene, da økonomien ofte er svært begrenset. Mange av ungdommene står for maten selv, og er oppforet til å gå sammen om å kjøpe og lage mat (Lidén et al., 2013).

For de fleste informanter er det små markante endringer i deltakelse på mottak, i såkalte uformelle og spontane aktiviteter på fellesareal hvor de ser på TV, tegne og spille spill. Dette er aktiviteter ungdommene generelt på mottakene er glad i, men en beskriver det som at ungdommene har ikke samme spontane gleden av det lengre. Endringene kan virke å være ubetydelige, men kan i en grad også virke å være ganske beskrivende:

“Så liker de når vi har filmkvelder og sånn, men det skal helst være indisk film. Før var det norsk film, men nå liker de bare indisk” [Informant B]

“Hadde ikke vi hatt fokus på å være der nå, så hadde ikke de vært der. De vil jo ikke sette seg på TV-stuen, kun hvis det er en eller annen fotballkamp de skal se på. Men de vet at vi er der, og de har behov for kontakt, selv om de kanskje ikke er helt bevisst på hva slags, eller på hvilket grunnlag det er for at de trenger kontakt.” [Informant F]

De små endringene merker mange. Ungdommen isolerer seg mer, og trekker seg tilbake fra fellesarealer. Dersom da personalet søker å være tilgjengelig, kommer de i fler tilfeller ut, enn dersom det ikke er en voksen til stede. En informant forteller også at deltakelsen på sosiale arrangementer har gått drastisk ned hos dem, blant annet 17.mai, St.hans og liknende. Dersom aktiviteter deltas på, ser informanten at det heller handler om egeninteresser, det de har interesse får og som tilfredsstillende behov her og nå.

Hvordan påvirkes relasjonene til venner på mottak?

En viktig del av fritid- og fritidsaktiviteter, er hvordan det kan styrke sosiale relasjoner (Seland & Lidén, 2011). I studien er det inkludert å se om relasjonene endrer seg, som en viktig del av deltakelse på forskjellige arenaer. Informantene vektlegger at det i stor grad dreier seg om relasjoner til andre ungdommer på mottak, og hovedfokuset i det følgende vil være på relasjonene mellom ungdommene på mottakene.

Mange ungdommer på mottak har gode relasjoner seg i mellom. Som samfunnet øvrig, grupperer noen ungdommer seg, etter land og etnisk tilhørighet. Likevel har ungdommene aksept for hverandre og har et fellesskap på mottak. Som følge av midlertidig opphold, endrer noen av disse relasjonene seg på ulikt vis:

“Vennskap blir brutt.. der de ikke forstår hva de skal hjelpe hverandre med, eller hvordan de skal ha et godt forhold igjen”. [Informant A]

Flere av informantene peker på ungdommer som i større grad isolerer seg selv og blir mer ensomme. De er redd for å såre hverandre og skape konflikter, som fører til en tilbaketrekking hos mange.

“De blir mer sårbare og hårsåre, om en kan si det sånn. Så noen skaper konflikt, altså, hva som helst kan skape konflikt. Noen er redd for at de blir engasjert i konfliktsituasjoner og

dermed isolerer seg [...] Så har de på en måte funnet en løsning med å nesten ikke snakke med hverandre, isolere seg mer, blir mer ensomme.” [Informant A]

Utsagnene til informanten vektlegger flere sine perspektiver. Det de fleste opplever er at det i større grad oppstår konflikt guttene på mottak, av mer eller mindre alvorlig karakter. Det handler om småkrangler til litt knuffing, til mer alvorlige hendelser. Likevel pekes det på at de *kan* være en god støtte for hverandre, og er de eneste som kan forstå hva de enkelte går igjennom. Dette er også det som fører til oppbrudd, da det kan være vanskelig å være glad på vegne av de som får opphold og vanskelig å forholde seg til de som får midlertidig opphold. Informant C er oppgitt over endringer i relasjonene, som er et mottak jeg opplever i større grad er preget av utfordringer med aggresjon og konflikt enn samtlige:

“Nei, altså, lunten blir jo mye kortere, sånn at, det er et mye høyere konfliktnivå mellom guttene”.

Mottaket har som nevnt kun afghanske gutter, som enten har fått, eller som man forventer at skal få, vedtak om midlertidig opphold. I motsetning til de andre informantene, erfarer to informanter at relasjonene mellom ungdommen på mottak opprettholdes, og i noen tilfeller blir sterke som følge av midlertidig opphold, også på tross av konflikter.

“Når de får avslaget, så blir de forferdelig lei seg og forferdelig fortvilet. Og i løpet av et par tre dager så har de greid å rette ryggen, og de har det kameratskapet seg i mellom og de har et felles problem. Så på den måten så greier de seg, de støtter, trøster, hverandre, men framtidsutsiktene er helt fortvilet.” [Informant F]

Av erfaring blir vennene på mottak de viktigste ungdommene har, der de gir god støtte til hverandre gjennom prosessen de er i.

5.1.3 Ungdommer som forsvinner

En av de store bekymringene med midlertidig oppholdstillatelser er relasjonen det har til barn og unge som forsvinner fra mottak. Forsvinninger kan ses på som et valg ungdommene tar om å ikke delta, verken på mottak eller i det norske samfunnet øvrig. Dette inkluderes da forsvinninger kan bidra til deltakelse i andre, forholdsvis uheldige miljøer. Da midlertidig oppholdstillatelser ble innført i 2009, var det en økning i antall enslige mindreårige som

forsvant fra mottak (Lidén et al., 2013). Av de 221 ungdommene med midlertidig oppholdstillatelse i perioden 2009-2015, er det anslagsvis 94 som enda er i Norge, 42 enslige mindreårige som drar tilbake og 75 som har forsvunnet [høringsnotat, NOAS]. De fleste ungdommene forsvant fra EMA-transittmottak eller andre transittmottak, og majoriteten er gutter (Aaser et al., 2016; Lidén et al., 2013).

Alle mottakene som har blitt representert i studien har opplevd en økning i ungdommer som har forsvunnet det siste året. Hvor mange ungdommer som forsvinner varierer, men det fortelles om alt fra 4 til 25 ungdommer på hvert mottak eller avdeling, i løpet av en seks - syv måneders periode⁵:

“Så det har gjort at vi har iallfall 22 ungdommer som har blitt borte i løpet av de 2-4 siste månedene, ja kanskje opp mot det siste halvåret så jeg ikke overdriver. I løpet er det er det 22, ja kanskje 25 ungdommer som nå er vekke [...] Vi hadde nå tre som forsvant”. [Informant F]

Sett mot tidligere tall, er dette en høy økning. Det er enkelte perioder, rett før jul og nå på vårparten, hvor spesielt mange ungdommer har forsvunnet. Svært mange av disse er fra Afghanistan. Sammenfallende for informantene er formeningen om at forsvinningene har en klar sammenheng med bølgene av midlertidige oppholdstillatelser som har blitt sendt ut i disse periodene. Det er tidligere studier (Aaser et al., 2016; Brekke, 2012) som fremhever at forsvinner fra mottak bør ses i sammenheng med utfallet av asylprosessen, spesielt i lys av at henholdsvis 60% hadde en dublin-sak, og 4% hadde fått vedtak om midlertidig oppholdstillatelse, rundt forsvinningstidspunktet.

Det er følgelig også store bekymringer knyttet til de ungdommene som er igjen, sett opp mot hvor mange unge afghanere og somaliere med midlertidig oppholdstillatelse det er som bor på mottakene i dag. På grunn av høye utskiftninger, sitter de igjen med mange ungdommer med vedtak om midlertidig opphold. Det er en bred enighet om at også mange av disse kommer til å forsvinne. Kun én informant opplever, på tross av mange forsvinninger tidligere, at ungdommene ser endringer på det politiske planet, som gjør at de nå i større grad velger å bli igjen.

⁵ Per mai 2017.

Selv om det kan antas at vedtaket spiller en vesentlig rolle for høye forsvinninger, er det svært vanskelig å konstatere det som en direkte årsak. Forsvinner kan også handle om relasjoner til rus- og kriminelle nettverk, og/eller menneskehandel. Ungdommer kan også forsvinne til et annet sted de foretrekker, eller oppsøker familie i et annet land (Eide & Broch, 2010; Lidén et al., 2013; Lidén & Salvesen, 2016). Ut fra informantene, vil ungdommene vil gjøre alt for å aldri reise tilbake til hjemlandet igjen.

De som forsvinner har vanskeligheter for å se noen fremtid her eller i hjemlandet, og en beskriver at ungdommene opplever vedtaket “*som en dødsdom*” [Informant A]. Informantene forteller at for ungdommene er det svært få muligheter i hjemlandet, verken skole- eller jobbmuligheter og mange har ikke nær familie, eller kontakt med familie øvrig. Å bli henvist til internflukt i Kabul, forklares som tungt og ødeleggende for mange av dem:

“I mange av vedtakene står det jo at de ikke kan reise hjem til egen provins, for der er det forferdelig. De blir henvist til internflukt i Kabul.. og det kan sikkert være riktig at Kabul er et trygt sted å bo. Men hvis du ikke har familie, eller bekjente, eller en økonomisk trygghet i Kabul, så har du absolutt ingen sjanse. Og måten å overleve i Kabul på, er enten å rekruttere seg til Taliban eller IS” [Informant C]

Det er overraskende mange av informantene som trekker frem hvordan ungdommene har en stor frykt for at den eneste muligheten de har for å overleve i hjemlandet, er å rekruttere seg til Taliban eller IS, og det som veier tyngst er skjebnen de opplever å ha i sitt hjemland. Den eneste utveien ungdommen opplever de har er da “å forsvinne”.

Hvor blir ungdommen av?

Det er vanskelig å si noe om hvor ungdommene blir av og hva som skjer med dem. Noen av de ansatte på mottak som erfarer å bli kontaktet av ungdom, en tid etter de har forsvunnet. På bakgrunn av dette erfarer flere at ungdommene har reist sørover i Europa, forholdsvis Italia, Tyskland eller Frankrike, men også Østerrike og Spania. Der prøver de lykken i ett annet asylsystem eller lever utenfor systemet. Ungdommen kan også leve under bakken i Norge [høringsnotat, tidligere ansatte ved Salhus; Vergeforeningens følgesvenn]. Pion [høringsnotat] erfarer å møte ungdommene som blir værende i Norge og lever som papirløs, eller som eventuelt pendler mellom Norge og andre europeiske land. De beskriver ungdommer som

livnærer seg på sex-salg. Dette knyttes til ungdom som også har opplevd sex-salg under flukten, for å finansiere livsopphold og menneskesmuglere.

“Dette er en gruppe med stor sårbarhet for utnyttelse, vold og overgrep i sexarbeid fordi livet som rettsløs borger gir få alternativer til annen inntekt, hindrer rettsbeskyttelse og gjør anmeldelse umulig”. [Høringsnotat, PION]

Det er rettet søkelys på at barn og unge kan være utsatt for menneskehandel i migrasjonsprosesser, og da spesielt enslige mindreårige (Lidén et al., 2013; Lidén & Salvesen, 2016). Når ungdommer forsvinner fra mottak, er det også spørsmål knyttet til om de er og/eller blir utsatt for menneskehandel. Det er ikke et ukjent fenomen at barn og unge kan bli utsatt for og/eller utnyttet etter de har kommet til et land og søkt asyl (Lidén et al., 2013; Lidén & Salvesen, 2016). Når unge forsvinner fra mottak, er det en generell bekymring for om de blir utsatt for menneskehandel. Samtidig er menneskehandel et komplekst felt med store gråsoner, og i den forbindelse er det også vanskelig å stadfeste hvor stort omfang dette utgjør av forsvinningene, om ungdommene er utsatt for menneskehandel eller om det er av andre grunner. Det er begrenset kunnskap om hvordan unge flyktninger utnyttes av bakmenn i Norden, hvordan de rekrutteres til miljøer av andre ungdommer, eller hvordan overlappende nettverk mellom smuglere og kriminelle nettverk er (Lidén et al., 2013; Lidén & Salvesen, 2016).

Ungdommer som forsvinner har også vist seg å kunne ses i forbindelse med rus eller kriminalitet (Eide & Broch, 2010; Lidén et al., 2013). Rus på asylmottak er et relativt utbredt og kjent problem (Freng & Lund, 2012), og dette har vist seg å også være en utfordring ved mottak for enslige mindreårige. For mange kan dette være svært krevende (Lidén et al., 2013). Bergen Kommune [høringsnotat] erfarer at flere av ungdommene som fikk vedtak om midlertidig oppholdstillatelse utviklet rusproblemer, og ble en del av det tunge rusmiljøet i Bergen. Det er svært få informanter opplever rus som et hovedproblem. Det er kun én informant som forteller om tilfeller der ungdom har startet å ruse seg på mottak, men oppfatningen er at dette generelt ikke har vært en utfordring på de representerte mottakene. Hvorfor rus forekommer i så liten grad med tanke på andre mottak (Lidén et al., 2013) kan stilles spørsmålstegn med, men det kan ses i lys av antall mottak som er representert og tilgjengeligheten til rus sett mot den geografiske beliggenhet.

Lidén et al. (2013) viser til at forsvinninger i relasjon til rus som oftest gjelder ungdom som har vært relatert til salg *før* de søker asyl i Norge. Det er en fare for at nettopp disse ungdommene kan spille en aktiv rolle i å rekruttere andre ungdommer til miljøet. Ungdommer som blir rekruttert til salg av narkotika defineres som menneskehandel, så lenge en form for tvang er tilstede. På lik linje med alle, er Kirkens bymisjon [høringsnotat] bekymret for menneskehandel og utnyttning salg av rusmidler:

“Verktøyet for å redusere denne risikoen, er inkludering. Økt bruk av midlertidighet, vil tvert i mot å forsterke usikkerhet og utenforskap, og vil dermed forlenge og forsterke sårbarheten”.

Traumatiserte ungdommer – en sikkerhetsrisiko?

Enslige mindreårige som kommer til Norge betraktes å være ressurssterke ungdommer, som først og fremst kommer til Norge med et ønske om et bedre liv. Flere vanskelige livserfaringer, men på tross av dette er det ressurssterke og intelligente ungdommer, med et positivt syn på fremtiden. Vedtakene om midlertidige oppholdstillatelser mener mange at er ødeleggende for ungdommene og deres framtidsutsikter, og det er det flere som en bør være varsom og betenkt rundt:

“Vi frykter videre at innføringen av midlertidige tillatelser vil føre til at enda flere forsvinner fra asylmottak og at de blir enda mer sårbare for menneskehandel eller radikalisering”.

[høringsnotat, Norsk folkehjelp]

At de kan utgjøre en sikkerhetsrisiko, er det flere som trekker fram og er bekymret over.

“Det er en kjensgjerning at enslige, unge menn uten framtidsutsikter som er den største interne trusselen mot et samfunns sikkerhet. Når det gjelder flyktninger og asylsøkere, så er det ikke bare en overvekt av unge menn, men en overvekt av traumatiserte unge menn”.

[Høringsnotat, Tord Sveio].

Når det gjelder informantene, så mener de midlertidigheten fører med en enorm påvirkning på ungdommene, som fører til at de utvikler et dårlig et forhold til Norge:

“Det er en stor sikkerhetsrisiko, både når de bor i mottak eller når de rømmer sydover, eller blir tvangsrekruttert. Det skaper ungdommer med ett intenst hat til Norge” [Informant C].

Når ungdommer forsvinner, retter mange lys på sårbarheten for menneskehandel. Hovedvekten til mange av informantene er i større grad rettet mot ungdommenes ressurser. De er bekymret på i hvilke miljøer ungdommene vil delta i og hva ungdommene selv kan finne på å gjøre:

“Grunnen til at det er skummelt å sende dem tilbake igjen, er at de blir så fortvilet og de blir så sinte. En av de ungdommene våre sa at: «Jeg skal dø». Hvorfor det? sier jeg. «Jeg skal dø som bombegutt, som selvmordsbomber. For det er en fin måte å dø på nå, fordi jeg er så sint på de som ikke vil at jeg ikke skal kunne komme videre her i livet, at jeg skal sprengte meg selv i en selvmordsbombe». Og det er ikke tvil at en del av dem kommer til å gjøre. Fordi de er så fortvilet, fordi de har så mye ressurser og fordi de vet at de ikke kommer noe videre med livet sitt hvis de skal tilbake til Afghanistan”. [Informant F]

Sitatet illustrerer det flere av informantene erfarer. Med deres relasjoner til ungdommene så får de høre om dystre fremtidsplaner. I starten pratet informantene om livsglade og positive gutter, og det kan ses på som alvorlig at ungdommenes perspektiver og framtidsutsikter endres drastisk på så kort tid.

I en undersøkelse av PST (2016) er unge marginaliserte mennesker er i verste fall spesielt sårbare for radikaliserings. Dette gjelder spesielt dem som har innvandret i barne- og ungdomsår som har en vanskelig fortid, lav utdanning og har mistet en eller flere av foreldrene i ung alder. I utgangspunktet kan hvem som helst rekrutteres og radikaliseres (PST, 2016), men man kan anta at det er et stort rekrutteringspotensiale blant enslige mindreårige til deltakelse i ekstreme og radikale miljøer, da ungdommene kan ha flere av de samme utfordringene og problemene som PST fremhever. Dette kan også gjelde i fremtiden, da det er mange ungdommer med like utfordringer og likhetstrekk som man ser i miljøene i dag.

5.2 Hvordan inkluderes enslige mindreårige i lokalsamfunnet?

I dette delkapittelet er jeg ute etter hvordan enslige mindreårige inkluderes i lokalsamfunnet, som kan være en viktig faktor for ungdommenes deltakelse. Når det gjelder aktivitetstilbudet foreligger det forventninger om en lokal integrering, der ungdommer deltar i det lokale samfunn. Dette knyttes hovedsakelig til frivillige organisasjoner (Lidén et al., 2013). I 2016 kom det en avtale mellom UDI og frivillige og humanitære organisasjoner som skal bidra til å

gi ungdommer på mottak et tilbud om aktiviteter. Hensikten var å øke aktivitetstilbudet, i tillegg til å fremme integrering og toleranse mellom asylsøkere og lokalsamfunnene. Avtalen gir en tydeligere ramme som mottakene må forholde seg til i møte med frivilligheten (UDI, 2016). Tilbudet som tilbys i lokalsamfunnet må betraktes som et supplement til det totale aktivitetstilbudet (Lidén et al., 2013).

Aktiviteter i lokalsamfunnet kan være av ulike varianter. Det kan handle om svømming, deltakelse i idrettslag. Selv om interessen er stor for det eksterne tilbudet er det også barrierer for deltakelse i disse, som økonomi, språk- og kulturbarrierer, mottakets beliggenhet, livssituasjon og mer (Lidén et al., 2013). Tidligere så vi at fotball ofte er en av aktivitetene som opprettholdes, og da i forbindelse med organisert fotball på mottak. Enkelte ungdommer spiller på lokallag, og har vist seg å ha en uforutsigbar deltakelse som følge av deres livssituasjon.

Videre er det fritidsaktiviteter som håndball, fotball og ski som er de store idrettene, og som likhet med andre, har en uforutsigbar deltakelse. Dette fører til at det ofte etableres egne lag for ungdommene på mottaket, og gjør det ikke så enkelt å få de inn i samfunnet. Å drive med ski beskrives som noe ungdommen er glad i, men som de ofte faller fra. De må tas i betraktning at som idrett har skiaktiviteter ofte høye avgifter og utstyr som i enkelte tilfeller fører til at ungdommen ikke opprettholder aktiviteten. Det fortelles om at i skiaktiviteter har ikke ungdommene store erfaringer, og som gjør at de "taper" i kampen om å delta.

Kontakt og relasjoner i lokalsamfunnet

Alle mottak skal legge til rette for kontakt i lokalsamfunnet, slik at ungdommer skal etablere relasjoner (Lidén et al., 2013). Det er ulikheter i hvor stor grad ungdommene på de ulike mottakene har relasjoner til både norske ungdommer og øvrige i lokalsamfunnet. Slik det fremkommer i intervjuene, kan det ha noe med hvor godt ungdommene er integrert i samfunnet, gjennom skole, fritidsaktiviteter og beliggenhet. Som sett, er det variasjoner om ungdommen går på skole med norske ungdommer, eller er mer skjermet.

Noen informanter illustrerer etablerte og gode vennerelasjoner til norske ungdommer. I følge noen informanter er ungdommene inne i et godt integreringsløp og skaper gode relasjoner til norske ungdommer i lokalsamfunnet, gjennom både organisert idrett og på skole, frem til vedtak om midlertidig opphold kommer. Den dagen snur alt på hodet.

“De mister kontakten med vennene sine i Norge, eller de norske vennene, fordi de ser ikke behovet for å snakke norsk, behovet for å beholde disse kontaktene de trodde var langvarig, og som kunne bli en god måte å integrere seg selv på. De mister det ønske om å holde kontakter. [Informant A]

Dette gjelder mange av de som opplever god kontakt til lokalsamfunnet og norske ungdommer. Det presiseres av samtlige at det ikke gjelder alle. Enkelte ungdommer klarer å opprettholde kontakten, og de beskrives som kontaktsøkende, aktiv og motiverte ungdommer.

Et mottak har opprettet vennefamilier som skal skape en relasjon til en eller to ungdommer på mottaket, og som kan bidra å skape et tillitsforhold, en følelse av verdi og gode relasjoner til enslige mindreårige som kommer til Norge. Det tolkes som dette er et tiltak som har god effekt i henhold til sitt formål, men også disse relasjonene endrer seg for mange ungdommer på dagen vedtaket kommer:

“[...] for noen er det vanskelig å møte disse vennefamiliene igjen, fordi, om det er fordi de føler skam, fordi de er skuffa, fordi de ikke ser poenget med å møte norske mennesker. Det er nok noen som er redd for at det er hele Norge som gir de midlertidig opphold og avslag”.

[Informant A]

Midlertidigheten har tidligere vist seg å påvirke i hvilken grad mottakene prioriterer kontakt (Lidén et al., 2013). Flere informanter peker tidlig på at det er et gap mellom de enslige mindreårige og ungdommen i samfunnet øvrig, og ungdommene har i liten grad har norske venner, selv om det er enkelte tilfeller av det. På disse mottakene går ikke ungdom på skole i kommunen, sammen med norske ungdommer. I tillegg ligger mottakene vesentlig skjernet, der de har avstander til lokalsamfunnet, som gjør at det er vanskelig å etablere kontakt mellom gruppene. En mottaksansatt forteller om en samtale med naboen til mottaket, som har barn. Det fortelles at i starten hadde ungene lekt mye med barn fra mottaket, men da de forsvant én etter én, sluttet de etterhvert å leke med dem. Dette gjelder barn som kommer med sin familie, men man kan reflektere over om dette ikke kan gjelde ungdommen og, i lys av høye forsvinninger og retur.

Hos ett av de mottakene som beliggenheten fungerer som et hinder for kontakt i lokalsamfunnet, har de også opplevd effekten som fleksibiliteten UDI har ved å opprette og/eller legge ned

mottak fører med seg. Da de ofte får tilflyttinger fra mottak som legges ned, møter de ungdom som har vært godt etablert og inkludert i et norsk lokalsamfunn, og hvor de ender opp på et mer avsidesliggende mottak. I en samtale med én ungdom, fortelles det hvordan de etterspurte hvor de norske ungdommene var, da de tidligere hadde hatt så mange, og hvorfor de ikke var med dem på dette mottaket. Historien kan antas at fleksibiliteten også har en integreringshemmende effekt.

Borg bispedømme [høringsnotat] er bekymret for at det problematiserende fokuset skaper fordommer og frykt i samfunnet, og trekker frem erfaringer om mobbing og eksklusjon. Én informant trekker frem nettopp dette, i relasjon til forholdet mellom ungdommer på mottak og ungdommer på skolen. I informantens perspektiv har interessen for å inkludere ungdommen i lokalsamfunnet midlertidig.

Inkludering versus aksept

Informant [E] legger her vekt på at det er en vesentlig forskjell på inkludering og aksept. Som et mottak i et bygdesamfunn, mener informanten det er en aksept av de mindreårige og deres opphold i Norge. Det er likevel utfordrende å få ungdommene inkludert i samfunnet, som følge av samfunnsmessige faktorer og ikke de lokale menneskene sin vilje. Det representerer hvordan begge forteller at avstanden er mellom mottaket og samfunnet. Ungdommene er velkomne over alt, og det er ingen utestengelse. Likevel er det strukturene i samfunnet som gjør at ungdommene i større grad deltar på mottak og skaffer seg relasjoner blant de ungdommene de bor med. I den sammenheng skapes en stor avstand mellom ungdommene på mottak, og ungdommene i samfunnet, gjennom både skole og fritidsaktiviteter. Ungdommene går først og fremst på ulike skoler, som fører til en stor avstand mellom gruppene. Det understrekes at det ikke gjelder alle, og noen vil alltid klare å etablere relasjoner til norske ungdommer, men informanten stiller spørsmålsteget ved om dette kanskje er enklere i en by enn en bygd. I følge Lidén et al. (2013) kan dette fungere som en barriere for deltakelse i lokalsamfunnet,

Bølgene av midlertidig opphold også skaper en felles forståelse, både blant ungdommene og lokalsamfunnet, om at eventuell deltakelse og relasjoner ikke vil opprettholdes i det lange løp. Ungdommene selv forstår de en dag må dra, som fører til at de trekker seg tilbake. I mange lokalsamfunn er forståelsen lik, der de vet ungdommene kun er her midlertidig, og enkelte fremhever at mange mener bruken er stigmatiserende. Likevel er lokalsamfunnet på et vis svært

engasjert, gjennom å initiere og organisere aktiviteter de kan delta i. Dette gjelder oftest godt voksne mennesker og frivillige organisasjoner.

To informanter fra ulike mottak oppgir at det har blitt holdt felles møter i lokalsamfunnene, på bakgrunn av vedtaksbølgene. Mange er oppgitt over ungdommer som pakker og forsvinner. Det er en uforutsigbar deltakelse i aktiviteter, lite stabilitet, høyt skolefravær, og en generell bekymring rundt situasjonene på mottak.

Det er avslutningsvis i hvert intervju om informantene har en formening om den høye bruken har en effekt på hvordan enslige mindreårige inkluderes i samfunnene. Svarene er todelt, men også svært sammenfallende: det har (1) en ekskluderende effekt og et ekskluderende politisk signal ovenfor ungdommen, og dermed (2) en inkluderende effekt i lokalsamfunnene som søker å slå ring om ungdommen og ta vare på dem. Informant C sier i denne sammenheng:

“Det må være noe alvorlig galt med systemet i Norge, noe som ikke fungerer, når ungdommer velger pakke og bo under en bro i Europa i stedet for på et norsk mottak”. [Informant C]

5.3 Hvordan arbeider mottaksansatte for å sikre enslige mindreåriges deltakelse?

Studien har søkt å undersøke hvordan mottaksansatte arbeider for å sikre ungdommenes deltakelse. Først vil det dras frem noen vesentlige elementer som kan legge føringer for dette arbeidet. Som vi har sett i kapittel to, driftes mottakene på anbud av UDI. Som følge av dette stiller UDI en rekke betingelser for drift, som krav for drift av mottak og økonomiske rammebetingelser som er en del av anbudsavtalen mellom UDI og driftsoperatørene. Dette legger blant annet føringer for boforhold, kosthold og ungdommenes økonomi. I tillegg til dette disponerer UDI en ordning som dekker ekstraordinære utgifter, som kan gå til blant annet forsterket bemanning, særskilte tiltak, dekking av utgifter ved for eksempel hærverk og brann, samt tilskudd til aktiviteter og til frivillige organisasjoner (Lidén et al., 2013). Dette utgjør da en del de strukturelle rammene som mottakene må forholde seg etter.

Det er ikke fastsatt en norm for bemanningstetthet på mottak for enslige mindreårige asylsøkere, og dette er svært omdiskutert. UDI anbefalte i 2007 en bemanningsnorm på 1,25 årsverk per plass, men realiteten er en annen (Lidén et al., 2013). Det er enstemmig hos de

representerte mottakene at de har et minimumstilbud, og kvaliteten og det som tilbys ungdommene er minimalt. Lidén et al. viser til at bemanningstettheten også kan ses i tråd med beboergrupper, for eksempel når de har mange med dårlig psykisk helse. Generelle anbefalinger er at bemanningen må økes (Lidén et al., 2013). For informantene påvirker bemanningen også arbeidet med ungdommene. Som følge av de vanskelige periodene mottakene opplever, mener mange av informantene at de ikke alltid strekker til. Dette vil jeg komme tilbake i det følgende.

Enslige mindreårige har behov for ulik type oppfølging fra ansatte på mottak. De har behov for både emosjonell støtte og praktisk oppfølging, samt at det tilrettelegges for en god hverdag (Berg & Tronstad, 2015). Dette krever en god bemanningsgrad, som sikrer tilgjengelige voksne (Lidén et al., 2013). Selv om begge aspektene på mottak i dag enda søkes å opprettholdes, forteller informanter om en endring i deres arbeid den siste tiden og en utfordring som følge av at det de tilbyr er et minimumstilbud.

Å yte god omsorg har først og fremst praktiske aspekter. Det kan handle om tilrettelegging og oppfølging, ved å gi hjelp til lekser og følge opp skole, gi veiledning i forhold til en hverdag i Norge og skape forståelse for samfunnet. Det kan også handle om veiledningsarbeid rettet mot matvaner, kjønnsroller og lover og regler, og om det norske samfunn. Dette grunnes i at ungdommene har ofte en variert sosial og kulturell bakgrunn, og ulike livserfaringer (Berg & Tronstad, 2015; Lidén et al., 2013).

Som sett vi har sett, opplever mottakene et høyt skolefravær og en varierende deltakelse på fritidsaktiviteter hos ungdommene. Selv om mottakene i stor grad arbeider for å opprettholde en struktur i hverdagen, og søker å gjennomføre praktisk arbeid, så har endringene i atferden til ungdommene også endret de ansattes fokus. Det er ganske entydig at mottaksansatte til tider føler seg maktesløse i den situasjonen som er på mottak. Det er spesielt vanskelig å motivere ungdommene til å stå opp og gå på skolen, selv om alle forteller at dette er noe de jobber med hver dag, ved blant annet å vekke ungdommene og motivere dem. To av informantene vektlegger at skoletilbudet ikke er tilpasset ungdommene som er i den situasjonen de er i nå, og de ansatte nå arbeider for å få til mer et tilpasset tilbud til ungdommene. En forteller at de arbeider med få til å tilby ungdommene ulike kurs og praktisk rettet arbeid, mens ett annet er i dialog med skolen for å endre undervisningsopplegget for ungdommene med midlertidig oppholdstillatelse. De mener det er helt nødvendig for å få ungdommene til å fortsette på skolen, og et bedre tilbud kan virke mer motiverende enn det å *“lære seg norsk grammatikk”* [Informant

C], da det gjelder ungdommer som vet de ikke får bli i landet. Det kan antyde et godt arbeid i sammen med skolen hos disse informantene. Det er tidligere sett at et viktig element i ungdommens omsorgsbehov også ligger i samarbeid mellom skole og mottak, der manglende kontakt kan være et hinder for deltakelse (Lidén et al., 2013). En annen informant trekker samarbeid med blant annet skole som en utfordring, på bakgrunn av situasjonen på mottak:

“Og vi sliter med en del forståelse fra andre, fra skoler og fra kommunen. For de har store forventninger, men vi har ikke kapasitet til å følge de opp. Og det er slitsomt for oss personlig, i arbeidet og for de rundt oss” [Informant B]

Da det å få ungdommene til å på skole er generelt vanskelig, forteller flere at de har rettet fokus på mer aktiviteter:

“Vi har fått mer aktiviteter nå, eller vi satser kanskje mer på at vi skal ha aktiviteter nå enn vi gjorde før, når situasjonene var enklere. Da var ikke hverdagen så krevende som den er nå. Så aktiviteter er litt dempende på psyken. Jo mer ungdommen holder på, jo bedre er for dem selv. Så de har vært flinke, eller da kan jeg jo si hun som er aktivitetsansvarlig er kjempe flink til å få til så mye som mulig, og vi pusher på.” [Informant F]

Å tilrettelegge for en meningsfull fritid kan betraktes som et viktig element av omsorg (Berg & Tronstad, 2015). Like erfaringer forteller de andre informantene om. For å få ungdommene til å delta, så gjør de små grep for å få ungdommene med i aktiviteter. Det kan handle om å kjøre dem, eller bli med ungdommene dersom de ønsker det, i tillegg til motivasjonsarbeid. Likevel er det en uforutsigbarhet i det, men av det informantene forteller, oppfattes det som at de kontinuerlig fortsetter å arbeide med det.

Fra praktisk omsorg til å opprettholde basale behov

Den livsendrende atferden stiller andre krav, og flere oppgir de har et økt fokus på traumestabiliserende tiltak. Det har blitt viktigere å sikre ungdommenes basale behov, der de daglig må passe på at ungdommene får nok søvn, at de får i seg mat og hvilken mat de får i seg, samt få de opp hver dag. Det er de små tingene, som kan illustreres gjennom:

“Likevel har vi større fokus på de daglige rutinene, med å prøve å motivere til skole. Før var det gjerne å jobbe med ulike ting som skapte konflikt, altså ulike ting på mottaket. Men nå er

det fokus på å få de opp, passe på at de spiser. Vi har hatt ungdom som sultestreiker. Vi har hatt ungdom som har blitt innlagt på akutt avdeling, psykiatrisk, for selvmordsproblematikk. Altså, det blir en helt annen måte å jobbe på, det er så livsendrende for seg.” [Informant A]

“Det handler først og fremst å komme seg gjennom dagen. Og prøve å få de opp om morgenen, og få de til å gå på skolen. Og så bare være der, vi ansatte må være tilgjengelig. Og så er det at vi har en viss struktur på dagen og på omsorgen. Og at vi behandler de med respekt, men og setter grenser. Og personlig har jeg en regel at hver dag jeg kommer på jobb, så starter vi på fresh. Altså på tross av hendelser andre dager, at det ikke holdes i mot dem. Og så prøver vi å tenke at det egentlig ikke var grensesettingen de var sinte på, de har det vanskelig.” [Informant B]

Utsagnene representerer det mange av informantene vektlegger under intervju. De små tingene i hverdagen har tatt fokus fra mye annet arbeid, som jeg vil beskrive som små “detaljer”. Dette er små, enkle grep, som å banke på, vekke dem og forsøke å etablere en struktur og rytme i hverdagen. Mange henger opp lapper med informasjon, forsøker å motivere ungdommene til skole og aktiviteter, banker på og spør om ungdommen har behov for en prat, har individuelle samtaler, og ser til de når de sover og om de sover. Det handler å i større grad om å vise støtte og være tilgjengelig.

“Vi er tettere på dem. Det blir mer ad-hoc samtaler, fordi problematikken kommer opp igjen og opp igjen, og det går ikke an å si at dette må vi snakke om en annen gang, vi må ta det opp der og da. [...] Det blir en del støtte de til å holde seg i livet rett og slett. Neste skritt blir å prøve å opprettholde de daglige rutinene, som er veldig, veldig vanskelig” [Informant A]

De psykiske utfordringene fører til at de enkelte mottaksansatte er ekstra på vakt, og en rekke uheldige situasjoner og konflikter må enda håndteres. Flere vektlegger at grensesetting er nødvendig, men det varierer fra mottak til mottak. De informantene som vektlegger et økt fokus på grensesetting og tilstedeværelse, er også de informantene som forteller om mindre aggresjon rettet mot de ansatte. Tilgjengelighet av ansatte kan bidra til økt trivsel og tettere oppfølging, men rammevilkårene til mottak kan være en påvirkende faktor i hvor stor grad det er mulig å sikre dette (Lidén et al., 2013). Som påpekt gir mottakene et minimumstilbud.

Relasjonen til ungdommen

Det er viktig med gode og nære relasjoner til voksne (Berg & Tronstad, 2015). Da enslige mindreårige er alene i landet vil dette da dreie seg om de som er primær omsorgsyster, altså ansatte på mottak.

“De voksne er jo de viktigste. Det er jo hodene og hjertene og hendene, tiden og oppmerksomheten, som er viktig”. [Informant C]

Mange opplever likevel at forholdet til ungdommene har blitt mer komplekst og tyngre, og opplever en negativ utvikling i relasjonene dem i mellom:

“De stolte nok litt mer på oss før og det var nok et mer positivt forhold. Det var mer håp og, de var mye gillere. Nå har de vært her lenge og de er leie, og det har jo ikke slått positivt ut for å si det sann. De bryr seg jo fortsatt om oss, og vi om dem. Men jeg merker jo at det blir mer vanskelig og mer komplekst, for de har det mer vanskelig” [Informant B]

Som deres nærmeste omsorgspersoner, forteller mange om hvordan frustrasjonen til ungdommene går ut over ansatte. En informant opplever drapstrusler og andre trusler, hærverk og aggresjon fra ungdommene. Ungdommen på deres mottak har i større grad blitt mer fysisk utagerende: *“det skal ingenting til før de går på og mot ansatte”* [Informant C]. Her må det trekkes inn at mottaket kun har afghanske gutter, som enten har vedtak om midlertidig opphold eller som det forventes at vil få det. Andre peker på at ungdommene skaper konflikter, og lar frustrasjonen både verbalt og fysisk gå ut over ansatte. Tilliten forsvinner som følge av utslaget på asylsøknaden deres, og mange ungdommer som oppfatter mottaksansatte som UDI. Det forklares at de fremstår som et ansikt utad, og ungdommene forstår ikke sammensetningen av systemet til å sette tydelige skiller. Ungdommen stiller ofte spørsmålsteget på om mottaksansatte har gjort jobben sin, og rapportert til UDI hvor god og snill de er. Og dette utgjør en vanskelig situasjon mener mange av informantene, og kan illustreres i følgende utsagn:

“En ting jeg kan si er at vi som mottak har manglende tydelige krav på hvordan vi skal jobbe. UDI er jo vår oppdragsgiver, og det er ikke tydelig nok hvordan vi skal jobbe inn mot ungdommene som har fått midlertidig opphold. Og når jeg nevner dette med at ungdommene mister tillit til oss og lurer på om vi er UDI.. så er det jo og fordi vi skal være lojale mot det UDI bestemmer, men så skal vi også støtte ungdommene. Og det blir en veldig vanskelig situasjon for oss.” [Informant A]

I lys av de økte forsvinningene, er det også en stor bekymring blant de mottaksansatte. Selv om mottaksansatte forsøker få ungdommen til å bli, være en del av samfunnet og gi de god oppfølging og omsorg. På en annen side vet de mange ungdommer kommer til å dra, og er oppgitt over hva de skal gjøre i situasjonen. Sammenfallende for mottak, er at ungdom aldri gir tegn på eller sier i fra om, at de drar. Dette skaper vanskelige situasjoner for enkelte informanter, som forteller at de kan bekymre seg i dagevis, der de sjekker bankuttak og søker få kontakt. Det fremkommer fra én at de har rettet fokus på å informere om hvordan situasjonen er i andre land, for at ungdommen kan reflektere over å bli, og dersom de drar så må de ha et alternativ. Det gir også de ansatte en tanke om at de klarer seg. Det er ikke ønskelig, men i noen tilfeller nødvendig, da de ikke vet helt hva de kan gjøre for å hindre fler forsvinninger.

Likevel er det også mange ungdommer som isolerer seg, som ikke ønsker å skape konflikt eller belaste de ansatte. Tross dette, opplever informantene at de enda i mer eller mindre grad har gode relasjoner til ungdommene. En informant [E] forteller om hvordan de har etablert gode relasjoner mellom enslige mindreårige og ansatte på mottak. Ungdommene kaller mottaksansatte for bestemor, mamma, pappa og andre navn. Informanten på dette mottaket opplever ikke mistillit rettet mot de ansatte, men mistillit til hele systemet. Til et system som ønsker å sende ungdommene hjem, til et sted der de ikke har noen fremtid. Hos dem, som hos mange, så både kjefter ungdommen på ansatte og gråter på skulderen deres, som kan bekrefte en god relasjon og at de enslige mindreårige føler de får en god omsorg og trygghet. Følgende informant sitt utsagn er svært representativt:

“Av og til kommer de rett og slett bare og knekker sammen, og begynner å grine. Fordi, når de er i nærheten av oss og jeg spørs «hvordan går det?», så spretter tårene og så kommer fortvilelsen.. og jeg har opplevd ungdom som er så fortvilet, at jeg skjønner ikke hvordan de greier å åpne øynene omtrent”. [Informant F]

Mange forteller nettopp dette med støtte. Ungdom som bare kan komme, sette seg ned og starte å gråte ved siden av de ansatte. Behovet for en type emosjonell støtte, er svært viktig å gi ungdommene (Berg & Tronstad, 2015). I arbeid med enslige mindreårige er det viktig å være bevisst på den uavklarte situasjonen og i hvor stor grad situasjonen kan oppfattes som traumatisk for ungdommen (Berg & Tronstad, 2015). Informant [E] beretter at det kreves et hardt arbeid for å opprettholde de gode relasjonene. Sammenfallende er det en enighet hos

informantene om dette. De uttrykker en holdning og forståelse for at frustrasjonen, aggresjonen og sinnet til ungdommene ikke handler om dem, men det handler om vedtaket, som fører til mange vanskelige situasjoner. Dermed arbeider mange ved å vise forståelse ovenfor ungdommen. Samtidig har de et stort fokus på å være tilgjengelig både fysisk og mentalt, og på etablere gode relasjoner, for eksempel ved gjennom primærkontakter som en trygg voksen for den enkelte. Berg & Tronstad (2015) fremhever at for ungdommer kan god omsorg handle om nettopp det å bli sett og er tilgjengelig.

Å arbeide på mottak i dag – en belastning?

Gjennom kapitlet er det fokusert på endringene som ungdommene møter på forskjellige områder den siste tiden og hvordan relasjonen til mottaksansatte påvirkes. Som vi har sett, er det tunge og svært belastede dager for mange ungdommer. I den forbindelse er det ikke bare ungdommene hverdagen har blitt tyngre for, men også de ansatte på flere mottak.

“Det er tunge dager, og det er krevende...men det er svært givende” [Informant D]

“Jeg er veldig glad i jobben min. Men det siste året så har det vært.. jeg har ikke ord. Jeg har aldri, aldri tatt med meg jobben hjem i hodet. Jeg er en veldig energisk person, så når jeg går hjem, så er jeg ferdig for dagen, da drar jeg hjem. Men det siste året har det ikke vært sånn.

Det har vært psykisk ganske slitsomt. [...] De politiske signalene som er fulgt, som har lagt grunnlag for en endret handling av asylsøknadene har helt klart gitt, ikke bare meg men mine medarbeidere, veldig vanskelig situasjoner” [Informant F]

Å oppleve selvmordsforsøk og -problematikk, å bli utsatt for trusler, fysisk og verbal aggresjon, havne i konflikter og måtte håndtere tunge dager, er også krevende for dem som må håndtere det. I tillegg er det sett at enkelte mener det foreligger uklare retningslinjer for hvordan man skal jobbe inn mot ungdommen, som kan være ekstra krevende. Selv om informantene vektlegger at de er glad i jobben sin, der majoriteten beskriver den som *meningsfull*, er det også en stor belastning.

6. Diskusjon

Deltakelse er et viktig element i alle menneskers liv, og har potensial for å fremme en god helse (Kielhofner, 2010). Innledningsvis ble det rettet fokus på et høyt bruk av midlertidig opphold og en negativ utvikling på mottak. Denne studien har hatt som formål å se på sammenhengen mellom dem, med det overordnede spørsmålet om hvilken effekt midlertidige oppholdstillatelser har på enslige mindreåriges sosiale deltakelse. Det er da søkt å belyse hvilke arenaer ungdommene deltar på, hvor godt de inkluderes i lokalsamfunnet og hvordan mottaksansatte arbeider for å sikre ungdommens deltakelse. Fokus har vært på endringer man ser som følge av bølgene av vedtak. For å besvare problemstillingen, ble det utledet tre forskningsspørsmål i innledende kapittel. Diskusjonskapittelet følger samme inndeling.

6.1 Hvilke sosiale arenaer deltar enslige mindreårige på?

I denne studien har vi sett hvilke arenaer ungdommene deltar på, herunder skole og fritidsaktiviteter. Begge er arenaer som kan være en normaliserende faktor, gi en struktur og stabilitet i hverdagen (Berg & Tronstad, Lidén et al., 2013).

Skole

Et av de mest fremtredende funnene i studien er at det mottakene opplever et svært høyt frafall, eller fravær blant, enslige mindreårige på skolearenaen. Det er lite varierte funn på nettopp dette området, og funnene viser at det er svært få eller ingen, med midlertidig oppholdstillatelse, som går på skolen i dag. I studien fremkommer det at dette er endringer som kommer i posten med vedtak om midlertidig opphold.

Ofte har sosiale faktorer en nær sammenheng med de psykologiske, og kritiske livshendelser kan bidra å forverre et menneskets helsetilstand (Naidoo & Wills, 2009; Theorell, 2003). Informantene forteller om en livsendrende atferd hos ungdom på mottak, som kan være en påvirkende faktor til at ungdommene faller av. Funnene viser at enslige mindreårige viser en klar forverring i helsetilstanden, og er preget av alvorlige psykiske problemer, i tillegg til en økning i utagering, selvskadings- og selvmordsproblematikk. Flyktninger kan ha en dårlig deltakelse som følge av traumer, krig, tap og en dårlig helsetilstand (Borge, 2008). Det som er interessant er at mange ungdommer får en endring i atferd, som kommer i posten med vedtaket, og et økt frafall fra skolen rundt samme perioder. Det er grunn til å anta at et forhøyet fravær enn tidligere da kommer som følge av vedtaksbølgene om midlertidig opphold.

Det er likevel enkelte ungdommer som klarer å opprettholde skolegang og fortsetter på tross av vedtak. Noen har tro på at det kan hjelpe deres asylsak (Lidén et al., 2013), men det kan også handle om resiliens (Rutter, 2000 Borge, 2008). Det eksisterer beskyttende faktorer som kan ha en neddempende eller beskyttende effekt på mennesker, der de kan opprettholde en god funksjon i samfunnet, *tross* risikoeksponering. Dersom de har hatt gode oppvekst eller har god støtte rundt seg, kan dette være medvirkende faktorer (Borge, 2008). Enkelte opplever ungdom som er mørkere til sinns som kommer til mottak, som ofte er de som faller fra. Ved å legge til resiliens som en prosess, kan man reflektere over om disse ungdommene ikke er etablert nok til å utvikle resiliens til det nødvendige stadiet. Mindre resiliente mennesker er også de som kan ha det vanskelig på alle stadier. I følge Luthar (2006) vil det å være risikoeksponert ha en tett sammenheng med det å utvikle psykososiale problemer.

Fritidsaktiviteter

Deltakelse handler om å engasjere seg i en livssituasjon (Kielhofner, 2010). Ved siden av skolen er fritidstilbud en viktig del av ungdommenes hverdag. Det er ikke satt et eksakt skille mellom organiserte tilbud i lokalsamfunn, på mottak og spontane aktiviteter på mottak. Det kunne vært svært interessant, og ville vært en studie i seg selv. Det er heller rettet fokus mot de områder det skjer endringer på. Informantene i studier gir antydninger til at også deltakelse i forskjellige fritidstilbud påvirkes, men det finnes litt tvetydighet i svarenes retning. Det som er udiskuterbart, er at deltakelsen påvirkes i negativ retning de første dagene etter vedtak om midlertidig opphold. Det som er interessant er hvordan deltakelsen blir sprikende og virker å gå i tre retninger: (1) deltakelsen reduseres, (2) deltakelsen opprettholdes, eller (3) deltakelsen blir høyere.

Det mottaket som opplever økt deltakelse, har også aktiviteter som en svært integrert del av mottaket fra før. Selv om mottakene har en del utfordringer, kan det tenkes at de er i et fellesskap og har en tilhørighet (Andersen, 2000). Det er også sånn at godt etablerte aktivitetsmønstre som er dannet kan ofte bidra til å opprettholde en atferd som gjør at man bevarer de mønstrene man har. Men for enkelte kan oppbrudd i atferdsmønstrene skje som føle av større forandringer i livet (Kielhofner, 2010). I Kielhofner sitt deltakelsesperspektiv vil dette være veldig individuelt. Det det munner ut i er hvordan det enkelte menneske opplever kravene som man stilles. I fare for senere gjentakelse, vil det her reflekteres over om de som opplever

mindre deltakelse, også er de mottakene som opplever økt problematikk med utagering og andre vansker. De konfliktnivåene kan muligens fjerne litt av fokuset på å motivere til aktiviteter.

Hos ett mottak er det også fellesmiddager som blir lite forstyrret. Det kan ses ut fra Maslows behovspyramide, da det som aktivitet også tilfredsstillende et av menneskers grunnleggende behov (Hasle, 1988). Man vet fra tidligere at mat er en utfordring og ungdommenes økonomi er begrenset (Lidén et al., 2011).

Til venner på mottak, fortelles det om oppbrudd i relasjoner, konflikter, frustrasjon, sinne og redsel for å såre hverandre, omsorg og sterkt kameratskap, selv med midlertidig opphold. Det er klart at det har blitt et høyere konfliktnivå, som gjør det vanskelig for mange å forholde seg til hverandre. Tvetydigheten i det er at man kan se antydninger til gode relasjoner dem i mellom, hvor de kan søke støtte og omsorg ved behov, selv om det er vanskelig (Bø & Schiefloe, 2007). På en annen side kan de vanskelige relasjonene egentlig ikke handle om ungdommene som en gruppe, men det kan handle om egen situasjon. I Antonovsky (1987) sin teori handler mestring av hverdagen. Mestring kan være vanskelig, dersom man ikke opplever dagen som begripelig, meningsfull eller håndterbar. Dette kan gå utover ungdommens muligheter for handling, i tillegg til at det innebærer rolleforandringer (Antonovsky, 1987). Det kan gi antydninger til dårlig mestring av enkelte situasjoner på mottak, der guttene er sammen. Da spesielt med tanke på konfliktsituasjoner, som kan føre til mange uheldige utfall.

Forsvinninger

Det er klare indikasjoner på at forsvinninger fra mottak har økt den siste tiden, og det antas å måtte ses i sammenheng med vedtak om midlertidig opphold. Enkelte er bekymret for at de er utsatt for menneskehandel eller havner i rus- og kriminelle miljøer, mens andre frykter at de utgjør en risiko. Det kan fort trekkes paralleller til at de ungdommene som forsvinner i liten grad opplever en opplevelse av sammenheng (Antonovsky, 1987) for situasjonen deres i Norge. Ungdommene som forsvinner utgjør en stor gråsoner i forskningsfeltet. Det er vanskelig å si hvor de er, og om de er ekstra sårbar eller veldig ressurssterke som den empiriske fremstillingen skiller på.

6.2 Inkludering i lokalsamfunn

Regjeringens mål er et inkluderende samfunn. Deltakelse er et viktig aspekt ved inkludering. Det handler om en meningsfull samhandling i et fellesskap (Skaalvik & Skaalvik, 2005). Det er varierende i hvilken grad ungdommen inkluderes i lokalsamfunnet.

Inkludering kan også ses på som et sted hvor alle hører til og er akseptert, og hvor man støtter og støttes av de nærmeste rundt (Goodwin, 2009). En generell oppfattelse er at det er en stor aksept for ungdommene i lokalsamfunnene. Men aksept betyr nødvendigvis ikke det samme som inkludering. Det varierer i lokalsamfunnene hvilken grad ungdommene inkluderes på.

Organiserte idrettsaktiviteter ser man en endring på. Uansett om det er et inkluderende samfunn eller ei, er det først og fremst enkelte barrierer for deltakelse i disse, som økonomi, språk- og kulturbarrierer, mottakets beliggenhet, livssituasjon og mer (Lidén et al., 2013). Studien viser at blant annet mottaks beliggenhet og økonomiske rammer kan være et hinder for inkludering, og kan betraktes å være av rammebetingelser som hindrer ungdommenes deltakelse og heller har en ekskluderende virkning. På den annen side, er oppmøtet fra ungdommene på organiserte aktiviteter uforutsigbart som følge av deres livssituasjon, som kan gjøre det vanskelig for lokalsamfunnene å forholde seg til.

Relasjonene til lokalsamfunnene varierer. Enkelte funn indikerer at ungdommene blir godt mottatt og klarer etablere relasjoner. De relasjonene kan være viktig, da de legger til rette for at ungdommen skal klare seg utenfor asylmottak (Valenta & Berg, 2012), og kan ha en positiv betydning for trivsel, tilhørighet og trygghet (Bø & Schiefloe, 2007). Ofte er dette mottakene hvor ungdommene går på skole med andre norske barn, og ligger mer sentralt geografisk. Som følge av midlertidig opphold så blir det derimot oppbrudd i flere av disse relasjonene. De kan dermed ha variert i styrke (Bø & Schiefloe, 2007). Dette er uheldig, da gode relasjoner er viktig for støtte og omsorg, og kan være en motstandsressurs for ungdommen.

Ved andre mottak er det vesentlig mindre inkludering av ungdommene. Uforutsigbarheten med ungdommer som forsvinner og som flytter fra/til mottak, kan spille en rolle. På en annen side bør det trekkes fram at barrierene ved disse mottakene handler i større grad om en geografisk beliggenhet. Valenta & Berg (2012) peker på at nettverk er spesielt viktig for avviste

asylsøkere, og man kan anta at dette også gjelder enslige mindreårige med midlertidig oppholdstillatelse. Relasjonene enslige mindreårige etablerer, skjer innen en eller annen form for kontekst, som byr på både muligheter og utfordringer for relasjonene og den atferden man har. For ungdommer som flytter til mottaket, blir det et savn av å delta i samfunnet. Inkludering legger implisitt til grunn at det også er noen som må ha ansvar for inkludering. Regjeringens mål er et inkluderende samfunn uten sosial utstøting, marginalisering og ulikheter (St.meld. 49, 2003-2004), hvor de tilfeller kan ha en direkte motvirkende effekt.

Midlertidig oppholdstillatelser har ingen god effekt på inkludering i samfunnet. Dette ligger i forståelsen hos både lokalsamfunnene og hos ungdommene selv. Der det er kontakt, er det vanskelig å opprettholde relasjonene. Uforutsigbarheten fører også med seg en oppgitthet i lokalsamfunnet, og kan være til hinder for inkludering av de ungdommene som får bli. Formening om den høye bruken har en effekt på hvordan enslige mindreårige inkluderes i samfunnene. Svarene er todelt, men også svært sammenfallende: det har (1) en ekskluderende effekt og et ekskluderende politisk signal ovenfor ungdommen, og dermed (2) en inkluderende effekt i lokalsamfunnene som søker å slå ring om ungdommen og ta vare på dem. Likevel ligger det en viss tvetydighet i (2) inkludering, da det er svært varierende fra lokalsamfunn til lokalsamfunn.

6.3 Hvordan arbeider mottaksansatte for å sikre enslige mindreåriges deltakelse?

Det er ikke fastsatt en norm for bemanningstetthet på mottak for enslige mindreårige asylsøkere (Lidén et al., 2013). Et sammenfallende funn, både fra tidligere forskning og fra intervjuene, er mangel på personal og bemanning for å sikre at ungdommene ivaretas på en god og kompetent måte. Det er tydelig at dette er krevende, spesielt dersom mange ungdommer sitter med ulike utfordringer og har behov for omsorg og stabile voksne i nærheten. Mottaksansatte søker i stor grad å være tilgjengelig og tilstede, men det vil på grunn av bemanningssituasjonen være vanskelig til tider. Da dette er viktig for ungdommene, kan det ha en svært negativ effekt, ved at det kan påvirke tilbudet som gis.

Enslige mindreårige har behov for både praktisk og emosjonell støtte fra ansatte (Lidén et al., 2011). Mottaksansatte forsøker å arbeide etter dette, men det er en klar endring i deres arbeid

den siste tiden, som følge av bølgene med midlertidig opphold. Man ser at effekten ligger i at arbeidet på mottakene må omstruktureres, hvor det som tidligere har vært et godt integreringsarbeid i større grad handler om å dekke basale behov og få ungdommene opp om morgenen.

Når posisjoner og rutiner nedfelles i organisasjoner, forutsetter det i grunn at de er relativt stabile over tid (Jacobsen, 2009). På bakgrunn av de endringene man ser i ungdommenes deltakelse på skole og fritidstilbud, blir det vanskelig å opprettholde de praktiske aspektene ved mottak. Endringene i atferd har også endret fokus til mottaksansatte. For å sikre ungdommenes deltakelse, forsøker de å gjøre små grep hver dag. Få ungdommen opp, få dem på skolen, og motivere. Det viser seg å være svært vanskelig. Det skiftende fokus har gått over på å dekke ungdommenes helt basale behov og et økt trykk på emosjonell støtte. Dette kan da bidra til gode relasjonelle bånd mellom ungdommen og mottaksansatte (Bø & Schiefloe, 2007), og er en vesentlig del av barns liv. Det kan ha en beskyttende effekt mot dårlig helse, men funnene antyder i liten grad dette. Likevel er den støtten og omsorgen de får viktig, selv om det går utover deltakelseaspektet. Sett ut fra Maslows behovspyramide, er det de emosjonelle, fysiske behovene og sikkerhet som må tilfredsstilles først, før en kan jobbe mer målrettet mot deltakelsen til ungdommen (Borgenhammer, 1994).

De psykiske utfordringene fører også til et høyere konfliktnivå på mottak. Flere vektlegger at grensesetting er nødvendig, men det varierer fra mottak til mottak. Informantene vektlegger et økt fokus på grensesetting og tilstedeværelse. Likevel kan man anta at mye av det emosjonelle arbeidet tar over, og går ut over, de ansattes mulighet for å sikre ungdommens deltakelse på ulike arenaer.

Rollekonflikt

Flere informanter opplever en vanskelig situasjon på mottak, ved at de skal ivareta UDI sitt mandat på lik linje som å være en god omsorgsperson for ungdommene. Det kan ses i relasjon til at ansatte opplever en rollekonflikt som skjer når en ansatt står ovenfor ulike forventninger som er vanskelig å oppfylle, uten at det går på bekostning av noe annet. Det kan handle om hensynet til faglig integritet og hensynet til lojalitet (Jacobsen & Thorsvik, 2009), som trolig mange av de ansatte føler seg dratt mellom i dag

Asylmottak er et system, der mennesker samhandler for å oppnå sitt formål og/eller fastsatte mål (Jacobsen & Thorsvik, 2009) I lys av hvordan rollekonflikter på mottak, trekker en informant eksplisitt hvordan de opplever manglende retningslinjer fra UDI for å håndtere den situasjonen de er i, og dermed vanskeliggjør både deres arbeidssituasjon og omsorgsarbeidet på mottakene. Rutiner (Jacobsen & Thorsvik, 2009) kunne lagt klarerer føringer for hvordan de ansatte skal jobbe inn mot ungdommene, som også kunne avdekket en rekke uheldige hendelser. Det kan munnes ut i interesser som er vanskelig å forene, både fra mottaket sin side og UDI (Kaufman & Kaufman, 2003). Over tid, kan dette skape konflikter, som kan ses i lys av rollekonflikt, ressurser, ulike prioriteringer, og ulik oppfattelse av problemet. For mottaksansatte, er det klare utfordringer på mottakene i dag. Det kan være uheldig, da ansatte kan få dårlig samvittighet, være utsatt for stress, utbrenthet og misnøye (Jacobsen & Thorsvik, 2009). Men det kan også handle om mål-middelrasjonalitet, der det antas at mange kan være enig om målet eller ha uklare mål i denne sammenheng, men hvor middelet for å nå målet ikke er enighet om. Mottaksansatte vil det beste for ungdommen.

Mottakene opplever i dag også mye større utfordringer. Dette har vi tidligere sett at er relatert til ungdommer som i større grad isolerer seg, har en utagerende atferd, i tillegg til svært alvorlige selvskadings- og selvmordsproblematikk. Dette er klart alvorlig for ungdommene selv, men resultatene viser at dette også har en negativ effekt for de som arbeider på mottak. Spesielt én informant fremhever de vanskene ansatte på deres mottak har opplevd, hvor de tar med seg arbeidet hjem og bekymrer seg sterkt over ungdommene og deres fremtid. I én grad kan dette vurderes som bølgene av midlertidig opphold faktisk har en negativ effekt på mottaksansattes psykososiale helse (Naidoo & Wills, 2009), og skaper vanskelige arbeidssituasjoner – og miljø.

7. Konklusjon

Det anslås at halvparten av verdens flyktninger er barn, og det er en økende trend at barn legger ut på en farefull flukt alene. Enslige mindreårige asylsøkere er en av de mest sårbare gruppene flyktingene, og det er en stor samfunnsmessig debatt rundt hvordan samfunnene de kommer til håndterer flyktinggruppen. På bakgrunn av en negativ utvikling på mottak det siste halvåret, har formålet med denne studien har vært å se hvordan midlertidig oppholdstillatelser kan påvirke enslige mindreårige på norske mottak, med fokus på deres sosiale deltakelse.

“Hvilken effekt har bruk av midlertidige oppholdstillatelser på enslige mindreåriges sosiale deltakelse?”

Studien viser markante endringer på enkelte områder. Som følge av vedtaksbølgene, opplever mottak en livsendrende atferd hos enslige mindreårige asylsøkere. Studien bekrefter en negativ utvikling på mottak, hvor de opplever selvskadings – og selvmordsproblematikk, utagerende atferd, konflikter, isolering og alvorlige psykiske plager hos ungdommen. I lys av de psykiske utfordringene, er det markante endringer på ungdommens sosiale deltakelse.

Midlertidige oppholdstillatelser har en negativ effekt på enslige mindreåriges deltakelse på skole, der majoriteten av ungdommen faller fra. De er lite motivert for skolegang, og tilbudet som tilbys er ikke tilpasset denne flyktinggruppen. Når det gjelder aktiviteter i lokalsamfunnet, er det en varierende deltakelse. Ungdommen opprettholder ofte de aktiviteter som er ”her og nå”, og som kan gi en midlertidig glede og pause fra hverdagen. For andre, har det en totalslutning i deltakelse i aktiviteter. Dette kan være svært uheldig for den psykososiale helsen til ungdommene. Det er også høye forsvinninger på mottak, som er en stor bekymring og kan bekreftes som en av de negative virkningene ved vedtaket. Dette som følge av de markante endringene i ungdommene som har forsvunnet den siste tiden.

Mottaksansatte viser seg å være svært sentral, og er en viktig støtte for ungdommen i de situasjonene man ser i dag. I tillegg er arbeidet de gjør på mottak av vesentlig betydning for den deltakelsen som opprettholdes, gjennom tilrettelegging og tilstedeværelse, i tillegg til en viktig emosjonell støtte. Relasjoner ungdommen har til andre har ofte et oppbrudd, som påvirkes av vedtakene, som gjør at det blir vanskelig å forholde seg til ungdommene – både

blant kamerater og i lokalsamfunnet. Relasjoner er svært viktig i vanskelige livssituasjoner, hvor det indikeres at mottaksansatte spiller en viktig rolle for ungdommene.

Det kan antas at det er en forskjell på aksept og inkludering i lokalsamfunnet. Selv om ungdom tilbys aktiviteter og er velkommen å delta, er det lite som tyder på at dette sikres i enkelte lokalsamfunn, selv om det er variasjoner. Likevel er en indikasjon på at lokalsamfunnenes inkludering tyder på å ha liten innvirkning på deltakelsen, selv om de søker gjennom en rekke tilbud. Det kan ligge i ungdommenes atferd og uforutsigbarhet, som gjør dem vanskelig å forholde seg til.

Mottaksansatte opplever krevende dager på mottak, og midlertidig oppholdstillatelser kan ha en negativ effekt også på dem. Det er høyt konfliktnivå og utfordrende dager, hvor de opplever rollekonflikter, manglende retningslinjer og en måte å arbeide målrettet inn mot ungdommen. Det kan være svært uheldig, også for deres helse. De illustrerer likevel en jobb svært målrettet og godt inn mot ungdommene, tross dette. Det er indikasjoner på at de er det viktigste elementet, og en viktig faktor for deltakelse til de ungdommene som enda deltar på en noenlunde stabil plan. All hyllest til dem!

8. Kilder

- Aaser, K. (2017, 21.03). *Barneombudet sterkt bekymret for enslige mindreårige i mottak*. (VG) Hentet fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/asyl-debatten/barneombudet-sterkt-bekymret-for-enslige-mindreaarige-i-mottak/a/23952060/>.
- Andresen, R. (2000). *Fellesskap og sammenhenger: yrkeshjelpere i grupper, nettverk og organisasjoner*. Oslo: Gyldendal
- Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well*. San Francisco: Jossey-Bass Inc., Publishers.
- Bak, M. (2013). Barndom og migration. I Bak, M. & von Brömssen, K. (red.). Barndom og migration. Umeå: Boréa bokförlag, pp. 13-46.
- Barn, & Brömssen, K. (red.). (2013). *Barndom og migration*. Umeå: Boréa bokförlag.
- Barnekonvensjonen. (1989). Konvensjonen om barns rettigheter. Vedtatt av De forente nasjoner 20. November 1989.
- Barnevernloven. (1993). *Lov om barneverntjenester*. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100?q=barnevernloven>
- Bean, t., Mooijaart, A., Eurelings-Bontekoe, E. & Sprinhoven, P. (2007). Validation of the teacher's Report Form for teachers of Unaccompanied Refugee Minors. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 25(1), 53–68.
- Berg, B. & Tronstad, K.R. (2015). *Levekår for barn i asylsøkerfasen*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning. Hentet fra: https://www.bufdir.no/Global/Barnevern/Kunnskap/Laevekar_for_barn_i_asylsoekerfasen.pdf
- Blaikie, N. (2010). *Designing Social Research* (2. utg.). Cambridge: Polity Press.
- Borge, A.I.H. (2003). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Borge, A.I.H. (2008). *Resiliens I praksis. Teori og empiri I et norsk perspektiv*. (1.utgave, 2. Opplag). Oslo: Gyldendal Norsk forlag.
- Borgenhammar, E. (1994). *Att vårda liv: organisation, etik, kvalitet*. Stockholm: SNS förlag.
- Brewin, C. R., Andrews, B., & Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(5), 748-766.
- Bufdir. (2016, 30.mai). *Enslige mindreårige asylsøkere (EMA)*. Hentet fra: https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Barn_pa_flukt/Enslige_mindrearige_asylsokere_EMA/

Bufetat. (2008).

Deloitte. (2014). *Evaluering av omsorgsreformen for enslige mindreårige asylsøkere*. (Deloitte-rapport, 09. desember, 2014). Oslo: Deloitte: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Hentet fra:

<https://www.bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00002724>

Dublin-II forordningen, vedtatt av Det Europeiske Råd 18. Februar 2003.

Eide, K. (2005). *Tvetydige barn. Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Avhandling dr.polit. Universitetet i Bergen/IMER.

Eide, K. & Broch, T. (2010). *Enslige mindreårige flyktninger. Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer*. (RBUP, 02/10) Hentet fra: [http://www.r-bup.no/cms/cmsmm.nsf/lupgraphics/Ketil%20Eide%20og%20Tuva%20Broch_KOMPLETT.pdf/\\$file/Ketil%20Eide%20og%20Tuva%20Broch_KOMPLETT.pdf](http://www.r-bup.no/cms/cmsmm.nsf/lupgraphics/Ketil%20Eide%20og%20Tuva%20Broch_KOMPLETT.pdf/$file/Ketil%20Eide%20og%20Tuva%20Broch_KOMPLETT.pdf)

Eide, K. & Lidén, H. (2012). Mottak av enslige mindreårige asylsøkere. I Valenta, M. & Berg, B. (Red.). *Asylsøker i velferdsstatens venterom*. S. 181-201. Oslo: Universitetsforlaget.

Einarsson, J.H. (2016). Midlertidig oppholdstillatelse – livet på vent. *Tidsskriftet Norsk barnevern*. 01/16. Vol 93, 2-3.

Engebrigtsen, A. (2002). *Forlatte barn, ankerbarn, betrodde barn. Et transnasjonalt perspektiv på enslige, mindreårige asylsøkere*. (NOVA- rapport, 07/02). Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.

Eurostat. (2016). *Asylum applicants considered to be unaccompanied minors*. (87/2016). Hentet fra: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7244677/3-02052016-AP-EN.pdf/19cfd8d1-330b-4080-8ff3-72ac7b7b67f6>

Flyktninghjelpen. (2015). *Flyktningregnskapet 2015*. (NRC Rapport juni, 2015) Oslo: Flyktninghjelpen. Hentet fra: <https://www.flyktninghjelpen.no/globalassets/pdf/flyktningregnskapet/flyktningregnskapet-2015.pdf>

Flyktninghjelpen. (2016). *Flyktningregnskapet 2016*. (NRC-Rapport 07. juni, 2016). Oslo: Flyktninghjelpen. Hentet fra: https://www.flyktninghjelpen.no/globalassets/pdf/flyreg/nrc-flyreg-screen_final.pdf

Flyktningkonvensjonen. (1951). FNs konvensjon om flyktningers stilling. Vedtatt av De Forente Nasjoner 28.juli, 1951.

Goodwin, D. (2009). *The voices of students with disabilities: Are they informing inclusive physical education practice?* Disability and youth sport. Routledge.

- Halvorsen, K. (2008) *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Hasle, J.A. (1988). Abraham Maslow og den humanistiske psykologi. In Egeberg, S., Hasle, J., Jonassen, A., Jerlang, S. & Wedel Brandt (red). *Utviklingspsykologiske teorier: en innføring*. (S. 364). Oslo: Gyldendal.
- Helsedirektoratet. (2014). *Psykisk helse og trivsel i folkehelsearbeidet*. (12/2014). Hentet fra: <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/891/Psykisk-helse-og-trivsel-i-folkehelsearbeidet-IS-2263.pdf>
- Hjelde, K. H. (2004). *Diversity, Liminality and Silence. Integrating Young Unaccompanied Refugees in Oslo*. Medisinsk fakultet, Universitet i Oslo, Avhandling Dr. Philos.
- Jensen, I. & Dittman, T.K. (2010). Enslige mindreårige flyktningers psykiske helse – en litteraturstudie. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 47(9), 812-817.
- Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tuft, P. A. (2011). *Forskningsmetode for økonomisk-administrative fag (3. utg. utg.)*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Kielhofner, G. (2010). *MOHO - Modellen for menneskelig aktivitet*. (2. Utgave). København: Munkgaard Danmark.
- Kohli, R. & Mather, R. (2003). Promoting psychological well-being in unaccompanied asylum seeking young people in the United Kingdom. *Child & family social work*. Vol. 8., issue. 3., s. 201-212.
- Kolstad, K.K. (2014). *20 år med merknader fra FNs barnekomité – hva har skjedd? En kartlegging av norske myndigheters oppfølging av merknadene fra FNs barnekomité til Norge (1994-2014)*. (Redd barna-rapport, 2014). Hentet fra: <https://www.reddbarna.no/nyheter/20-aar-med-merknader>
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- Lidén, H., Eide, K., Hidle, K., Nilsen, A.C.E. & Wærdahl, R. (2013). *Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere*. (ISF Rapport nr. 3, 2013). Oslo: Institutt for Samfunnsforskning.
- Lidén, H. & Salvesen, C.H. (2016). «De sa du må». *Mindreåriges erfaringer med menneskehandel*. (Rapport 2016:09). Norge: Institutt for samfunnsforskning.
- Lustig, S., Kia-Keating, M., Knight, W.G., Geltman, P., Ellis, H., Kinzie, J.D., Keane, T. & Saxe, G.N. (2004). Review of child and adolescent refugee mental health. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry (JAACAP)*. Jan;43(1) 24-36
- Luthar, Suniya S.(2006): *Resilience in development: A synthesis of research across five decades, s. 1-44*. New York: Wiley.

- Naidoo, J. & Wills, J. (2009). *Foundations for health promotion*. London: Baillier Tindal Elsevier.
- NESH. (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet fra: <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- Ness, N.E. (2011). *Hjelpemidler og tilrettelegging for deltakelse - et kunnskapsbasert grunnlag*. Trondheim: Tapir Akademiske forlag. Hentet fra: <http://www.kunnskapsbanken.net/wp-content/uploads/2016/01/Boka-Hjelpemidler-og-tilrettelegging-for-deltakelse-Nils-Erik-Ness-2011.pdf>
- Ommundsen, Y. (2000). Kan idrett og fysisk aktivitet fremme psykososial helse blant barn og ungdom? *Tidsskrift for norsk legeforening* (no. 29, 30. November, 2000). Hentet fra: <http://tidsskriftet.no/2000/11/tema-fysisk-aktivitet/kan-idrett-og-fysisk-aktivitet-fremme-psykososial-helse-blant-barn-og>
- Ot. prp. nr. 28 (2007-2008). (2008). *Om lov om endringer i lov 17.juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester mv. (omsorgen for enslige mindreårige asylsøkere inntil bosetting eller retur): Tilråding fra Barne- og likestillingsdepartementet 18.januar 2008, godkjent i statsråd samme dag: (Regjeringen Stoltenberg II)*. [Oslo]: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Prop. 90 L. (2015–2016). (2016). *Endringer i utlendingsloven mv. (innstramminger II): Tilråding fra Justis- og beredskapsdepartementet 5. april 2016, godkjent i statsråd samme dag: (Regjeringen Solberg)*. [Oslo]: Justis- og beredskapsdepartementet.
- PST. (2016, 12.09). *Temarapport: Hvilken bakgrunn har personer som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer i Norge før de blir radikaliseret?* (PST-rapport 16/03327) Hentet fra: http://www.pst.no/media/82236/2016_09_08_radikaliseringssprosjektets-rapport_ugradert.pdf
- Rutter, M. (2000). Resilience Reconsidered: Conceptual Considerations, Empirical findings, and Policy Implications. I Shonkoff, J.P. and Meisels, S.J. (Red.). *Handbook of Early Childhood intervention*. Cambridge: University Press.
- Seland, I. & Lidén, H. (2011). *Fritidsaktiviteter for barn på mottak*. (Rapport 2011:2). Oslo. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra: https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/177459/R_2011_2%281%29.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Skaalvik, E & Skaalvik, S. (2005). *Skolen som læringsarena*. Universitetsforlaget. Oslo

- Silverman, D. (2011). *Interpeting qualitative data. A Guide to the Principles of Qualitative Research*. (4.utgave). London: Sage.
- Steel, Z., Silove, R., Brooks, R., Momartin, R., Alzuhairi, B. & Susljik, I. (2005). Impact of immigration detention and temporary protection on the mental health of refugees. *The British Journal of Psychiatry*. 188:58-64.
- St.meld. 49. (2003-2004). *Mangfold gjennom inkludering og deltakelse*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-49-2003-2004-/id405180/sec1>
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring av kvalitativ metode*. (4. utgave). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Theorell, T. (2003). *Psykosocial miljø och stress*. Sverige, Lund: Studentlitteratur
- Thomas, S., Thomas, S., Nafees, B. & Bhugra, D. (2003) 'I was running away from death' - the pre-flight experiences of unaccompanied asylum seeking children in the UK. *Child: Care, health & Development*. 30:2, s. 113-122.
- UDI. (u.å.). *Asylsøknader etter statsborgerskap og måned (2015)*. Hentet fra: <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylsoknader-etter-statsborgerskap-og-maned-2015/>
- UDI. (2016). *Nye avtaler sikrer frivillige aktiviteter i asylmottak*. Hentet fra: <https://www.udi.no/aktuelt/nye-avtaler-sikrer-frivillige-aktiviteter-for-beboere-i-asylmottak/>
- UDI. *Statistikk og analyse. Statistikk over innvandring*. Hentet fra: <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/>
- UNCHR/Save the children. (2005). Enslige mindreårige i Europa-programmet. *Erklæring om god praksis*. (3. utgave). [Oslo] Hentet fra: www.separated-children-europe-programe.org
- UNICEF. (2010). *Children on the move. A Report on Children of Afghan Origin Moving to Western Countries*. Hentet fra: https://www.unicef.org/infobycountry/files/Book_children_on_the_move.pdf
- Utlendingsforskriften. (2010). *Forskrift om utlendingers adgang til riket og deres opphold her*. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2009-10-15-1286>
- Utlendingsloven. (2010). *Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her*. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-05-15-35>
- Valenta, M. & Berg, B. (2012). *Asylsøker i velferdsstatens venterom*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Menneskerettighetserklæringen. (1948). Verdenserklæringen om menneskerettigheter, vedtatt av De Forente Nasjoner 10. Desember 1948.

Vergemålsloven. (2013). *Lov om vergemål*. Hentet fra:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2010-03-26-9>

Vitus, K. og Lidén, H. (2013). Asylsökande barn i Norge och Danmark. I Bak, M. & von Brömssen, K. (red) *Barndom & migration*. Umeå: Boréa bokförlag, s.79-104.

Yin, R.K. (2014). *Case study research. Design and methods*. Sage Publications, Inc: California.

Yohani, S. (2010). Nurturing hope in refugee children during early years of post-war adjustment. *Children and Youth services review* 32(6), 865-873.

Zinger, L. (2011). *Psychosocial health*. Hentet fra:

https://www.lahc.edu/classes/pe/health/health11media/Health_11_Chapter_2_Psychosocial-PDF.pdf

Vedlegg 1. Internasjonale forpliktelser og nasjonale regelverk

Flyktningkonvensjonen av 28. Juli 1951 presiserer hvem som skal anerkjennes som flyktning. Barn ikke nevnes som en eksplisitt gruppe, men stadfester deres rett til utdanning mens de er flyktning.

Verdenserklæringen om menneskerettigheter (EMK) omfatter barn, der artikkel 3 gir absolutt vern mot retur til et land eller område hvor de er utsatt for å bli utsatt for tortur eller for umenneskelige eller nedverdiggende behandling eller straff. Det presiseres retten til en tilfredsstillende levestandard, og rett til helsehjelp (Art 2.) og utdanning (Art 13).

Barnekonvensjonen (1989) anerkjenner barn som selvstendig rettssubjekt, og konkretiserer prinsippene i menneskerettighetene sin betydning for barn. Sentrale hovedprinsipper i barnekonvensjonen er artikkel 2 om ikke-diskriminering, artikkel 3 som slår fast at barnets beste skal være grunnleggende hensyn i alle handlinger som berører barnet, artikkel 6 som handler om barnas rett til liv, overlevelse og utvikling, samt artikkel 12 om barns rett til medbestemmelse. Gjennom artikkel 22, som handler om barn med flyktningstatus, stadfester aktørers ansvar for å sikre en behørig beskyttelse eller humanitær hjelp. Artikkel 37 omfatter EMK art 3., og synliggjør barns rett til vern mot retur.

Nasjonale regelverk

Menneskerettighetsloven (1999) stadfester de internasjonale konvensjonene, og dersom konvensjonenes bestemmelser er motstridende med norsk lovgivning, er det de internasjonale forpliktelsene som gjelder.

Utlendingsloven (2010) presiserer hensynet til barnets beste som et grunnleggende hensyn i alle saker som berører barnet, og presiserer behovet for en barnesensitiv flyktningvurdering i alle vurderinger om opphold. Videre legger lovens §38 til grunn at det skal vektlegges om enslige mindreårige er uten forsvarlig omsorg ved retur. Loven tar også for seg deres juridiske interesse i asylprosessen. Utlendingsforskriften presiserer retten til midlertidig opphold.

Barnevernloven (1992) legger til grunn at *alle* under 18 år i Norge er barn. Videre har innføringen av kapittel 5A satt et skille mellom enslige mindreårige under og over 15 år.

Vedlegg 2. Informasjon om studien og samtykkeerklæring

Informasjon om masteroppgaven

Jeg heter Silje Avlesen Løfgren, og skriver en masteroppgave ved det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Stavanger.

Tema for oppgaven er hvordan bruk av midlertidig opphold kan påvirke enslige mindreåriges på norske mottak sin sosiale deltakelse. I den sammenheng utfører jeg en kvalitativ studie, der jeg benytter dokumenter som bakgrunnsinformasjon og grunnlag for empiri, og vil benytte supplerende intervjuer med mottaksledere og – ansatte.

Intervjuene vil ha en varighet på 30 – 60 minutter, og vil med din tillatelse bli tatt opp på bånd. Intervjuene vil handle om deres erfaring og meninger om hvordan midlertidig opphold kan påvirke deltakelse på ulike arenaer og nettverk i samfunnet, samt hvordan mottak organiserer seg og jobber rundt enslige mindreårige på mottak.

All data vil bli behandlet konfidensielt, der navn og organisasjon ikke vil bli navngitt i oppgaven. Det vil si at alle personopplysninger vil bli behandlet anonymiseres, og all informasjon vil kun være tilgjengelig for meg selv og veileder. Prosjektet avsluttes i juni 2017, og all materiell vil da slettes, senest 15.06.17. Informanter som ønsker det kan få en kopi av oppgaven etter den er levert. Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Telefonnummeret mitt er XXX XX XXX, dersom det skulle være noe.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Jeg samtykker til å delta i intervju

Vedlegg 3. Veiledende intervjuguide

Si litt om meg selv, og hensikten med oppgaven. Gjennomgang av samtykkeerklæring.

1. Fortell litt om deg selv

- Utdanning, alder, arbeid og rolle på mottak.

2. Hvordan mener du at bruk av midlertidig opphold vil påvirke enslige mindreåriges deltakelse i hverdagen?

- Har du erfart at det har en påvirkning på deres relasjoner til andre? (Hvordan, hvorfor?)
- Er det noe i enslige mindreåriges relasjoner som forandrer seg etter de har fått vedtak om midlertidig opphold? Hvorfor /Hvorfor ikke?
- Har du erfart at det har en påvirkning på deres deltakelse på ulike arenaer i samfunnet?
- Mener du det er noen områder hos de enslige mindreårige som endrer seg etter de får vedtak om midlertidig opphold? (Hvordan, hvorfor).
- Er det noen områder som ikke endrer seg? (Hvorfor/hvorfor ikke?)

3. Hvordan organiserer dere arbeidet rundt enslige mindreårige med som er i slike situasjoner (spm. 2)?

- Hvordan arbeider dere for å ivareta enslige mindreårige med midlertidig opphold?
- Hva er de viktigste fokusområdene, og hvorfor det?
- Hvordan arbeider dere for å ivareta og sikre deres deltakelse på arenaer og i ulike nettverk?
- Er det noe med organiseringen du mener har en positivt og/eller negativ effekt på de enslige mindreårige? Eventuelt hva/hvorfor?
- Hvilken betydning mener du dere har for deres deltakelse i hverdagen?

4. Hvordan inkluderes enslige mindreårige i lokalsamfunnet?

- Hvilken betydning erfarer du at inkludering i lokalsamfunnet har for EMA med midlertidig opphold?
- Er det noe i lokalsamfunnet som er positivt eller negativt betydning for EMA?
- Hvem inkluderes og/eller ekskluderes? Hvorfor er det slik?
- Hvordan opplever du deltakelsen til enslige mindreårige i lokalsamfunnet, her i tiden mellom vedtak og retur?
- Hvordan mener du at regjeringens bruk om midlertidig opphold påvirker hvordan EMA inkluderes/ekskluderes i lokalsamfunnet?